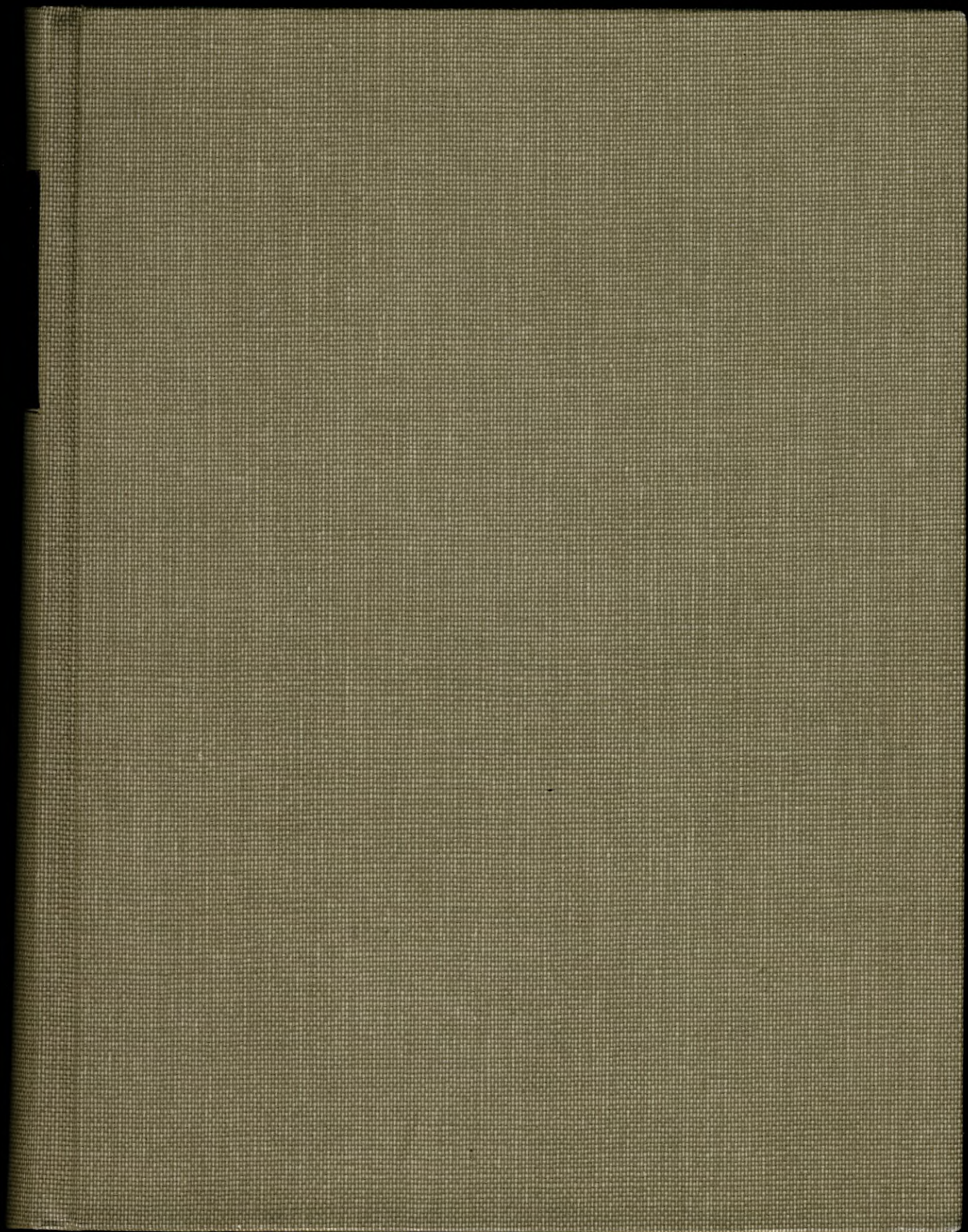

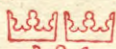
Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

3K GÖTEBORGS U

Biomedicinska biblioteket

PERIODIKA

<Göteborg.
Hälsovårds-
nämnden.>

**GÖTEBORGS
HÄLSOVÅRDSNÄMDS
ÅRSBERÄTTELSE**

FÖR

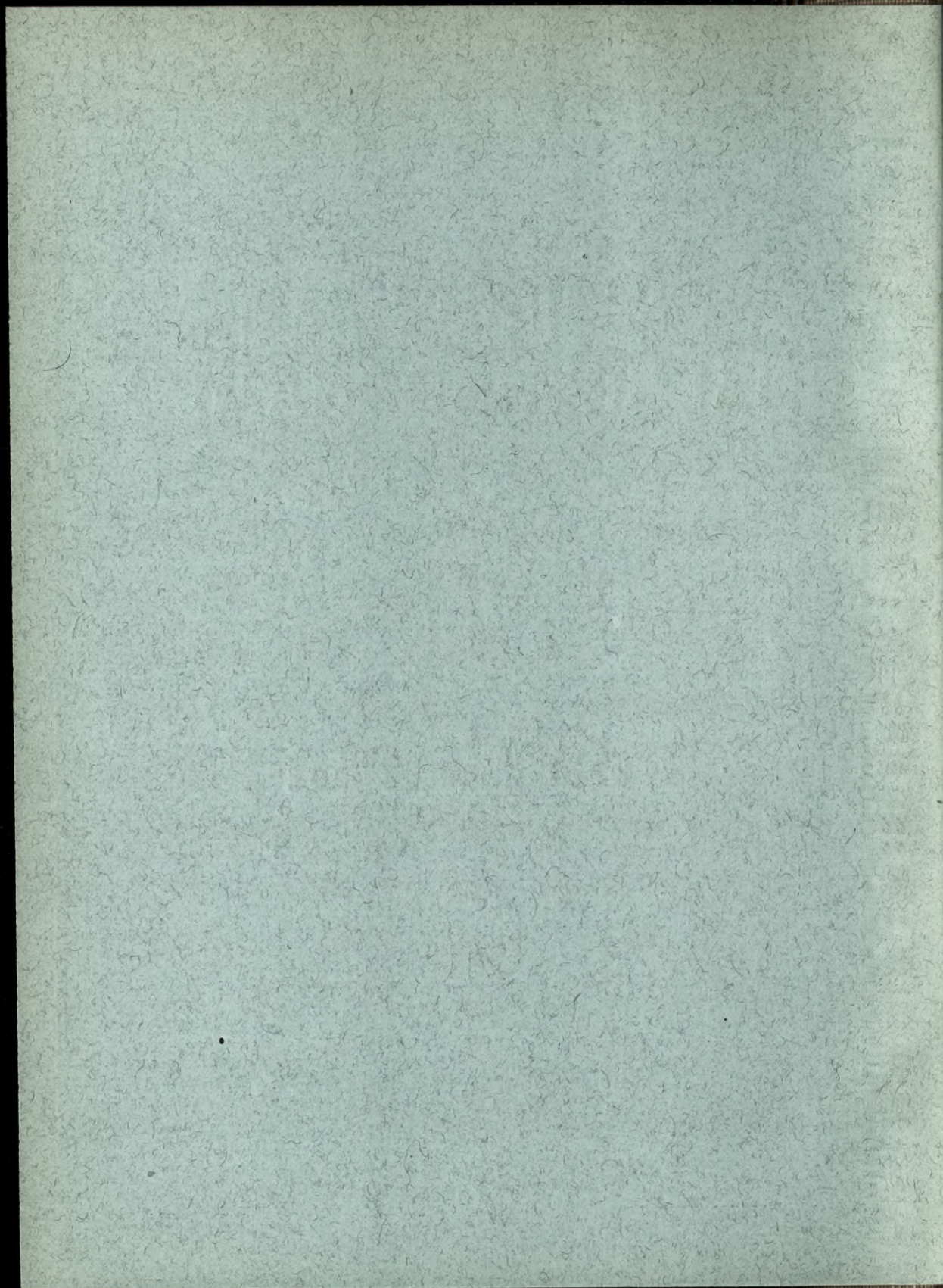
1916

UTARBETAD AV

KARL JOH. GEZELIUS
FÖRSTE STADSLÄKARE

GÖTEBORG 1917
GÖTEBORGS LITOGRAFISKA AKTIEBOLAG

GÖTEBORGS
HÄLSOVÅRDSNÄMDS
ÅRSBERÄTTELSE

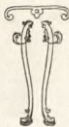
FÖR

1916

UTARBETAD AV

KARL JOH. GEZELIUS

FÖRSTE STADSLÄKARE

GÖTEBORG 1917
GÖTEBORGS LITOGRAFISKA AKTIEBOLAG

GÖTEBORGS
HÄLSOVÅRDSNÄMND
ÄRSBERÄTTELSE

1916

UTGITT AV

KARL JOH. GEBRILDS

Medicinska Högskolan i Göteborg

Innehåll.

I. Hälsovårdsnämnden med därunder hörande personal och inrättningar	sid.	1
II. Hälsovården:		
Stadsgrundens renhållning	»	8
Stadens förseende med vatten	»	9
Bostadsinspektionen.....	»	10
Tuberkulosbyråns verksamhet	»	21
Direkta åtgärder för hindrande av smittosjukdomars spridning	»	24
Matvarukontrollen	»	27
Kemiska analyser	»	31
Andra ärenden	»	46
III. Sjukvården	»	63
IV. Befolkning och dödlighet.....	»	66
V. Väderlek	»	67
VI. Smittosjukdomar och dödsorsaker	»	68

Förteckning å tabeller.

- Tab. 1. Summarisk redogörelse för sundhetspolisens arbeten under år 1916.
- » 2. Renhållningsanordningarna i Göteborg 1916, samt stall, fähus och svinstia i varje stadsdel.
 - » 3. Oskadliggjorda födoämnen år 1916.
 - » 4. Bagerier, kött- och mjölklokaler vid slutet av år 1916.
 - » 5. Sammandrag av resultatet från under år 1916 utförda undersökningar av oskummad (ej »kontrollerad») mjölk och gräddes.
 - » 6. Översikt av födda i Göteborg år 1916, med fördelning på månader.
 - » 7. Översikt av födda i Göteborg år 1916, med fördelning på församlingar.
 - » 8. Befolkningens rörlighet i varje av Göteborgs stads församlingar år 1916.
 - » 9. Dödsfall och dödlighet för månad bland kyrkoskrivna i Göteborg åren 1912—1916.
 - » 10. Dödligheten inom Göteborg år 1916 för olika stadsdelar bland mantalsskrivna befolkningen.
 - » 11. Översikt av meteorologiska observationerna i Göteborg år 1916.
 - » 12. Sammandrag över de smittosamma sjukdomarna i Göteborg år 1916.
 - » 13. Översikt av smittosamma sjukdomar i Göteborg åren 1907—1916.
 - » 14. Sammandrag över sjukligheten i Göteborg år 1916, enligt uppgift från de 11 distriktsläkarne.
 - » 15. Gångse sjukdomar i Göteborg år 1916, fördelade på månader, enligt uppgift från de 11 distriktsläkarne.
 - » 16. Dödsorsakerna år 1916 bland i Göteborg kyrkoskrivna, inom och utom staden avlidna (efter ålder och kön).
 - » 17. Dödsorsakerna år 1916 bland i Göteborg kyrkoskrivna, inom och utom staden avlidna; (fördelade efter sina huvudgrupper på månader och kvartal).

- Tab. 18. Dödsorsakerna år 1916 bland i Göteborg kyrkoskrivna, fördelade på stadsdelar.
- » 19. Dödsorsakerna bland i Göteborg kyrkoskrivna, som år 1916 avlidit utom staden.
 - » 20. Dödsorsakerna år 1916 bland i Göteborg sig uppehållande främlingar.
 - » 21. Jämförande översikt av antalet dödsfall i folksjukdomarna samt några andra sjukdomar i Göteborg åren 1907—1916.
 - » 22. Av bostadsinspektionen omhändertagna osunda bostäder åren 1911—1916.

Förteckning å tabeller

1.	Summarisk redogörelse för saneringspolisens arbete under år 1916.
2.	Renhållningsordningarna i Göteborg 1916, samt stall, löhus och svinnstia i varje stadsdel.
3.	Oskadliga födoämnen år 1916.
4.	Bakstekt, kött- och mjölklokalen vid slutet av år 1916.
5.	Sammandrag av resultaten från under år 1916 utförda undersökningar av öskummad (c) -kontrollstads- mjölk och krydda.
6.	Översikt av födda i Göteborg år 1916, med fördelning på månader.
7.	Översikt av födda i Göteborg år 1916, med fördelning på församlingar.
8.	Befolkningens förtighet i varje av Göteborgs stads församlingar år 1916.
9.	Dödsfall och dödlighet för man och bland kyrkoskrivna i Göteborg åren 1912—1916.
10.	Dödligheten inom Göteborg år 1916 för olika stadsdelar bland man- talskrivna befolkningen.
11.	Översikt av meteorologiska observationerna i Göteborg år 1916.
12.	Sammandrag över de smittsamma sjukdomarna i Göteborg år 1916.
13.	Översikt av smittsamma sjukdomar i Göteborg åren 1907—1916.
14.	Sammandrag över sjukligheten i Göteborg år 1916, enligt uppgift från de 11 distriktsläkarna.
15.	Gångse sjukdomar i Göteborg år 1916, fördelade på månader, enligt uppgift från de 11 distriktsläkarna.
16.	Dödsorsakerna år 1916 bland i Göteborg kyrkoskrivna, inom och utom staden vid olika åldrar och kön.
17.	Dödsorsakerna år 1916 bland i Göteborg kyrkoskrivna, inom och utom staden vid olika åldrar, fördelade efter sina huvudgrupper på månader och kvartal.

I. Hälsovårdsnämnden med därunder hörande personal och inrättningar.

Såsom *ledamöter* av nämnden ha under året tjänstgjort:

f. fördelningsläkaren d:r CARL LAMBERG, ordförande,
polismästaren M. KJELLIN, vice ordförande,
handlanden OTTO PLATIN, kassaförvaltare,
FÖRSTE STADSLÄKAREN,
majoren TH. GLOSEMEIJER,
rådmannen PER DALÉN samt
professor HANS HEDLUND.

Såsom sekreterare har tjänstgjort assessorn B. A. Wallinder.

Nämnden har under året haft 21 sammanträden och därvid behandlade ärenden hava registrerats i 417 paragrafer. Enligt diariet inkommo 500 skrivelser och enligt brevböckerna utgingo 402. Härtill komma ansökningar och tillståndsbervis för idkande av handel med mjölk och med charkuterivaror, vilka handlingar föras i särskilt register av stadsveterinären, samt anmälningar om svinhållning likaledes i särskilt register upptagna å nämndens kontor.

Distriktsläkarne.

Sedan distriktsläkaren i 11 distriktet (Lundby) doktor Bror Esping avlidit den 18 mars, anslogs befattningen ledig och utsågs den 3 maj till hans efterträdare stadsläkaren i Askersund, Ture Årén.

Nytt förordnande på 3 år såsom distriktsläkare har under året meddelats från 1 juli för förutvarande distriktsläkaren L. Schrödl och från 1 oktober för likaledes förutvarande distriktsläkaren E. Rydelius, J. Hindmarsh och V. Bruhn.

Bostadsinspektionen och dispensärverksamheten

behandlas av sundhetsinspektören under särskilt kapitel.

Epidemisjukhuset.

Den 1 mars föredrogs följande av förste stadsläkaren angivna uttalande. »Den hälsovårdsnämndens kommitté, som med anledning av undertecknads framställning av den 6 oktober 1915 sysslar med frågan om tillbyggnad av epidemisjukhuset, har under detta sitt arbete funnit, att den utökning av epidemisjuk-

huset, som är nödvändig för att motsvara stadens behov av sjukplatser för smittosjukdomar, icke kan verkställas inom sjukhusets nuvarande område.

Då lämplig mark för utvidgning av detta område dessutom icke finnes, torde frågan om förflyttning av sjukhuset vara oavvislig.

För att dock i möjligaste mån tillfredsställa det mest trängande behovet av sjukplatser, är inom kort att från kommittén införfänta förslag om upprättande av en paviljong, närmast avsedd att, i högre grad än hittills varit möjligt, hålla alla de sjukdomar, som kunna komplicera förhållandena å sjukhuset i sär från varandra, och att skaffa sköterskepersonalen lättare tillgång till bad. Kommittén torde vidare komma att föreslå att f. handelsinstitutets lokaler ytterligare utnyttjas såsom reserv för epidemisjukhusets behov.

Genomförandet av dessa åtgärder tåla intet uppskov. Det har nämligen under sista halvåret med dess difteriepidemi med all tydlighet framgått, att sjukhuset med sin nuvarande omfattning icke på ett tillfredsställande sätt kan tillgodose behovet av nödig sjukvård för därav i behov varande patienter.

Materialet rörande sagda epidemi har visserligen ännu icke kunnat mer än preliminärt bearbetas, men om densamma kan dock redan nu lämnas det förutskickade meddelandet, att dess utbredning står i ett bestämt beroende av utrymmet inom bostäderna och särskilt av den nuvarande bostadsbristen, som gjort att bostäderna i en betänklig grad överfyllts, därmed sålunda givande anledning till utbredning av sjukdomar. Så länge överbefolkning av bostäderna sålunda förefinnes, är det icke att vänta att epidemier av mer eller mindre farlig beskaffenhet med någon större grad av säkerhet skola kunna undvikas, utan det är snarare sannolikt att, så länge bostadsfrågan icke blivit någorlunda nöjaktigt löst, än den ena och än den andra av våra smittosjukdomar och kanske ett par eller flera av dem samtidigt komma att taga epidemisk form.

Då de nu under arbete varande utvidgningsplanerna med upprättande av en ny paviljong och särskilt med ytterligare användande av f. handelsinstitutets lokaler naturligtvis endast kunna få formen av en övergående nödfallsåtgärd, måste snarast möjligt den plan på förflyttning av sjukhuset, som jag i samband med skisserande av sjukhusväsendets ordnande framställt (se Stadsf. handl. n:r 118, 1915 sid. 5), tagas under behandling.

Då hälsovårdsnämndens nuvarande beredning för tillfällig tillbyggnad av sjukhuset icke kan taga på sig även den stora frågan av förflyttning av sjukhuset, får jag därför föreslå att hälsovårdsnämnden ville hos stadsfullmäktige, med det allvarligaste framhållande av behovet av epidemisjukhusets snara förflyttande, hemställa om åtgärder för detta ändamål.

Hälsovårdsnämnden beslöt att göra hemställan till stadsfullmäktige i enlighet med detta förslag.

Stadsfullmäktige remitterade ärendet till sin med frågan om nytt sjukhus i

Lundby sysselsatta kommitté. Denna avgav den 20 april följande skrivelse till hälsovårdsnämnden:

»Genom remiss den 16 maj 1916 hava stadsfullmäktige till sin beredning för uppförande av sjukhus å Lundby för yttrande överlämnat den av hälsovårdsnämnden hos stadsfullmäktige gjorda framställningen om uppförande av ett nytt epidemisjukhus.

I den av förste stadsläkaren till hälsovårdsnämnden ingivna skrivelse, som ligger till grund för nämnda framställning, har framhållits, att den utvidgning av epidemisjukhuset, som vore nödig för fyllande av stadens behov av sjukplatser för epidemisjuka, icke kunde verkställas å sjukhusets nuvarande område, vadan, då lämplig mark för utvidgning av detta område ej funnes, frågan om sjukhusets förflyttning vore oavvislig.

Under de överläggningar i frågan, som förts inom beredningen, har emellertid förslag framkommit att vinna den erforderliga utvidgningen av sjukhuset genom en *successiv* överflyttning av epidemisjukvården från dess nuvarande område till annan inom staden belägen plats, som borde beräknas tillräckligt stor för att i framtiden kunna upptaga samtliga till epidemisjukvården hörande inrättningar.

Huruvida en sådan utbrytning av vissa delar av epidemisjukvården lämpligen kan genomföras eller i vilken omfattning detta bör kunna ske, tilltror sig beredningen, som inom sig icke äger speciell sakkunskap i ärendet, icke kunna med säkerhet avgöra.

Denna fråga torde bäst kunna besvaras av den kommitté, som, enligt vad av förenämnda skrivelse framgår, inom hälsovårdsnämnden finnes tillsatt för utredning av frågan om utvidgning av epidemisjukhuset.

Innan beredningen för den skull ingår på ytterligare utredning av ärendet, tillåter sig beredningen att hos hälsovårdsnämnden hemställa, att nämnden måtte uppdraga åt sagda kommitté att undersöka lämpligheten av förenämnda, inom beredningen framkomna förslag och till beredningen avgiva yttrande häröver samt, därest förslaget anses böra komma till utförande, förebringa utredning angående de för förslagets genomförande erforderliga kostnader».

Lundby-beredningen ingick emellertid till byggnadsnämnden med begäran att karta måtte utarbetas för de områden av Kålltorps egendom, som kunde komma ifråga till plats för ett nytt epidemisjukhus.

Den nya bostadspaviljongen för sköterskorna har under året tagits i bruk.

Upptagningsanstalten för sinnessjuka.

Antalet underhållsdagar för å avdelningen vårdade sjuke uppgick för året till 26,299 mot 25,477 föregående år. Nämndens utgifter uppgingo till 52,598 kronor för vård av patienterna och till 421:95 kronor för fastigheters underhåll. I ersättning för betalande patienter har inlutit 15,038 kronor.

Poliklinikerna.

I gamla Sahlgrenska sjukhuset har under året åt stadens medellösa fortfarande meddelats kostnadsfri läkarebehandling i kvinnosjukdomar, ögonsjukdomar, öronsjukdomar och tandsjukdomar. Även sjukgymnastik och massage meddelas året om.

Vid polikliniken i Församlingshyddan (Masthuggsbergen) fortgår arbetet såsom förut under ledning av läkaren i 8:de distriktet.

Över vid de olika poliklinikerna utövad läkareverksamhet meddelas rapport under kapitel III, Sjukvården.

På framställning av praktiserande läkaren Gösta Åhman i skrivelse den 11 februari 1916 om inrättande av en poliklinik för könssjukdomar, och sedan andre stadsläkaren och läkaren vid Holtermanska sjukhuset haft tillfälle yttra sig, beslöt hälsovårdsnämnden å andra avdelningen att tillstyrka inrättande av en sådan poliklinik med mottagning varje vardags eftermiddag kl. 7—8, varannan för män och varannan för kvinnor. Stadsfullmäktige beviljade sedermera de för polikliniken nödiga medlen.

Sjuktransportväsendet.

Under året ha 1,533 transporter verkställts mot 1,470 under föregående år, och av dem ha 677 gällt obemedlade personer och sålunda verkställts utan ersättning, under det att för transport av 856 betalande patienter avgift erlagts till ett belopp av 2,739:— kr. Utgifterna för transportväsendet ha uppgått till 7,431:71 kr. med följande huvudposter: ersättning till 2 brandkarlar samt utfordring av hästar, jämte inköp av en ny häst 6,238:98 kr., underhåll av vagnar, seldon m. m. 1,192:73 kr.

Transportvagnarne ha varit upptagna under 1,648 timmar och ha därunder gått 11,897 km.

Skyddskoppypningen.

Den kostnadsfria offentliga skyddskoppypningen har fortgått under maj, juni och september månader, samt verkställts med animalt ympämne av läkare å offentliga möten på 5 olika lokaler i staden. Närmare uppgifter angående antal ympade och därmed i samband stående frågor behandlas under kap. II.

Fosterbarnsvården.

Vid 1916 års ingång kvarstodo 1,004 fosterbarn under 7 års ålder. Under året ha nyanmälts 265 och avförts 321. Av dessa ha 90 uppnått 7 års ålder, 137 återtagits av föräldrar eller andra målsmän, 11 lämnats till fattigvården, 9 intagits å barnhem, 1 tagits utan ersättning som eget barn, 4 avlidit under 1 års ålder, 2 avlidit över 1 års ålder, 67 flyttat från staden.

Vid årets slut kvarstodo 948 barn under inspektion.

Förbud att vidare mottaga fosterbarn har utfärdats för 8 fosterhem.

Från olämpliga fosterhem ha flyttats 12 barn.

För uraktlåtenhet att anmäla fosterbarn ha 4 personer ådömts böter.

Barnmorskorna.

Jämlikt föreskrifterna i § 5 av gällande reglemente för barnmorskor hava 107 härstädes praktiserande barnmorskor inkommit med föreskrivna utdrag ur dagböckerna för år 1916. Av dessa framgår, att 21 barnmorskor under nämnda tid icke haft någon förrättning att utföra. På de 86 övriga barnmorskorna fördela sig de utförda 2,809 förrättningarne på följande sätt:

26	hava	vardera	haft	1— 10	förrättningar
16	»	»	»	11— 20	»
16	»	»	»	21— 30	»
4	»	»	»	31— 40	»
6	»	»	»	41— 50	»
13	»	»	»	51—100	»
5	»	»	»	över 100	»

I nedanstående tabell lämnas ett sammandrag av barnmorskornas dagböcker för åren 1913—1916.

År	Barnaföderskor				Födda barn							Missfall	Barnsängskvinnan var 3 veckor efter förlossningen				
	Antal	Giffla	Ogiffla	Änkor	Försföderskor	Omföderskor	Antal	Gossar	Flickor	Levande födda	Dödfödda		Fullgångna	Oftullgångna	Frisk	Sängliggande sjuk	Död
1913	3031	2694	319	18	675	2356	¹ 2940	1543	1397	2871	69	2832	108	132	3011	18	2
1914	2994	2677	301	16	731	2263	² 2949	1498	1451	2866	83	2805	144	82	2963	25	6
1915	2737	2587	135	15	616	2121	³ 2698	1355	1343	2618	80	2581	117	76	2721	14	2
1916	2809	2607	190	12	643	2166	⁴ 2745	1389	1356	2660	85	2638	107	93	2771	14	5

¹ Därav 41 tvillingbörder.

² » 37 »

³ » 35 » och 1 trillingbörd.

⁴ » 29 »

År	Vid förlossning använda operationer										Barnaföderskor, förlösta och vårdade i barnmorskans eget hem (Regl. § 22 första stycket)	Barnaföderskor, förlösta och vårdade å förlossningshem (Regl. § 22 andra och femte styckena)
	Efterbördens uttagande medelst handens införande i livmodern utförd av		Vändning, verkställd av		Tång, anlagd av		Krok, anlagd av		Skarpa instrument använda av			
	Barnmorska	Läkare	Barnmorska	Läkare	Barnmorska	Läkare	Barnmorska	Läkare	Barnmorska	Läkare		
1913	1	10	—	3	—	62	—	16	—	2	41	330
1914	1	12	—	3	—	72	—	5	—	2	209	199
1915	1	5	1	30	—	62	—	—	—	1	20	349
1916	1	15	—	7	—	43	—	—	—	1	5	262

Hälsopolisen.

Summarisk redogörelse för hälsopolisens arbeten återfinnes i tab. I. Ett större antal anmälda felaktigheter ha blivit avhjälpda efter anmaning av polisen, vilken anmaning i regel göres skriftligt efter fastställt formulär, utan att därvid hälsovårdsnämnden behövt ingripa. Så ha t. ex. 351 felaktigheter, som anmäls mot gårdar, på detta sätt blivit avhjälpda, 473 avträden och 326 urinkurar blivit iståndsatta. Mot sopbaljor ha i 179 fall anmärkning gjorts; 153 stallar, 26 fähus och 38 svinhus ha behörigen iordningställts.

Tillsynen över hus, gårdar och avlopp har under året enligt hälsopolisens rapporter varit mera tidsödande och besvärlig än vanligt, närmast naturligtvis med anledning av den stora bostadsbristen med därav följande överfolkning i fastigheterna. Stadens egna fastigheter har därvid på sin anpart en väsentlig del av de anmärkningar, som framställts, till en del förklarligt på grund av stadens innehav av åtskilliga mindervärdiga fastigheter. Men att denna anledning icke varit uteslutande orsak till svårigheterna att komma till rätta med olägenheterna inom stadens fastigheter, utan att dessa bero på en tungrodd och omständig organisation hos det förvaltningsorgan, som skall utföra arbetet, framgår med all önskvärd tydlighet av sundhetskommisariens berättelse, där han andra ger några fall. En rapport lyder som följer:

»Såsom illustration till det anförda kan framhållas, att en av stadens fastigheter i Majorna var ytterligt eftersatt ifråga om dess hygieniska skötsel, varför begäran om snar rättelse framställdes å stadens vicevärdskontor. Då blott en ringa del av vad som anmärkts blev rättat, gjordes efter någon tid ny framställning i saken med ungefär enahanda resultat. Efter en ytterligare tidsfrist

upprepades proceduren, men resultatet blev återigen enahanda. Slutligen anmäldes förhållandet hos hälsovårdsnämnden, som genom förste stadsläkaren utverkade löfte om rättelse innan årets slut. Men ej håller detta kunde förmå vederbörande att helt avhjälpa de anmärkta olägenheterna, utan en väsentlig del av dessa kvarstodo vid årsskiftet. Alltså har staden i detta fall efter c:a $\frac{3}{4}$ år ej kunnat förmås att rätta sanitära misshälligheter, som en privat husägare säkerligen måst undanrödja på en månad, om han velat undgå åtal och utgivande av vite.

I ett annat fall anmärktes, den 25 oktober, på avloppet från en av stadens fastigheter, varifrån avloppsvattnet inträngde på en grannes gård. Arrendatorn av denna fastighet hänvisade till stadens vice värd och denne, på grund av kontrakt, till arrendatorn. Då rättelse i godo slutligen, trots upprepade framställningar, visade sig omöjlig att få, anmäldes saken för nämnden, som ålade arrendatorn att inom åtta dagar avhjälpa olägenheten. Denne tog nu äntligen itu med arbetet, men vågade ej röra vid en staden tillhörig trappa, under vilken avloppet gick, och så måste nya förhandlingar mellan parterna upptagas. Dessa hade till följd att arrendatorn återupptog arbetet. Men nu kom händelsevis en representant för gatu- och vägförvaltningen och avbröt detsamma under påstående, att ingen annan än den myndighet han tillhörde hade rätt att gräva i stadens mark å nämnda ställe. Undertecknad, som hela tiden måste följa med arbetet och med tillsyningsmännens hjälp pådriva dess gång, trodde nu, att det äntligen skulle bli verkställt. Men c:a 10 dagar därefter meddelades på förfrågan, att ingenting åtgjorts, och att jag borde vända mig till den rörläggarefirma, som påbörjat grävningen. Vid samtal med denna firmas chef övertygades jag om, att denne för flera da'r sedan fullgjort sin anmälnings- och deponeringsplikt, vilket jag omedelbart meddelade hos myndigheten ifråga, vilken nu äntligen tillkännagav, att arbetet var påbörjat. Tiden, som åtgått till avloppets istandsättande, kan sättas till $\frac{25}{10}$ 1916— $\frac{20}{1}$ 1917.

Ett annat liknande fall, som rört en av stadens fastigheter i Lundby, och som kvarstår oavhulpet vid årsskiftet, oaktat nämnden ålagt vederbörande rättelse inom viss tid, avstår jag från att referera, emedan det sagda torde vara nog.»

De anmärkningar, som gjorts i fråga om matvarukontrollen av de på avdelningen för matvarukontrollen tjänstgörande tillsyningsmännen, samt de av bostadsinspektionen gjorda anmärkningarne ingå icke i dessa uppgifter, utan återfinnas under redogörelserna från dessa båda avdelningar.

Tillsyningsmannen A. H. Dahlgren, som varit i stadens tjänst sedan över 40 år, därav nästan hela tiden hos hälsovårdsnämnden och under hela sin långa tjänstetid skött sin befattning med stort intresse till hälsovårdsnämndens fulla belåtenhet, avgick med år 1916 med pension.

Tillsyningsmannen Ernst Berggren, som erhållit transport till Vesterås såsom förman för därvarande hälsopolis, beviljades avsked från den 1 juli och utsågs i hans ställe till ordinarie förutvarande extra tillsyningsmannen Fritz Andersson.

Lag om arbetarskydd.

Fem av de ordinarie hälsopoliserna hava såsom förut haft hälsovårdsnämndens uppdrag att tjänstgöra såsom kommunalt tillsyningsorgan. Från mitten av året har denna tillsyn omorganiserats, så att från denna tid tvänne tillsyningsmän mera odelat kunnat ägna sig åt denna verksamhet. Rapport ha av dem lämnats till såväl hälsovårdsnämnden som till yrkesinspektionen.

Centralisering av stadens sjukvård.

Genom Kungl. brev den 3 juli 1916 fastställdes reglementen för hälsovårdsnämnden, allmänna och Sahlgrenska sjukhuset samt Holtermanska sjukhusen, och beslöt hälsovårdsnämnden med anledning därav att hos stadsfullmäktige hemställa, att beslutet om central förvaltning av sjukvården måtte träda i kraft från och med 1917 års ingång. Sedan stadsfullmäktige den 14 september fattat beslut härom och ledamöter i den nya andra avdelningen av hälsovårdsnämnden utsetts den 28 september, fick denna avdelning i uppdrag bl. a., att vidtaga de på avdelningen ankommande åtgärder, som erfordrats för tillämpning från och med år 1917 fastställda nya reglementena, varibland även åtgärder för tillsättande av den beslutade ekonomidirektörsbefattningen.

II. Hälsovården.

Stadsgrundens renhållning.

Stadens renhållningsstyrelse ombesörjde vid årets slut renhållningen inom 3,736 fastigheter mot inom 2,713 vid föregående års slut. I inbetalda avgifter till verket inflöto 332,353: — kr. mot föregående 263,509: — kr. och såldes gödningsämnen till ett nettobelopp av 79,386: — kr.

Stadens kloakledningar hava under året utvidgats med 10,847 ledningar och 211 gatubrunnar.

Vid årets slut funnos av staden utförda:

allmänna ledningar	152,979 meter
sidoleddningar	72,531 »

gatubrunnar	4,920 stycken
nedstigningsbrunnar	1,454 »
ventilationsbrunnar	1,449 »
spolningsluckor	156 »
avstängningsluckor	8 »

Stadens förseende med vatten. (*Major Th. Glosemeijer*).

Antalet vattenserviser, som vid årets början utgjorde 4,403, har under året ökats med 139. Rörrätets längd har ökats med 8,286 meter och utgjorde vid årets slut 202,919 meter.

Vid *Delsjön* har filtreringen fortgått dygnet om under hela året med undantag av tillfällen för rensning, då ett filter i sänder varit tömt, samt under 39 dygn, då ett filter varit satt ur verksamhet för omläggning av sandbädden med ny sand. Filterhastigheten har i medeltal varit 3,45 meter i dygnet eller 142 mm. i timmen och maximum, då två filter varit försatta ur verksamhet, uppgått till 5,84 meter i dygnet eller c:a 243 mm. i timmen.

De *täckta filterna vid Alelyckan* (älvvatten) hava varit i verksamhet hela året med undantag av de kortare perioder, som åtgått för rensning och sandpåfyllning. Den regelbundna räkningen av bakteriekolonier visar, att dessa i medeltal uppgått till 695 kolonier per cm.³ i det ofiltrerade älvvattnet med maximum 14,024 stycken, under det att efter filtreringen i medeltal funnits 45 och såsom maximum 144 st. Vid 14 tillfällen har antalet överstigit 100. Härvid är dock att märka, att vattnet vid vissa tillfällen tagits i bruk redan 2:dra eller 3:dje dagen efter filterrensningen, då ännu bakteriehalten är större än normalt. Filterhastigheten har i medeltal varit 86 mm. per timma eller 2,06 m. per dygn.

De *öppna filterna vid Alelyckan* (älvvatten) hava likaledes varit i användning hela året med undantag av de korta tider, som åtgått för filterrensning. Bakteriekolonierna i det filtrerade vattnet hava varit i medeltal 42 samt maximum 275 stycken. Vid 18 tillfällen har antalet överstigit 100. Filterhastigheten har i medeltal varit endast 29 mm. per timma eller 0,70 m. pr dygn.

Naturfilter med grundvattenbrunnar vid Lerjeholm.

Naturfilterna hava varit i verksamhet året om med undantag av 53 dygn, då de varit tömda för rensning eller luftning. Filterhastigheten har varit 43 mm. per timma eller 1,03 m. per dygn. Konstgjort grundvatten från 48 brunnar har uppfodrats till luftningsbassängen, där bakteriologiska prov å vattnet tagits med det resultat, att vid 282 undersökningar vattnet varit sterilt i 186 fall, i 94 fall växlat mellan 1—5 och i 2 fall uppgått till 6 kolonier pr cm.³

Årets *nederbörd* utgjorde vid Delsjön 924 mm., motsvarande en vattenmängd av 8,445,000 m.³, då sjöns nederbördsområde beräknas till 914 har. Vid årets slut var Delsjöns vattenstånd + 76,54 mot + 75,78 vid 1915 års slut; under året har i sjön magasinerats 815,000 m.³

Av hela vattentillgången har 46 % konsumerats i staden, 10 % magasinerats i sjön, 1 % använts för tvättning av filtersand samt 43 % förlorats genom avdunstning. Årets medeltemperatur vid Delsjön var + 6,9° C.

Förbrukningen av Delsjövatten har i medeltal varit 10,721 m.³ pr dygn eller 124 liter i sekunden med maximum den 12 december (143 liter) och minimum den 22 januari (97 liter). Av konstgjort grundvatten har använts 4,316 m.³ pr dygn d. v. s. 50 sekundliter och av filtrerat älvvatten 7,709 m.³ pr dygn eller 89 sekundliter, och har således av hela förbrukningen, som uppgått till 8,325,000 m.³, 47 % utgjorts av sjövattnet, 19 % av konstgjort grundvatten och 34 % av filtrerat älvvatten.

Medelförbrukningen av vatten pr individ och dygn har uppgått till 122 liter, som approximativt kunna fördelas på hushållsbehov (incl. läckning och andra förluster) 79 liter, för industriella ändamål 37 liter och för allmänna behov 6 liter.

Kostnaden per m.³ vatten har för året utgjort:

- 1:o. Då endast kostnad för pumpning och filtrering inberäknas 1,364 öre.
- 2:o. Då bokförd kostnad för drift, underhåll och avskrivning inberäknas 3,631 öre.
- 3:o. Då även 5 % ränta å bokförda värdet vid årets slut medräknas 6,796 öre.

Bostadsinspektionen. (*D:r Göthlin*).

Den bostadskris, som sedan åtskilliga år hemsöker staden, har alltjämt lagt sin förlamande hand över bostadsinspektionens arbete. Vissa grenar av det samma hava av omständigheternas makt helt enkelt satts ur funktion. Symtomatiskt nog har den trängande bostadsbristen medfört, att av våra talrikt förekommande undermåliga bostäder under året endast en kunnat frivilligt och en efter hälsovårdsnämndens beslut utrymmas. De alltjämt stegrade prisen på byggnadsmaterialier borga för, att detta ingalunda haft sin grund uti ett förbättrat bostadsunderhåll. Tvärtom har inspektionen, trots intensiv ehuru försiktig påtryckning, ej kunnat framtvinga underhållsarbeten ens tillnärmelsevis i den utsträckning, som förhållandena krävt. Givetvis innebär detta en sänkt bostadsstandard ävensom växande svårigheter att en gång komma i nivå med tidigare förhållanden, men framför allt att nå den lyftning och utveckling uti bostadsfrågan, som staden med nödvändighet kräver. Möjligheten att avskilja de massor av förfallna, odugliga eller olagliga bostäder, som fritt utbudas och girigt eftersökas på bostadsmarknaden, synes numera undanskjuten till en oviss framtid.

Sedan brinnande kris bortsopat varje motstånd, arbetar kommunen målmedvetet på att söka skaffa det oundgängligen nödvändiga bostadsutrymmet. Sämsta tänkbara nödfallsåtgärd har varit att avbalka större allmänna lokaler till enrummiga bostadskyffen för ofta barnrika familjer. Deras bristande skötsamhet har ej bidragit att skapa drägliga förhållanden. Ej mycket bättre har försöket utfallit, när man måst söka upp alla tillgängliga utrymmen uti stadens gaturegleringsfastigheter. Där ej snar utrymning kunnat ske, har bostadsinspektionen i stort sett stillatigande måst åse, hurusom staden nödgats skapa proletärbostäder av en typ, som för några år sedan skulle ha varit otänkbar, men som kanske åratal framåt måste godtagas.

Långt bättre hava stadens försök utfallit att i stor stil skapa enkla bostadspaviljonger. I huvudsak har det gällt gruppvis samlade småhus av trä för 2—4 familjer och sedda som provisorier har man mot dem knappast kunnat göra några mer vägande hygieniska invändningar. Provisorietanken får dock ej släppas och i samma mån som paviljongernas antal och byggnadskostnaderna ökas, växer hygienikerns betänksamhet, ty trots i övrigt goda egenskaper fylla de ingalunda måttet på en i allo fullgod permanent bostad. Ej minst viktigt ur denna synpunkt är, att man nödgats avstå från att ordna vatten- och avloppsfrågan på det sätt en i stad belägen bostad i längden tarvar.

Utöver nu nämnda provisorier har staden måst gripa sig an med att själv bygga jämväl permanenta hustyper.

De åtgärder, som här ovan åsyftats, avse undanrödandet av den mest trängande bostadsbristen. Skall emellertid något väsentligt kunna vinnas mot bostädernas kvalitativa undermålighet, måste bostadsinspektionen efter kristidens slut taga upp sitt arbetsprogram i full utsträckning. Kraven på en kraftig utränsning kunna ej i längden avvisas. I den mån den privata byggnadsverksamheten då sviker, ställes kommunen obönhörligt inför nya krav, att skaffa acceptabla bostäder i deras ställe, som på grund av olaglighet och sanitär våda måste utdömas. Den bostadsförmedling, som staden nu går att inrätta, torde rätt snart göra samma erfarenhet.

Med de inskränkningar, som ovan påpekats, har bostadsinspektionen i största möjliga utsträckning sökt fylla sin viktiga samhällsuppgift.

Slutbesiktning av ny- och ombyggnader.

På särskilt uppdrag av hälsovårdsnämnden har sundhetsinspektören, tillsammans med huvudsakligen andre stadsarkitekten, slutbesiktigat årets nybyggnader (rumsantal etc. se byggnadsnämndens berättelse). De anmärkningar, som i avslutning härtill framställts, hava ej endast avsett rena olagligheter eller större felaktigheter, utan sträckt sig jämväl till sådana mindre detaljer, som man ej velat se upprepade vid event. kommande byggen. Med tillfredsställelse kan man

konstatera, att de hygieniska kraven allt mera beaktas. De uppenbara olagligheter och större försummelse, som tidigare ej voro så alldeles sällsynta, börja dess bättre att höra till undantagen. Till följd av den mycket bristfälliga byggnadshygieniska lagstiftningen har emellertid detta resultat ej kunnat nås utan intensiv personlig insats. Givetvis har kristiden och den stora bostadsbristen nödvändiggjort jämkningar uti tidigare uppställda fordringar, vilket delvis torde framgå av det följande.

Här nedan antecknas en del viktigare anmärkningar jämte därav föranledda anvisningar.

Fukt. Alltjämt har man anledning beklaga, att byggnadstiden för särskilt landshövdingehus så nedpressats, att nödortfölg uttorkning ej kan ske och i varje fall ej utan användande av sådana anordningar, som med nuvarande bränslepriser ej ifrågakomma. Sedan lugnare byggnadstider inträtt, torde det bliva nödvändigt överväga, huruvida viss minimitid för byggnads naturliga uttorkande bör stipuleras eller ock inspektörerna åläggas kräva vissa anordningar för konstgjord uttorkning. Vi torde nämligen ej på länge få uppleva sådan tillgång på bostäder, att hälsovårdsnämnden i någon större utsträckning kan göra bruk av sin makt att hindra inflyttning uti färdigställda, allt för fuktiga bostäder, helst som dylikt ingrepp alltid måste betraktas som en nödfallsåtgärd, vilken nära nog lika svårt ingriper uti hyresgästens förhållanden.

En ytterligare svårighet har legat däri, att de dyra virkesprisen gjort byggherren obenägen att i nödig utsträckning invändigt panela fria brandmurar, väggar mot portgångar, prång, starkt ventilerade kallrum etc. Bostadsinspektionen är sedan länge övertygad om nödvändigheten härav och genomfördes denna åtgärd konsekvent, skulle flertalet klagomål över sekundärfukt i äldre lägenheter mildras eller upphöra.

I en del fall hava dock boiseringar utförts, ehuru stundom med mindre gynnsamt resultat, i det att man utan vidare panelat på eller på något avstånd från färsk och alltså starkt fuktig mur. Dylik metod är ej tillräddig, utan bör panel, med mellanliggande tjär- eller förhydringspapp, anbringas på i putsen försänkta spikreglar.

Vid slutbesiktningen anträffas ej så sällan fuktiga eller rent av vattenfyllda källare. Vanligen skylles på någon »vattenåder», som ej kunnat stoppas. Men upprepad iakttagelse har bibrakt mig den övertygelsen, att våra husgrunder av och till sakna nödig dränering. I allmänhet litar man på, att grundmurar och rörsträngar skola vara tillfyllest, men studerar man till den ändan ej minst rörledningskartan, skingras ofta denna villfarelse. Bidragande orsak till källarfuktigheten får kanske betonggrundmurarne anses vara, i det att de ej leda vattnet på samma sätt som murar av gråsten. I varje fall föreligger här ett viktigt spörsmål, som kräver sin lösning.

Belysning. Något å byggnadsritningarne feldeklarerat mörkt eller sekundärbelyst utrymme, som vid slutbesiktningen visat sig utgöra bebodd del av bostadslägenhet, har varken väntats eller anträffats, om man undantager den s. k. hallen, vilken ock stundom går under namnet tambur. Detta hindrar dock ej, att viktiga anmärkningar kunnat framställas. Allt för trånga smygar förekomma fortfarande och i åtminstone två fall har man gjort den erfarenheten, att smygen ej alls behöver vara särskilt djup för att medföra dåliga belysningsförhållanden. Planlösningarne måste gå ut på att i stort sett bortarbeta dessa gårdssmygar. Ett kafé-vaktrum hade fönster endast åt portgång med ty åtföljande dålig dager. Ehuru okluvna större förvaringsrum (garderober) bekämpas inom byggnadsnämnden, återfinnas de alltjämt, och vid slutbesiktningen förekommo tvänne sådana apterade till sovrum för minderåriga! Innanför butiker, strykinrättningar och hantverkslokaler i allmänhet förekomma ofta helmörka skrubbar, vilka förses med gaskök. Ehuru de sakna först och främst belysning, men därjämte impipa, ventilerbart skafferi etc., äro de i själva verket fullt likställda med kök. Härmed förknippade nackdelar äro uppenbara, men att finna en förnuftig lösning är ej lika lätt. I ett fall har det tyckts mig utgöra en förbättring, att mellan arbetslokal och dylik kokskrubb anbrakts ett nästan hela väggen upptagande glasparti. Givetvis skulle det innebära ett steg i rätt riktning, om gasverksstyrelsen tillåte anbringandet av gasspis endast uti primärbelysta rum, försedda med aflopp för vattenånga och gaser.

De mörka s. k. hallarne inrättas i växande utsträckning. Synbarligen äro de på modet här i staden, ty enligt uppgifter jag inhämtat från Stockholm förekomma de ej där uti någon nämnvärd omfattning. I samma mån som byggnadsnämnden funne det i överensstämmelse med byggnadsstadgans anda att betrakta dem som boningsrum, skulle de — såsom varande olagliga — helt visst försvinna och av påtänkt byggnadslagstiftning måste vi på denna punkt kräva större klarhet.

Tack vare ett intensivt påpekande i byggnadsnämnden börja de tidigare brukliga, dåliga hörnlösningarne inåt gården lämna rum för sundare planer med avsevärt förbättrad belysning. I stort sett godkänner byggnadsnämnden numera endast sådana boningsrum och kök, vilka i tillräckligt stor och lämplig utsträckning erhålla nödig belysning.

Ventilation. Mot den av särskilda kommitterade förordade centralventilationen med gemensamt luftintag, förgreningskanaler till husets olika lägenheter samt utsugning genom skilda, över yttertaket dragna murpipor hava inga vägande anmärkningar framkommit. Med beklagande måste man dock konstatera allmänhetens bristande förståelse för de fördelar man med detta system sökt ernå: en oavbruten tillförsel av frisk luft och ett undvikande av det undertryck, som annars lätt uppstår och som leder därtill, att matos och klosettluft

tränga in uti bostadsrummen. För att undvika klagomål över drag har man sökt leda dessa intag till sådana utrymmen i lägenheterna, där de minst genera, såsom serveringsrum, passager, tamburer etc. Oriktiga konstruktionsdetaljer såsom olämpligt placerade luftintag, otäta eller av opålitligt material förfärdigade trummor och rensluckor har man sökt i nödig utsträckning beivra.

Beträffande olika ventilers riktiga placering hänvisas till 1915 års berättelse. Härutinnan brister det ännu i mångahanda måtto. De numera på besiktningens människens föranstaltande allmänt återinförda övre kakelugnsventilerna böra hälsas med glädje, men deras effektivitet skulle kunna ökas, därest en hållbarare konstruktion komme till användning. Av flere skäl skulle jag önska se dem ersatta av en modell, som i allt väsentligt liknar en god väggventil med sidoskydd. Vridventilen går ofta snart sönder (handtagsknapparna lossna ur den veka mäsingsplåten), ergar fast eller missförstås beträffande sin uppgift, i det att den genom sin runda form allt för mycket liknar sotluckorna å kakelugnens nedre sidodelar. Betydelsen och bruket av en ventiltyp, som liknar den i Göteborg obligatoriska väggventilen, känner numera varje familjemedlem. Jämväl väggventilen visar stundom en bräcklig, oändamålsenlig konstruktion. Den bör vara: tillräckligt stor, isolerad mot kondensering, försedd med sidoskydd och kedja samt i övrigt av solid tillverkning.

Under nära nog hela första året visa fönstren i nybygge benägenhet att trutna. Ej minst under de första kritiska månaderna efter bostadens ibruktagande bör byggherren genom täta, regelbundna besök kontrollera, huruvida justering är av nöden, något som ju med tanke på fuktens lägenhetsfördärliga inverkan bör ligga i hans eget intresse att övervaka.

Uppvärmning, spisar, gasapparater. Kravet på, att varje bostadsrum eller kök, som nyinredes, skall vara försett med lämplig värmekälla, tillgodoses ej alltid, även om man numera lyckats genomföra, att exempelvis varje jungfrukammare förses med sådan. I några fall hade man av utrymmes- eller kostnadsskäl ersatt den gammalsvenska, ypperliga kakelugnen med kamin av gjutjärn, vilket i ett bostadsrum ej bör få ifrågakomma. Uti en nybyggd fastighet med centraluppvärmning hade radiatorerna placerats å innerväggar, varigenom detta värmesystems fördelar ej till fullo utnyttjats.

Att köksspisen är en oekonomisk värmekälla för bostaden, är till fullo bevisat. Man måste därför beklaga, att ej heller under detta år något försök gjorts att, i enlighet med i handeln gängse konstruktioner, avvinna spisens rökgaser värme för ett närliggande bostadsrum. Under alla förhållanden borde man dock kunna fordra, att tillräckligt stort spisnummer insättes och att de vedslukande s. k. hallspisarne ställas helt på avskrivning. Fullt lämpligt synes ej heller vara, att en gasspis med tillhörande ugn placeras vid vedspisens fria ända, varigenom strålning från den senare värmekällan förhindras.

Alltjämt finner man gasmätare placerade uti garderober, avsedda för uppbavarning av diverse husgeråd, vilket ej kan anses lämpligt.

Se i övrigt under rubriken belysning faran av att utan urskiljning tillåta inledande av gas i diverse, ej minst mörka utrymmen. Att här finna en gyllene medelväg är lika viktigt som vanskligt. Inför de erfarenheter, som bostadsinspektionen vunnit, måste man emellertid avvisa alla obefogade försök att framställa kokning med gas i jämförelse med sådan å spis såsom mindre vådlig för lukt, fukt och osnyggheit. Jag tror man i stort sett skulle träffa det rätta, om man ur nyssnämnda synpunkt utginge ifrån, att varje gaskök borde behandlas som en spis och att varje rum, i vilket gaskök insattes, vore att betrakta som kök med ty åtföljande konsekvenser.

Badrum. I ej få fall har det visat sig, att å fastställda ritningar upptagna badrum ej kommit till utförande, ehuru ändringsritning ej ingått till byggnadsnämnden. Det olämpliga häri ligger på hand, ty man skapar på så sätt relativt stora, här i Göteborg nästan alltid helmörka utrymmen, vilka inbjuda till diverse missbruk. Det har också i vissa fall visat sig, att man möblerat nämnda utrymmen och till och med begagnat dem som sovrum.

Vatten, avlopp. Kring rörpassager genom trossbotten tätas numera omsorgsfullare än förr, varför anmärkningar endast i mindre utsträckning förekomma. Avloppen äro underkastade en mycket sträng kontroll, vilken i det stora hela omöjliggör underslev.

Avträden, urinoirer, W. C. Uti nybyggnader börja gårdsavträden och orvmullsklosetter allt mer att försvinna. I ett mindretal fall förekomma det dock, oftast i form av uti bottenvåningen inbyggda och samlade avträden. Nästan utan undantag hava dessa visat sig i hög grad generande genom sin lukt. Till undvikande av obehag måste varje klosett erhålla egen utsugningspipa, som isolerad från övriga föres över yttertaket, varjämte en pålitlig sughatt — helst Wolperts eller motsvarande — anbringas som avslutning. Gemensam utsugning för hela det rum, som hyser klosettavbalkningarne, är i varje avseende fördömlig och ej ens anslutning från varje klosettsits till gemensamt rör kan fjärranhålla störande olägenheter. Över huvud taget bör starkt ifrågasättas, huruvida dylik klosettgrupp bör få inbyggas i bostadsfastighet.

Uti fastigheter med smärre bostäder förläggas vattenklosetterna än till källare än till trappsvalar. Förstnämnda anordning borde vara nödfallsåtgärd och i varje fall kräva ganska långt gående garantier mot olägenheter. Bland annat synes man ej alls ha tänkt på de besvärligheter, som kunna uppstå för kvinnor och barn, därest dessa källarklosetter ligga mörkt och svårtillgängligt och från flere håll har man påpekat de obehag den besökande efter mörkrets inbrott kan utsättas för av ligister och slynglar. Frågan är värd att beaktas. Beträffande

de villkor hälsovårdsnämnden uppställt för vattenklosetts förläggande till källaren, hänvisas till 1915 års berättelse.

Alltjämt förtjänar anmärkas, att klosettrummen vanligen ventileras genom plåtrör, vilka å vinden sakna varje isolering. Givet är, att avkylningen vintertiden skall i hög grad nedsätta deras sugkraft. Detta är så mycket olägligare, som klosettrummen ofta förläggas mellan tvänne bostadslägenheter utan nöjaktig isolering mot dem. Dessa gemensamhetsklosetter kunna aldrig påräkna samma övervakning som en våningsklosett, varför de ock kräva extra väggisolering genom ämne, som ej med tiden spricker, torkar eller på annat sätt förlorar sin ogenomtränglighet för gaser.

I ej få fall konstateras, att klosetterna göras onödigt mörka. Lämpligare placering och rikligare bruk av glasfyllningar skulle kunna avhjälpa en del olägenheter.

Största procenttalet klosetter utföras alltjämt med sådant golv, som är för vatten genomträngligt. Tidpunkten synes mig nu vara inne för hälsovårdsnämnden att bestämt påyrka ändring härutinnan.

I enstaka fall ventileras klosett enbart genom fönster till exempelvis portgång. Oavvislig bör dock fordran vara på permanentventilation genom över taket draget luftningsrör. I alla de fall, där fara för frysning vintertiden ej föreligger, bör genom borrhål eller tröskelspringa sörjas för nödigt lufttillträde.

Mot urinoiren kan fortfarande anmärkningar framställas. Ofta generar den de närboende i vida högre grad än avträdet gör. Den bör förläggas så långt från människors vistelseplats som möjligt och förses med tillräckligt hög och av lämpligt ämne utförd innerbeklädnad. Mot sistnämnda regler syndas ofta. Uti bostadshusen inbyggda urinoirer böra tolereras endast under vissa villkor. De få ej förläggas i samma rum som klosetter, skola förses med porslinsbäcken samt hava spolkran och golvbrunn. Med nödvändighet skola väggarna putsas mot angränsande bostadsrum eller arbetslokaler.

Inbyggda rum för sopor, sopstörtningstrummor. Allt flere fastigheter hava försetts med i bottenvåningen inbyggda små förvaringsrum för sopor och köksavfall. När stadens nya renhållningsstadga fullt genomförts, måste de anses olagliga. Detta hindrar dock ej en prövning av anordningens eventuella lämplighet. Man kan ej förneka, att de fristående gårdskärnen äro oestetiska och genom sin lukt ofta störande. En annan och bättre lösning vore utan tvivel välkommen. Den allvarligaste invändningen mot inbyggda soprum är, att elak lukt kan genom tak, väggar eller utåt genom fönster intränga uti angränsande vistelserum för människor. Det synes mig dock tänkbart att förebygga dylikt, därest följande fordringar fyllas. Det till alla delar asfaltisolerade rummet ventileras endast genom över yttertaket stigande kanal, försedd med sughatt av pålitlig konstruktion. Det förses med golvbrunn och anordning för

vattenspolning samt erhåller självstängande dörr och event. fönster, som ej skall kunna öppnas, ävensom en lågt sittande kontraöppning för draget. Givetvis skall rummet förläggas till lämplig del av byggnaden, där det kan väntas minst genera.

Sopstörtningstrummorna komma numera ej alltid till' utförande i de större fastigheterna. Antingen hava olägenheterna visat sig allt för påtagliga eller ock väntar man ej utan skäl, att hälsovårdsnämnden nödgas förbjuda deras vidare användning, åtminstone för så vitt det gäller matavfall.

Kök. Se under belysning och uppvärmning. Beträffande imspjällets konstruktion hänvisas till 1915 års berättelse. Mot där klarlagda principer synas ofta.

På köksinredningen nedlägges ej den omtanke, som detta småfolkets dagligrum verkligen förtjänar. Spisen placeras stundom så, att husmodern skymmer sig själv under arbetet. Diskbordet visar tendens att försvinna, vilket måste förhindras. Likaså utesluter man stundom det för en trångbodd familj så viktiga skänkskåpet. Vatten- och slaskledning anbringas så, att en välbehörlig möbelvägg spolieras. Synnerligen viktigt är ock, att köksfönstret placeras så högt över golvet, att framför detsamma anbrakta möbler ej hindra öppnandet av innanfönster.

Enkelrum skola, med några få och av byggnadens karaktär betingade undantag, utrustas som kök med oljemålade väggar, kokanordning, impipa med tillhörande spjäll samt till det fria luftningsbart matskåp.

Skafferier. Till de anmärkningar, som föregående år framställts bör fogas, att ventilen ofta placeras så, att hinder för dess öppnande uppstår genom å närsittande hylla placerade föremål. Över huvud taget kan ifrågasättas, huruvida mörk ventil eller fönster är bäst på sin plats uti skafferi. Mörker torde främja fukt och mögel. Mörker krävande matvaror torde bäst förvaras i källaren.

Trappor, svalar. Här och var tillgodoses ej belysningen i nödig utsträckning.

Oeftergivlig fordran skall vara, att trappdel över källarnedgång göres möjligast tät och ej förses med genombrutna sättsteg samt att inre källartrappa genom dörr avstänges från husets övriga delar.

Tvättstugor, torkvindar. Varje fastighet skall förses med nödiga utrymmen för tvättning och torkning av kläder, vilken fordran ej alltid i nödig utsträckning tillgodoses. Tvättstugan, som mot gällande förordning eller tidigare praxis numera får förläggas dels å vind, dels uti källare till landshövdingehus, erhåller ej alltid nödig och möjlig belysning, isolering och ventilation. På grund av felaktig planläggning understiger stundom höjden stadgade minimimåttet 2,20 meter. Förgäves söker man en extra bryggpanna av liten dimension, vilken

skulle inbjuda till barntvätt, något som borde spara lägenheterna och alltså vara ägaren gagneligt.

Källare. Se under fukt och trappor. På sista tiden har man, till stor nackdel för snygghet och trevnad, i allt större utsträckning avstått från att lägga cementgolv. Dessutom skulle åtskilligt kunna göras för att bättre tillgodose belysning och renlighet. Nuvarande anordningar inbjuda till snusk och bristfällig skötsel.

Jungfrukammare. Se under uppvärmning. Byggnadsnämnden godkänner numera ej rum under 15 kub.-m:s luftvolym, vilket minimimått ofta tangeras så nära som möjligt.

Misstänkta, olagliga, olämpliga utrymmen. Se under belysning och uppvärmning.

Uti flere fall har man sökt kringgå byggnadsordningens bestämmelse, att trappuppgång icke får leda till flera än två med kök eller spiselkachelugn försedda bostadslägenheter i varje våning, genom att inrätta enkelrum med högst otidsenliga kokanordningar. Givetvis saknas då även kökets övriga aggremanter. Av och till finner man »lagerrum» innanför butiker olagligt bebodda, varvid ägaren skyddar sig bakom ett klokt avfattat hyreskontrakt eller skyller på bostadsbrist. Uti ett fall befanns en större helmörk tambur försedd med 5 sovplatser.

Diverse. Såsom en mycket stor och framträdande olägenhet måste lyhördheten mellan olika lägenheter betecknas. Byggnadsritningarna skulle tydligt markera lägenhetsskiljande väggar i och för extra isolering och ändring härutinnan skulle ej få ske utan byggnadsnämndens hörande.

Mattpiskningsgalgar placeras ej sällan så nära boningsfönster, att dammet besväras.

Ofta dröjer det orimlig tid, innan källare, gårdsplaner etc. rengöras från byggnadsmateriel och gårdsplanteringar anläggas. Över huvud taget nedlägges ej nödig omsorg på gårdsinteriören, utan betraktas den som en bisak i förhållande till gatufassaden. Detta försvårar nutida strävan att flytta lägenheternas tyngdpunkt från den bullrande, dammiga gatan till gårdens ro och avskildhet.

Besiktning av och utredning ang. anmälda eller anträffade osunda bostäder.

Dessa ärenden hava under året utgjort 499, vartill komma 133 från föregående år kvarstående eller tillsammans 632 (se tabellbilagan). Uti 4,6 % av årets ärenden har husägaren genom sin hänvändelse till bostadsinspektionen varit föranledande part, i 35,2 % hyresgästen, i 49,6 % bostadsinspektionen och i 10,6 % annan mellankommande intressent. Uti den näst sista siffran ingå ej de talrika småanmärkningarna, som inspektionen vid utförandet av särskilt de systematiska kvartersundersökningarna måst muntligen eller skriftligen fram-

ställa, men väl de större sanitära brister, som vid desamma anträffats. Den relativt låga procentsiffran klagande hyresgäster har nog åtminstone delvis sin grund i fruktan för repressalier från husägarens sida. Att dylika av och till förekomma, är för bostadsinspektionen som medlande part lika ovälkommet som beklagligt och de måste betecknas som ett utslag av bristande anpassning efter våra dagars arbetsmetoder till bostadsfrågans fromma.

Uti 7 fall (1,1 %) har klagomålet efter gjord utredning befunnits vara ogrundat, varför ärendet avskrivits. Uti ett fall (0,15 %) har ärendet tämligen omedelbart förts till annan myndighet, under vars domvärjo det hört. Uti 18 fall (2,8 %) har muntlig eller skriftlig utredning begärts och lämnats, utan att besiktning behövt verkställas.

Fråndragas dessa nu nämnda fall, återstå 606 ärenden. Rörande dessa har missförhållandet kunnat avhjälpas uti 430 fall (70,9 %), endast delvis uti 71 (11,7 %). Behövlige eller möjliga rättelser hava uti 429 fall (70,8 %) åvägabrakts genom husägarens, i 71 fall (11,7 %) genom hyresgästens åtgörande. Utav de 632 av bostadsinspektionen behandlade fallen hava under året 494 (78,1 %) definitivt och 51 (8,1 %) tills vidare slutförts. Till följande arbetsår kvarstå sålunda 86 (13,6 %). Denna siffra är oväntat låg, men får ses i belysningen av de starkt minskade fordringar, som bostadsinspektionen under rådande krisförhållanden vågat upprätthålla.

För varje behandlat fall upptager tabellbilagan endast en olägenhet, den huvudsakliga, även om flere anträffats och beivrats. Endast uti ett fall har frivillig och i ett av hälsovårdsnämnden påfordrad utrymning av bostadslägenhet ifrågakommit, vilket högst anmärkningsvärda förhållande får skrivas helt på kris-tidens och bostadsbristens konto. Uti bägge fallen gällde det ett par enstaka rum av synnerligen undermålig beskaffenhet.

Systematiska besiktningar. Dessa besiktningar, som avse en systematisk genomarbetning av stadens smålägenheter och som kräva mycket arbete, hava fortsatts enligt samma plan som förut. Man söker i lika mån bibringa bostads-innehavaren förståelse för sunda vanor och god bostadsvård, som man beivrar anträffade brister rörande bostädernas underhåll.

Diverse bostadsärenden.

Undersökning rörande uppvärmningsanordningar. Den ovanligt kalla vintern i förening med knapp bränsletillgång har påkallat en del undersökningar rörande effekten hos brukliga uppvärmningsanordningar, främst spisarne.

Det ej okända förhållandet, att arbetaren söker basera bostadens uppvärmning enbart på köksspisen, har ånyo kunnat konstateras. Han går till och med

så långt, att han uti behovet av kakelugnsseldning ser ett uttryck för bostadens mindervärdighet. Häri ligger en stark fingervisning om, huru värdefullt det skulle vara, om man genom moderna anordningar kunde för bostadsrummet tillvarataga spillvärmens hos spisens rökgaser. Till den ändan borde noggranna försök anställas och bekostas av staden genom någon dess myndighet. I dessa försök skulle bl. a. ingå en prövning av de säkerligen allt för mycket förekommande s. k. hallspisarnes värmeekonomi, ävensom en strävan att fastslå, vilken spisstorlek, som kan anses påkallad i vår vanliga arbetarebostad om ett rum och kök.

Den helt hastigt i bruk komna s. k. snabbkokaren har visat sig synnerligen användbar och dess fördelar hava genom bostadsinspektionens försorg i vidsträckt mån bekantgjorts. Principiellt sett utgöres den av en liten grytugn, som placeras på spisen och som kräver ringa bränsle av vad slag som helst, samtidigt som den genom stark värmestrålning håller köket varmt och fuktfritt. Givetvis utnyttjas den också för matlagning.

Undersökning av enklare hotell och logishus. I och för fastställande av ordningsregler för dessa inrättningar hava så gott som alla tillgängliga sådana underkastats en ingående undersökning efter en bestämd plan. För fastställande av sovlufttrymden ha c:a 300 rum uppmätts och i övrigt har man granskat de huvudfaktorer, som inverka på dessa nattställens tillstånd och skötsel. Som slutomdöme kunde framhållas, att c:a $\frac{2}{3}$ -delar av dem befunno sig uti ett mer eller mindre dåligt skick. (Rörande detaljer se stadsfullmäktiges handl. 361, 1916.)

I anslutning härtill föreslog hälsovårdsnämnden ordningsregler, vilka stadsfullmäktige för sin del antogo den ³⁰/₁₁. Ärendet vilar nu hos K. Befallningshavande.

Yttranden över dispensansökningar beträffande bostäder. Innevarande år ha dessa uteslutande gällt ansökningar om rätt att uti bottenvåningen till sex våningars hus inreda bostad för portvakt eller eldare. Där tillstyrkan skett, hava ständigt vissa »allmänna villkor» medtagits; dessa återfinnas uti 1915 års berättelse.

De 15 fall, över vilka hälsovårdsnämnden haft att yttra sig, fördela sig sålunda:

Avstyrkan: 1 fall, enär planlösningen var mycket otillfredsställande med bl. a. en 12 meter lång, mörk passage och tvänne av lägenhetens tre bostadsutrymmen vettande mot en 7 meter djup gårdssmyg med endast 4,5 met. bredd.

Tillstyrkan på allmänna villkor: 3 fall.

Tillstyrkan på allmänna villkor, till vilka fogats speciella sådana: 11 fall.
Dessa senare villkor voro:

1) att med köket införlivades jämväl ett såsom jungfrukammare betecknat utrymme, vilket skulle avsevärt förbättra kökets belysning samt att en skymmande terrassmur hölls nere på viss, angiven höjd.

2) att vissa mörka utrymmen uppdelades till garderobliknande sådana av storlek, som ej kunde hysa sängplatser.

3) att en illa belyst hall till sin storlek reducerades att tjänstgöra endast som tambur.

4) att bostadsrummets alkovliknande utbygge uppdelades uti några smärre garderober eller dylikt samt att tamburbelysningen möjligast främjades genom glasfyllningar uti dörrarne.

5) att en till köket ledande källarpassage erhöll direkt och nöjaktig belysning.

6) att ett mörkt utrymme uteslöts från lägenheten eller uppdelades i smärre utrymmen, vilka ej tilläto placering av sängplats.

7) att bättre isolering genomfördes mot angränsande källare.

8) att ett som lager betecknat utrymme helt avskildes från lägenheten.

9), 10), 11) att som vaktrum och lagerlokaler betecknade, illa belägna utrymmen ej godkändes som delar av portvaktsbostäderna.

Yttrande över förslag till bostadsförmedling. Med anledning av en motion i stadsfullmäktige hade styrelsen för stadens offentliga arbetsförmedling uppgjort ett förslag till bostadsförmedling, vilken, efter frivilligt gjord anmälan, skulle omfatta alla slag av hyreslokaler. Verksamheten skulle sortera under sistnämnda styrelse.

Stadens tillfälliga bostadsberedning ävensom drätselkammarens 2:dra avdelning tillstyrkte i stort sett förslaget, dock med den ändringen, att för bostadsförmedlingen skulle skapas en särskild styrelse.

Hälsovårdsnämnden åter, som instämde uti en av sundhetsinspektören gjord utredning, ansåg lämpligast att förlägga detta viktiga arbete för främjandet av goda bostäder och sunda hyresförhållanden under drätselkammarens 2:dra avdelning, som redan nu vore och i framtiden ännu mer skulle bliva stadens egentliga bostadsmyndighet. Därtill ville man begränsa förmedlingen att omfatta endast mindre bostadslägenheter. Ärendet vilar nu hos stadsfullmäktige.

Tuberkulosbyråns verksamhet.

Uti den hittills följda planen för tuberkulosens bekämpande hava inga större förändringar gjorts under det gångna året. Centraliseringstanken är alltså den ledande och man söker så vitt möjligt låta hälsovårdsnämndens tuberkulosbyrå vara centrum med samhällets övriga tuberkulosanstalter som påbyggnader.

Stor vikt tillmäter man tuberkulosbyråns rätt att belägga stadens tillgängliga vårdplatser (undantag utgöra endast de 55 platserna uti Allm. och Sahlgrenska sjukhusets tuberkulospaviljong). Vidare har byrån sökt den mest utgrenade kontakt med alla de allmänna eller enskilda institutioner, som kunna vara tuberkulosarbetet till nytta. Se rörande dessa förhållanden Sv. Nationalföreningens mot tuberkulos kvart.-tidskr. n:o 1, 1917.

En årlig värdesättning av det arbete en tuberkulosbyrå utför, är svår, om ej omöjlig, och det torde krävas längre tidperioder för att kunna överblicka ett eventuellt resultat. Ej utan intresse är emellertid att se, hurusom vid exempelvis ansökningar om hjälp ur Första Majblommans medel de flesta hjälpsökande äro av tuberkulosbyrån kända eller övervakade. Detta inger en känsla av, att byrån så småningom lyckats nå viktiga delar av samhällets tuberkulos och att kontakten med densamma är relativt bred och allsidig. Redan detta innebär ett viktigt steg.

I enlighet med den ursprungliga planen för arbetet har byrån sökt att i första hand genomföra ett intensivt hygienarbete i hemmen. Talrika och för sin uppgift väl skolade tuberkulossystrar ha ansetts vara första villkoret för att nå hemmen och kunna påverka dem till bättre förståelse för personlig och allmän hygien. Som en poliklinik för tuberkulos har arbetet hittills ej alls lagts. Byrån mottager endast sådant material, som redan är undersökt av den remitterande läkaren. I mån av krafter och behov undersökes sedan de familjemedlemmar, främst barn, som genom remisspatienten kommit inom byråns verksamhetsfält. Vid detta arbete har som hittills d:r G. Carlström biträtt.

Årets nya material har utgjorts av 520 patienter, lidande av lungtuberkulos, och ha män, kvinnor och barn utgjort resp. 37, 48 och 15 %. 1 man, 3 kvinnor och 6 barn hava visat misstänkta lungförändringar. Härtill komma 92 fall av skrofulos med växlande lokalisation. De lungtuberkulösa förändringarne hava varit komplicerade med tuberkulös lokalisation till larynx i 25 fall, pleurae 14, körtlar 11, ben- och ledgångar 9, tarm 6, buk 4 och meninger 3 fall.

Som ett uttryck för tuberkulostätheten i familjerna kan anföras, att man i 56 av dem träffat mer än en tuberkulös person: 4 fall man + hustru tuberkulos samtidigt, 1 fall man + hustru + 1 barn, 10 fall fader + 1 barn, 3 fall fader + 2 barn, 1 fall fader + 3 barn, 12 fall moder + 1 barn, 3 fall moder + 2 barn, samt 18 fall tvänne och 4 fall tränne syskon samtidigt.

Utöver det allmänna socialhygieniska arbetet i form av bland annat 7,632 besök i hemmen av numera 4 tuberkulossystrar, hava 484 familjer erhållit någon form av naturahjälp. Minst 3 månaders kolonivistelse oberoende av årstiden har kunnat beredas 56 barn. Sommarvistelse på landet hava 280 klena barn ur tuberkulösa familjer och 151 vuxna tuberkulösa åtnjutit. Till Kustsjukhuset å Styrö hava 87 barn utsänts på stadens bekostnad.

De växande bostadssvårigheterna göra sig i särskilt hög grad gällande för de tuberkulösa. Högst anmärkningsvärda och symtomatiska äro nedanstående siffror:

	Tillräcklig luftkub hade	Nödig luftkub saknade
1913	72,0 %	28,0 %
1914	75,4 %	24,6 %
1915	73,3 %	26,7 %
1916	47,6 %	52,4 %

Under det att sålunda 1913—15 i genomsnitt 26,4 % av de tuberkulösa och deras familjer saknat nödig luftkub (här antagen vara 15 kbm.), springer denna siffra på ett enda år, det sista, upp till den dubbla. Bättre än något visar detta, med vilka oerhörda bostadssvårigheter vi kämpa här i staden. Några uppgifter angående inneboendefrågan äro ock belysande. Uti 97 fall har man uti de till byrån anslutna hemmen träffat inneboende (i 74 fall 1, i 17 fall 2, i 3 fall 3 och i 3 fall 4 samtidigt!) och av dessa ha ej mindre än 35 stycken själva visat tuberkulösa lungförändringar. Uti 19 familjer anträffades fosterbarn (uti 14 fall 1 och i 5 fall 2 barn samtidigt) och av dessa hade 5 stycken tuberkulos. Uti ett högst betydande antal fall ha de tuberkulösa vid första besöket visat sig dela bädd med någon eller några personer och de sovo i samma rum som:

Antal personer		% av samtliga	Antal personer		% av samtliga
0	uti	19,6	5	uti	4,8
1	»	19,3	6	»	3,9
2	»	20,2	7	»	2,0
3	»	20,7	8	»	1,1
4	»	8,4			

För ytterligare jämförelse skull fortsättes några av de tabeller, som föreläggat i tidigare årsberättelser:

Lägenhetstyper	Den sjuke sammanbor med nedanstående antal personer												S:a %	
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11		12
	uti nedanstående %													
Enkelrum, kök, spisar.	1,3	1,3	1,5	1,3	1,5	0,5	0,3	—	—	—	—	—	—	7,7
1 bostadsrum + kök	0,3	4,0	8,0	13,7	13,3	11,0	5,0	8,0	3,3	1,5	0,5	0,3	—	68,9
2 bostadsrum + kök	—	0,3	0,5	0,7	0,5	0,7	1,0	0,5	0,5	—	—	0,3	0,3	5,3
3 bostadsrum + kök	—	0,7	1,7	1,5	1,7	2,3	2,7	1,7	0,7	0,3	0,7	—	—	14,0
4 bostadsrum + kök	0,3	0,3	0,3	1,0	0,5	0,5	0,5	—	0,7	—	0,3	—	—	4,4
Summa %	1,9	6,6	12,0	18,2	17,5	15,0	9,5	10,2	5,2	1,8	1,5	0,6	0,3	100,3

De tuberkulösa hemmens tillstånd och skötsel:

	Bostadens allmänna karaktär	Bostadens skötsel	Barnens skötsel	Bostadens dagar	Ventila-tions-möjlighet	Finnes	Finnes ej
	%	%	%	%	%	%	%
Mycket god	11,2	19,0	17,6	8,7	36,1	—	—
God	66,1	54,6	60,0	65,2	56,0	—	—
Mindre god	19,0	22,7	19,6	23,8	6,7	—	—
Dålig	3,6	3,4	2,4	2,0	1,1	—	—
Usel	—	0,3	0,4	0,3	—	—	—
Fukt	—	—	—	—	—	15,9	84,1
Kyla, drag	—	—	—	—	—	18,5	81,5
Bofällighet.....	—	—	—	—	—	5,3	94,7
Bristande underhåll	—	—	—	—	—	8,4	91,6
Tillräcklig luftkub	—	—	—	—	—	47,0	53,0

Inför dessa siffror torde var och en inse, att tuberkulosproblemet åtminstone till en viktig del är av social och socialhygienisk natur, och att de botemedel vi behöva äro av motsvarande slag. Jag ser ock häri ett stöd för min uppfattning, att det socialhygieniska arbetet i hemmen är dispensärverksamhetens primära uppgift och att ensidigt medicinska synpunkter uti tuberkulosfrågan gå vid sidan av förhållandena sådana de bjuda sig i verkligheten.

Direkta åtgärder för hindrande av smittosjukdomars spridning.

I tab. 13 redogöres för de under året förekommande fallen av smittosjukdomar, om vilkas förekomst *varje* läkare är skyldig göra anmälan hos hälsovårdsnämnden.

Sedan anmälan om sådant fall inkommit till nämnden, avlägges omedelbart besök i den sjukes hem av vederbörande desinfektör för vidtagande av för fallet lämpade desinfektionsåtgärder och lägges därvid särskild vikt på att av den sjuke använt linne, sängkläder, golvmattor o. d. noggrannt smittrenas samt att lägenheten grundligt rengöres. På samma gång upptages enligt formulär noggranna uppgifter avsedda att underlätta spårandet av sjukdomsfallets uppkomst och härledning. Från förste stadsläkaren meddelas sedan till skolor och hem bestämt besked om, hur lång tid de med den sjuke samboende skolpliktige skola avhållas från skolorna, från vilka de omedelbart avstängts av den läkare, som gjort anmälan om fallet.

I lägenhet, som varit bebodd av lungsotspatient, har efter den sjukes frånfälle, förflyttning till sjukvårdsanstalt eller ombyte av bostad formalindesinfektion enligt Breslaumetoden verkställts i 804 fall.

Sammanlagda antalet desinfektioner, verkställda enligt ena eller andra metoden, hava uppgått till 2,610 och har därvid 2,938 blivit smittrenade.

Smittrening av offentligen genom auktionskammaren salubjudna begagnade kläder har verkställts i 76 fall.

Skyddskoppypmpningen. Genom tre av nämnden avlönade läkare har å offentliga möten kostnadsfri ympning verkställts under maj, juni och september månader. Vid dessa möten samt vid skolbesiktningar och i enskild praxis av läkare och barnmorskor har under året 2,200 ympningar verkställts. Då antalet år 1915 födde barn uppgick till 4,189, ympades sålunda endast 52,5 % av de ympningspliktige, mot 94,2 % under föregående år. Det dåliga resultatet torde närmast bero därpå, att allmänheten ställt sig avvaktande på den nya lagen om skyddskoppypmpning, som under året utfärdades med ikraftträdande den 1 januari 1917.

Smittosamma könssjukdomar. Den anmälan av sådana sjukdomar, som sedan juli 1912 åligger varje praktiserande läkare, visar, att under 1916 härstades anträffats 466 fall av syfilis (359 män och 107 kvinnor) mot 390 fall år 1915, vidare 1,710 fall av gonorrhoe (1,523 män och 187 kvinnor) mot 1,346 fall under föregående år samt slutligen 163 fall av ulcus molle (153 män och 10 kvinnor) mot 166 fall år 1915.

Av de i syfilis insjuknade voro enligt uppgift 204 män och 91 kvinnor infekterade här i staden samt 155 män och 16 kvinnor infekterade å annan ort. 8 fall av syfilis congenita anmäldes.

De i gonorrhoe insjuknade hade ådragit sig smitta här i staden i 1,364 fall (1,210 män och 154 kvinnor) under det att 313 män och 33 kvinnor ådragit sig sjukdomen å annan ort.

Från besiktningsbyrån meddelar andre stadsläkaren, att vid början av år 1916 antalet kvinnor, som voro ålagda allmän sundhetsbesiktning, utgjorde 44. Då under året 37 här förut inskrivna återkommit och 7 nya under året av polis-kammaren ålagts besiktning, utgjorde sålunda antalet av under året besiktigade 88 mot 93 föregående år. Vid slutet av året hade emellertid 8 av dessa kvinnor blivit befriade från besiktning, 19 avvikit från staden, 16 häktade eller dömda till tvångsarbete, och 4 intagna å anstalt, så att vid årets slut återstodo 41.

Under året ha dessutom 138 kvinnor av särskild anledning blivit undersökta utan att dock bli ådömda regelbunden besiktning, 67 av dessa voro be- häftade med venerisk sjukdom och remitterade till Holtermanska sjukhuset.

Antalet under året verkställda besiktningar uppgick till 2,552 (mot 2,658 år 1915) och antalet besiktigade kvinnor till 226 (mot 204). Till Holtermanska sjukhuset remitterades 87, av vilka 73 en gång samt 14 två eller flera gånger, så att antalet remisser uppgick till 102.

Sjukdomstablå från besiktningsbyrån:

1916	Dröppel	Sjanker	Syfilis	Bubo	Sår av obestämd natur	Hudsjukdomar	Summa
Januari	5	—	2	—	—	1	8
Februari	5	—	5	—	—	—	10
Mars	1	—	6	2	—	1	10
April	13	2	3	—	1	—	19
Maj	5	1	1	1	—	—	8
Juni	2	—	2	—	—	—	4
Juli	6	1	2	1	—	—	10
Augusti	4	—	2	—	—	—	6
September	4	—	2	2	—	—	8
Oktober	3	—	1	1	—	1	6
November	3	—	3	—	—	—	6
December	3	—	4	—	—	—	7
Summa	54	4	33	7	1	3	102

I skrivelse av den 14 februari har Göteborgs rådstuvurätt av andre stadsläkaren infordrat utlåtande om en åtalad på fri fot varande persons sinnesskaffenhets, och har efter verkställd undersökning detta utlåtande avgivits den 7 mars.

Den 12 februari har hälsovårdsnämnden begärt yttrande över inkommet förslag av d:r Gösta Åhman härstädes om inrättande av en poliklinik för veneriskt sjuka, och avgavs svar härå den 23 i samma månad.

I skrivelser av den $\frac{21}{6}$ och $\frac{2}{8}$ har hälsovårdsnämnden lämnat uppdrag åt andre stadsläkaren att inkomma med detaljerat förslag och fullständig utredning till anordnande av en poliklinik för veneriskt sjuka, och har detta utlåtande avgivits den 13 september.

Av polismyndigheterna hava i en hel del fall begärts utlåtanden rörande personers hälsotillstånd, och har det därvidlag till icke obetydlig del rört synbarligen sinnessjuka personer, vilka, då närmare upplysningar om dem ej kunnat inhämtas vid tillfället ifråga, och enär ingående undersökningar av deras tillstånd icke kunnat göras å resp. polisstationer, på grund av de förhållanden, under vilka de blivit å polisstationerna kvarhållna, icke ansetts kunna utan fara för dem själva eller deras omgivning åter lämnas åt sig själva, utan vilka i stället remitterats till Gibraltar för vård och observation, utan att föreskrivna hospitalshandlingar kunnat bifogas.

Under året har ett ovanligt stort antal personer från såväl Göteborg som främmande kommuner anmält sig å polisstationerna för att komma i åtnjutande av sjukhusvård för verkliga eller påstådda sjukdomar, detta senare säkerligen delvis beroende på svårigheten att anskaffa föda under den rådande dyrtiden.

Antalet av genom alkoholmissbruk insjuknade, till polisstationerna införda, har under året nedgått till en obetydlighet, beroende på de undan för undan skärpta restriktionerna.

Under året har på förordnande av poliskammaren i Göteborg 11 rättsmedicinska obduktioner förrättats. Enligt avgivna utlåtanden hava dessa fall varit följande:

fyra foster, därav ett fullgånget, andats, möjligen avlidet genom kvävning eller bristande vård; det andra nästan fullgånget, andats, kvävning genom olycks-händelse i förening med bristande vård; det tredje icke fullgånget men livligt, har icke andats samt det fjärde fullgånget, har andats ofullständigt, avlidit genom i luftvägarna aspirerat slem. Tre förgiftningsfall, ett genom inandad koloxid (kolos), ett genom inandning av arsenikväte från kiseljärn och ett självmord genom intagen cyankalium. En avliden genom brott å halskotpelaren, en skottsår genom huvud och buk (mord) samt en genom drunkning. En obduktion för likbränning, dödsorsak hjärnblödning.

I 95 fall har poliskammaren begärt utlåtande om dödsorsaken hos hastigt avlidne, vilket skett efter verkställd besiktning och liköppning, utan att protokoll uppsatts.

Antalet besiktningar å lösaktiga kvinnor har varit något mindre än föregående år.

Diarieboken upptager 115 inkomna och konceptboken 102 utgångna skrivelser.

Matvarukontrollen. (*Stadsveterinär R. Ahlström*).

Av hälsopolisen ha under året utförts 65,317 (föregående år 66,502) besiktningar i de lokaler och på de platser, där matvaror hållas till salu och för försäljning förvaras eller bearbetas (Tab. 1). Därvid ha 82 partier födoämnen, utgörande, förutom en del varor som ej vägts, 29,292 kg. på grund av förskämning eller annan orsak beslagtogs och oskadliggjorts (Tab. 3).

Enligt besiktningsloggarna i matvaruaffärerna ha av hälsopolisen under året gjorts följande anmärkningar beträffande själva lokalen eller den däri bedrivna verksamheten:

I bagerier	ang. ordn., snygghet o. verksamh.	7,	ang. lokal. underh.	83,	ang. ventilat.	11,
I köttbutiker ..	» » » » »	14,	» » »	33,	» »	2,
I charkuterier	» » » » »	15,	» » »	42,	» »	7,
I mjölkbutiker	» » » » »	66,	» » »	183,	» »	8.

Bageriernas antal var vid årets slut 179. Av dessa äro en del mindre s. k. thebrödsbagerier belägna under jord och lämna delvis mycket övrigt att önska i fråga om ljus, ventilation och utrymme (Tab. 4).

Vid årets slut funnos 61 charkuteriverkstäder och 278 köttbutiker, butikerna i saluhallarna däri inberäknade (Tab. 4). Allvarligare anmärkningar mot charkuterierna ha förekommit endast en gång under året. Ägaren av ifrågavarande verkstad blev därför i polisdomstolen dömd att böta 75 kr.

Från utlandet infört kött har besiktigats i 76 olika partier, utgörande tillsammans 27,458 kg. (år 1915 68,410 kg.), därav 25,218 kg. (år 1915 55,730 kg.) salt nötkött från Amerika samt 2,240 kg. (år 1915 12,680 kg.) salt fårkött från Island. Av det salta nötköttet blevo 4 partier på tillsammans 850 kg. på grund av förskämning beslagtagna.

Mjölklokalernas antal var vid årets början 397 och vid dess slut 398, nämligen 388 butiker, 6 lager- och tappningslokaler samt 4 mejerier.

Förhållandet mellan antalet butiker och antalet innehavare framgår av följande tabell:

1 innehavare av	77 butiker
1 » »	45 »
1 » »	41 »
1 » »	18 »
1 » »	12 »
1 » »	10 »
2 » » vardera 7 butiker =	14 »
1 » »	5 »
6 » » vardera 3 butiker =	18 »
5 » » » 2 » =	10 »
138 » » » 1 » =	138 »
158 innehavare av	388 butiker

Minutpriset på oskummad mjölk var vid årets början 20 öre pr liter. I mars höjdes priset till 21 öre, i oktober till 22 à 23 öre och var vid årets slut 23 öre pr liter. I affärerna i Lundby har priset hela året hållit sig 1 à 2 öre under priset i övriga delar av staden.

Anledningen till denna prisstegring har dels varit kreatursstockens decimering, dels svårigheten att anskaffa kraftfoder och dels slutligen sammanslutning mellan mjölkproducenterna.

I början av november gjordes en undersökning av storleken av den dagliga mjöktillförseln till Göteborg. Resultatet av denna framgår av följande tabell:

Transportväg	Antal leverantörer		Levererat mjölk liter					
	Enskilda	Mejerier	fr. enskilda		fr. mejerier		Summa	
			Oskum.	Skum.	Oskum.	Skum.	Oskum.	Skum.
Bergslagsbanan	15	5	1,391	567	3,100	2,250	4,491	2,817
Boråsbanan.....	12	—	896	—	—	—	896	—
Västkustbanan..	28	20	5,828	1,285	4,200	9,500	10,028	10,785
Västgötabanan..	56	14	7,345	1,600	3,050	3,800	10,395	5,400
Bohusbanan.....	52	3	5,230	400	620	225	5,850	625
V. Stambanan...	24	7	5,207	525	3,990	2,730	9,197	3,255
Säröbanan.....	25	—	1,772	9	—	—	1,772	9
Båt.....	7	1	854	150	500	200	1,354	350
Summa	219	50	28,523	4,536	15,460	18,705	43,983	23,241

Med en beräknad daglig tillförsel pr axel av 5,600 liter oskummad och 4,000 lit. skummjolk blir totaltillförseln pr dag av mjölk skummad och oskummad:

1916.....	77,824 liter
1915.....	93,275 »
1914.....	84,335 »

Förbrukningen pr individ och dag under ovanstående 3 år har varit:

1916.....	0,26 lit. oskum. och 0,14 lit. skum. = 0,40 lit.
1915.....	0,28 » » » 0,22 » » = 0,50 »
1914.....	0,33 » » » 0,17 » » = 0,50 »

Skummjölksförbrukningen, som under år 1915 ökades på bekostnad av den oskummade mjölken, har under året åter nedgått, och är förhållandet mellan förbrukningen av oskummad mjölk och skummjolk nu detsamma som 1914 eller omkring 2 : 1. Orsakerna till den minskade förbrukningen får väl sökas dels i de rådande höga fläskpriserna med åtföljande skummjölksutfodring åt svinen, dels i det förhållandet, att mejerierna detta år allt mer och mer inriktat sig på ostberedning.

Mjolk- och gräddundersökningarna på laboratoriet ha bedrivits i likhet med föregående år. Antalet undersökningar har varit 5,700 (föregående år 7,280). Minskningen i undersökningarnas antal har orsakats av svårigheten att anskaffa nödiga kemikalier.

Medelfetthalten (Tab. 5) för den oskummade ej kontrollerade mjölken var 3,10 %, alltså något högre än föregående år (3,09 %). Medelfetthalten för årets

olika månader har varit: januari 3,10 %, februari 2,99 %, mars 3,01 %, april 2,93 %, maj 2,90 %, juni 3,14 %, juli 3,03 %, augusti 3,06 %, septemb. 3,10 %, oktober 3,23 %, november 3,16 %, december 3,13 %. Sämst resultat visar alltså maj månad, då av 428 undersökningar ej mindre än 254 (59,34 %) höllo en fetthalt lägre än 3 %. Mjolk med en fetthalt av under 2,5 % har under året förekommit 207 gånger (= 4,5 %).

Undersökningarna på mjölkens hållbarhet utvisade att mjölken i 198 fall var så starkt sur, att den koagulerade vid tillsats av alkohol. Sämsta resultatet i nämnda hänseende visade juli och november månader med respektive 10,5 % och 6,3 % sur mjolk.

Vid reduktasundersökningen visade det sig, att mjölken i 697 fall (= 15,9 %) höll bakterier i för en god vara otillåten mängd samt i 280 fall (= 6,3 %) bakterier i så stort antal, att densamma måste betraktas som olämplig för barn. Sämst resultat visade juli och augusti månader.

Vid undersökning på förekomsten av patogena bakterier utvisade katalasprovet att 106 fall voro misstänkta (= 2,4 %). Genom centrifugering och mikroskopisk undersökning påvisades i 2 fall streptococc — och i ett fall staphylococcmastit. Försäljningen från de gårdar, från vilka mjölken levererats, förbjöds, tills genom mjolkprov från samtliga djur de sjuka korna blivit upptäckta och isolerade. I ett fall förbjöds mjölkförsäljningen från en gård på grund av därstädes utbruten difteri.

Smutsundersökningarna hava givit till resultat, att i 1,538 fall (= 34,6 %; år 1915 27 %) tydlig bottensats bildades. Dock har endast i 2 fall matvarustadgans maximum av 5 mgm smuts pr liter överskridits.

Prövningarna av mjolk, som saluförts under beteckningen »pasteuriserad», hava visat, att av 736 undersökta prov 115 st. (= 15,6 %; år 1915 27 %) gåvo Storchska reaktionen, utvisande att mjölken ej varit uppvärmd till 80° Celc.

Kontrollmjolk har under året levererats av följande ladugårdar: Aspenäs, Bjertorp, Bosgården, Ellesbo, Gullbringa, Karstorp, Tjolöholm och Torpa. Medelfetthalten har varit 3,6 %. Endast 3 prov ha hållit lägre fetthalt än 3 %. Medelfetthalten år 1915 var 3,43 %.

Antalet undersökningar på fetthalten i kaffeградde har under året varit 1,110. Medelfetthalten har varit 14,60 % (år 1915 14,1 %). 102 prov (= 9,1 % av alla undersökta; år 1915 16 %) ha hållit en fetthalt, som underskridit matvarustadgans minimum av 12 %.

Av skummjolk har under året undersökts 22 prov. Medelfetthalten har varit 0,91 % (föregående år 0,7 %).

Till åtal anmälda förseelser mot matvarustadgan har varit 199. Anledningen till åtal framgår av följande:

Om hållning av mjölk på gata	29 fall
För låg fetthalt i grädde.....	66 »
Sur mjölk	12 »
Bristande skylt på mjölk- o. gräddkärl	5 »
Försummelse att avlämna läkarebetyg ang. mjölkhandelsbiträde	13 »
För hög smutshalt i mjölk	2 »
Osnygghet vid kötttransport	65 »
Ostämplat kött.....	4 »
Osnygghet i matvarubutiker	3 »

Kemiska analyser. (*Stadskemisten, doktor J. E. Alén.*)

Under året hava 6,384 föremål inkommit till laboratoriet för undersökning:

1) närings- och njutningsmedel	812 prov
2) vatten	144 »
3) kemikalier och kemiskt-tekniska produkter (incl. hyttprodukter och mekanisk trämassa)	3,909 »
4) fettartade substanser (incl. maskin- och lys- oljor, eteriska oljor, fernissor o. d.).....	259 »
5) malmer, bärgarter, bränslen o. d.	164 »
6) foderämnen	101 »
7) gödslingsämnen	26 »
8) arsenikprov	896 »
9) divärse	73 »

Summa 6,384 prov

Det stora flertalet undersökningar hava utförts på:

trämassa: torra balar.....	2,130 prov	} = 3,513 prov = 55,0 %
våta »	1,264 »	
» rullar	119 »	
arsenikprov	896 »	= 14,0 »
mjölk: oskummad	294 prov	} = 312 » = 4,9 »
skummad	12 »	
kondenserad	3 »	
intorkad	3 »	

Summa 4,721 prov = 73,9 %

För Göteborgs hälsovårdsnämnds räkning hava följande föremål under året undersökts:

	Antal prov		Antal prov		Antal prov
Kött	37	Gryn	11	Karameller	4
Smör	3	»Äggpulver»	5	»Tuggummi»	1
Margarin	2	Kaffe	3	Ättika	11
Konstister	2	Kakao	6	Ättiksyra	10
Honing	14	Choklad	5	Färg	1
Mjöl	24	Saffran	4	Tenn	15
				Summa	158

Om dessa prov meddelas följande närmare uppgifter.

Vid undersökning av 35 prov malet kött användes för bestämning av vattentillsats en nyligen av Carl Baumann och J. Grossfeld publicerad metod, som baserar sig därpå, att det är ett tämligen konstant förhållande mellan vatten och kväve i normalt kött. Den sannolika vattentillsatsen är då = vatten - (18,3 × kväve) och den minsta vattentillsatsen = vatten - (21,4 × kväve).¹⁾

Resultatet av undersökningen är följande:

N:o	Pris per k ²⁾	Vatten	Kväve	Vatten : kväve	Minsta vattentillsats	Sannolik vattentillsats
	öre	%	%		%	%
1	252	74,84	3,84	22,4	3,4	13,7
2	240	75,08	3,19	23,5	6,8	16,7
3	272	73,96	3,42	21,6	0,8	11,4
4	240	74,48	3,39	22,0	1,9	12,4
5	240	75,81	3,40	22,2	2,6	13,1
6	240	66,98	3,24	20,7	—	7,7
7	300	75,60	3,15	24,0	8,2	18,0
8	252	76,08	3,09	24,6	10,0	19,5
9	240	74,40	3,25	22,9	4,9	14,9
10	260	71,93	3,02	23,8	7,8	16,7
11	272	76,30	3,17	24,1	8,5	18,3
12	272	74,66	3,29	22,7	4,3	14,5
13	252	75,42	3,22	23,4	6,5	16,5
14	260	75,22	3,27	23,0	5,2	15,4
15	260	74,06	3,43	21,6	0,7	11,3
16	240	75,70	3,21	23,6	7,0	17,0
17	252	75,36	3,14	24,0	8,2	17,9
18	240	71,80	3,21	22,4	3,1	13,1
19	220	66,92	3,54	18,9	—	2,1
20	240	72,64	3,19	22,8	4,4	14,3

(Forts.).

¹⁾ Zeitschrift f. Unters. d. Nahr.- u. Gen.-mitt. 1916, 32, 489.

²⁾ Beräknat av priset på 250g.

(Forts.).

N:o	Pris pr k	Vatten	Kväve	Vatten : kväve	Minsta vattentillsats	Sannolik vattentillsats
	öre	%	%		%	%
21	240	65,20	3,20	20,4	—	6,6
22	240	74,96	3,28	22,9	4,8	14,9
23	240	73,86	3,19	23,2	5,6	15,5
24	252	75,98	3,30	23,0	5,4	15,6
25	252	75,40	3,11	24,2	8,9	18,5
26	240	66,58	2,92	22,8	4,1	13,1
27	240	71,14	3,21	23,0	2,5	12,4
28	240	66,51	2,84	23,4	5,7	14,5
29	220	69,10	3,19	21,7	0,8	10,7
30	240	76,10	3,88	22,5	3,8	14,3
31	252	75,04	3,42	21,9	1,9	12,5
32	320	74,88	3,82	22,6	3,8	14,1
33	320	74,94	3,15	23,8	7,5	17,3
34	260	73,28	3,13	23,4	6,3	16,0
35	240	72,88	3,11	23,4	6,3	16,0
Medeltal	253	73,22	3,23	22,75	—	—
Högst ...	320	76,30	3,54	24,6	10	19,5
Lägst ...	220	65,20	2,84	18,9	0	2,1

Detta resultat var förvånande, ty det skulle visa, att i nästan alla köttproven ekstra vatten vore inblandat. Detta är dock otroligt. Förhållandet mellan vatten och kväve stämmer icke med det av nämnda författare uppgivna. Sannolikt är, att deras formel för beräkningen av vattentillsatsen i vårt svenska kött kräver ändring.

För att pröva metoden har jag emellertid inköpt två prov kött, vilka malts på laboratoriet och sedan undersökts. Därvid har även en äldre metod av E. Feder blivit prövad. Denne bestämmer vatten, fett och aska; resten är organiskt icke-fett. Och sedan säger han, att förhållandet mellan vatten och organiskt icke-fett ej får överstiga talet 4. Och minsta vattentillsatsen beräknas sedan enligt formeln: vatten — (4 × organiskt icke-fett).¹⁾

Undersökningsresultat:

N:o	Pris per k	Köttets beskaffenhet	Vatten	Kväve	Vatten : kväve	Vattentillsats		Fett	Aska	Organiskt icke-fett	Organiskt icke-fett	Vatten: organiskt icke-fett	Vatten-tillsats	
						minsta	sannolik							
													Enligt Feder	
	öre		%	%		%	%	%	%	%	%	%		
1	300	Rostbiff	75,60	3,29	23,0	5,2	15,4	1,65	0,86	21,89	3,45	0		
2	160	Fettriikt	50,79	2,64	19,2	—	2,5	29,75	0,80	18,66	2,72	0		

¹⁾ Zt. f. Unt. d. Nahr.- u. Gen.-mittel 1913, 25, 577.

Härav framgår tydligt, att Baumann och Grossfelds formler icke äro användbara för svenskt kött. Visserligen duga de för det fettrika köttet N:o 2, men provet N:o 1 skulle hålla den i detta fall orimliga vattentillsatsen av minst 5,2 %. Feders metod och formel passar då bättre.

De 35 förstnämnda proven hava för övrigt prövats på stärkelse, borsyra och svavelsyrlighet med negativt resultat.

Tre smörprov innehölo:

	1	2	3
fett	—	—	83,78 %
vatten.....	15,5 %	12,4 %	12,70 »
klornatrium	—	—	1,89 »
Reichert-Meissl's tal	—	30,8	—
Polenske-tal	—	2,5	—

Två i butiker inköpta margarinprov, kostande resp. 190 och 200 öre per k¹), innehölo resp. 9,6 och 10,8 % vatten. Intetdera provet innehöll sesamolja men i stället stärkelse, som under kriget är tillåtet. I den ena butiken fans intet synligt anslag, att margarin där saluhölls. I den andra butiken fans sådant anslag, men där saknades den i lagen fordrade skylten på varan.

Två prov konstister, kostande 180 och 200 öre per k¹), voro bägge vattenfria. De voro inslagna i papper, märkt »margarin». Säljarne av dessa prov hade i sina butiker inga anslag, givande till känna, att konstister där fans till salu. I den ena butiken fans för övrigt icke den lagstadgade skylten å varan.

Tretton honingprov, alla köpta i lös vikt, äro undersökta med följande resultat:

vatten i %, medeltal	20,62
högst.....	24,6
lägst	19,4
aska i %, medeltal	0,51
högst	0,61
lägst.....	0,10
polarisation före inversion ²⁾ , medeltal	3,72
högst	4,2
lägst.....	3,2
» efter » ²⁾ , medeltal	3,92
högst	4,4
lägst.....	3,3

¹⁾ Beräknat av priset på 100 g.

²⁾ 10 %-ig lösning. Rörlängd: 200 mm. Cirkelgrader.

rörsocker i % ¹⁾ , medeltal	0,93
högst	2,29
lägst	0
pris, öre per k ²⁾ , medeltal	173
högst	266
lägst	133

Diastatiska ferment i alla proven. Dekstrin och tjärfärg icke i något av dem. Intet av dem kunde förklaras vara förfalskat.

Ett i december 1915 inköpt honingprov, som var förfalskat med rörsockerlösning, blev för anställande av åtal närmare undersökt på sockerarter. Det innehöll:

invertsocker	66,0 %
rörsocker..	14,5 »

Resultatet av mjölundersökningarna:

	Rågmjöl			Vetemjöl		Ärtmjöl 1 prov
	Sammalet 7 prov	90 %-igt 1 prov	Finsiktat 5 prov	Sammalet 2 prov	Finsiktat 8 prov	
vatten i %, medeltal	14,21	14,7	15,22	16,00	14,81	11,5
högst ...	15,3	—	15,8	16,3	16,2	—
lägst ...	13,3	—	13,7	15,7	13,6	—
aska i %, medeltal	1,85	1,04	0,81	1,65	0,44	5,80
högst ...	2,10	—	1,14	1,71	0,50	—
lägst ...	1,51	—	0,64	1,58	0,32	—
pris, öre pr k ³⁾ , medeltal	32,0	36	35,2	32,0	39,5	52
högst ...	32	—	40	32	40	—
lägst ...	32	—	32	32	36	—

Vattenhalter över 15 % var det hos två prov sammalet och tre prov siktat rågmjöl, två prov sammalet och två prov siktat vetemjöl. Askhalten var för hög hos ett prov finsiktat rågmjöl (1,14 %) och mycket för hög hos ärtmjölprovet. I dess askbeståndsdelar ingick 1,48 % sand och 1,12 % lera. Or anträffades i fyra prov sammalet och tre prov siktat rågmjöl, två prov sammalet och fem prov

¹⁾ Beräknat enligt Lehmann och Stadlinger.

²⁾ Beräknat av priset på inköpt prov, som vägde cirka 250 g.

³⁾ » » » » 1/4 k.

siktat vetemjöl. 58 % av mjölproven innehöllo alltså or. Seks av mjölproven voro underviktiga.

Grynundersökningarna hava givit följande siffror:

	Korngryn		Havregryn		Risgryn 2 prov
	Hela 1 prov	Krossade 5 prov	Krossade 1 prov	Prässade 2 prov	
vatten i %, medeltal	13,9	14,90	10,1	11,95	11,55
högst ...	—	16,0	—	12,4	12,1
lägst ...	—	13,6	—	11,5	11,0
aska i %, medeltal	1,32	1,52	1,96	1,66	1,98
högst ...	—	1,56	—	1,72	2,36
lägst ...	—	1,46	—	1,60	1,60
pris, öre pr k ¹⁾ , medeltal	48	53,6	52	48	80,0
högst ...	—	60	—	48	92
lägst ...	—	48	—	48	68

Tre prov krossade havregryn innehöllo över 15 % vatten. De båda risgrynproven, som voro talkade, höllo höga askhalter; i saltsyra olöslig aska utgjorde resp. 1,76 och 1,04 %.

Åtta av de älva grynproven (= 73 %) innehöllo or. Det var blott ett prov prässade havregryn och de båda risgrynproven, som voro orfria.

De fem proven av s. k. äggpulver hava vid anställd undersökning visat sig innehålla:

	Krooks	Mazettas	Henrikssons	Cederroths	Parkers
aska	—	—	—	—	0,64 %
natriumbikarbonat	61,20 %	60,71 %	60,60 %	47,96 %	—
natriumkarbonat	3,23 »	2,50 »	21,15 »	10,43 »	—
natriumsulfat	—	0,74 »	0,28 »	—	—
kaliumsulfat	0,23 »	—	0,24 »	—	—
aluminiumsulfat med kristallvatten	—	—	—	6,17 »	—
vinsyra	—	—	12,45 »	8,07 »	—
kaliumbitartrat	—	—	—	1,92 »	—
stärkelse	27,80 »	25,31 »	—	18,09 »	74,34 »
cellulosa	—	—	—	—	ringa mängd
äggviteämnen.....	3,50 »	4,81 »	—	0,39 »	9,63 »
fett.....	0,59 »	0,57 »	—	0,20 »	1,10 »
vatten och ringa mängd färg	(3,45 »)	(5,36 »)	(5,28 »)	(6,77 »)	(14,29 »)
	100,00 %	100,00 %	100,00 %	100,00 %	100,00 %

¹⁾ Beräknat av priset på ¼ k.

Krooks och Mazettas äggpulver överensstämmer med varandra. De innehålla bägge vetemjöl. Parkers äggpulver synes utom färgämne innehålla endast vetemjöl. Cederroths äggpulver håller potatismjöl. Om detta prov är dess utom att märka, att det har en tillsats av aluminiumsulfat. Enligt König¹⁾ brukar man tillsätta alun (cirka 3 g på 1 k mjöl) till *fördärvat* mjöl, för att det skall bli användbart till bakning, eller till oskadat mjöl för att erhålla »ein besonders ansehnliches weisseres Gebäck». Alun är alltså icke någon tillsats, som bör rekommenderas för mjöl, även om någon giftvärkan ej är att befara. Och lika litet torde aluminiumsulfat vara någon lämplig tillsats till »äggpulver», som är avsett att blandas med mjöl.

De tre förstnämnda och det sista provet äro färgade med en tjärfärg.

Om alla dessa äggpulver säges det, att de ersätta ägg. Cederroth säger till och med om sitt, att man genom dess användning gör en besparing på smör. (Som här ovan synes är dess fetthalt 0,20 %!). Att ingrediensvärdet, jämfört med försäljningspriset, i allmänhet är relativt obetydligt, torde knappt behöva sägas. I avrundade tal kan provens sammansättning sålunda uttryckas:

	Krooks	Mazettas	Henrikssons	Cederroths	Parkers
natriumbikarbonat	61 %	61 %	61 %	50 %	—
natriumkarbonat	3 »	3 »	21 »	11 »	—
aluminiumsulfat med kristallvatten	—	—	—	6 »	—
vinsyra	—	—	13 »	8 »	—
kaliumbitartrat	—	—	—	2 »	—
vetemjöl (incl. fuktighet)	36 »	36 »	—	—	100 %
potatismjöl (incl. fuktighet)	—	—	—	23 »	—
vatten	—	—	5 »	—	—
färgämne	r i n g a m ä n g d				
	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

Mot tre prov rå-kaffe kunde ingen graverande anmärkning göras.

¹⁾ Chemie der menschlichen Nahrungs- und Genussmittel II, 874 (1904).

för höga vattenhalter (över 7 %). Vid mikroskopisk undersökning av proven upptäcktes inga främmande beståndsdelar.

Två chokladprov voro omslutna av papper med metalliskt överdrag, och ett av stanniol. Dessa innehöll blott spår av bly.

Fyra saffransprov hava undersökts med följande resultat:

vatten i %, medeltal.....	10,23
högst	12,4
lägst	9,0
aska i %, medeltal.....	3,88
högst	6,5
lägst	1,0
pris, öre pr 10 g ¹⁾ , medeltal	288
högst	385
lägst	208

Intet av proven visade sig för övrigt misstänkt att vara förfalskat.

En undersökning av Mellqvists gräddkarameller, som befunnos innehålla paraffin, föranledde inköp av tre prov gräddkarameller med omslag av paraffinerat papper ävensom ett prov »Boyscout-tugg-gummi» (utan omslagspapper). Å dessa prov hava kvantitativa bestämningar utförts med följande resultat:

N:o	Varans benämning och märke	Eter- extrakt	Fettsyror ur eter- extrakt	Oförsåp- bart i eter- extrakt	Eter- extraktets halt av oförsåpbart	Smält- punkt hos oförsåp- bart ²⁾
		%		%	%	°C
1	Gräddkaramell, omärkt.....	18,01	—	7,50	41,6	—
2	{ » »Hultmans Caramels»	10,56	—	0,49	4,6	—
	{ Pappersomslag till d:o	25,00	—	25,00	100	50—53
3	{ Gräddkaramell »Mellqvist»	6,29	3,59	2,13	33,9	48—51
	{ Pappersomslag till d:o	20,60	0	20,60	100	48,5—52
4	Boyscout-tugg-gummi	51,55	—	51,55	100	48—49,5

Det oförsåpbara i eterextraktet har konstaterats vara paraffin. I »tugg-gummit» bestämdes vidare halten av rörsocker till 46,76 %. Resten i det samma (1,69 %) utgöres av eterisk olja, färgämne och litet föroreningar.

Om man ock icke kan med säkerhet påstå, att paraffin medför någon giftvärkan, så får man dock säga, att paraffin är för små barn en olämplig inblandning i karameller och »tugg-gummi». I Hultmans gräddkarameller är paraffinhalten så obetydlig, att den kan antagas härröra från omslagspapperet.

¹⁾ Beräknat av priset på inköpt prov, som vägde omkring 1 g.

²⁾ Det första talet anger börjande, det senare slutande smältning.

Undersökning av älva ättikprov:

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
ättiksyra i % ¹⁾ ...	2,27	2,73	3,86	4,02	4,20	4,86	5,12	5,19	6,06	7,02	10,71
pris, öre per l ²⁾	27	20	20	27	20	24	20	33	27	29	20
» » » 100-%ig vara.....	1189	733	518	672	476	494	391	636	446	413	187

De två första proven hålla mycket för låga syrehalter. Blott ett av proven var fullt klart. Två voro mycket grumliga. Prisskillnaden är som synes kolossal: 187—1189 öre per 1 100 %-ig vara.

Undersökning av tio ättiksyreprov:

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
ättiksyra i % ¹⁾	45,36	45,48	45,60	45,96	46,40	47,04	47,76	68,30	72,36	72,72
pris, öre per l ²⁾	680	366	326	294	267	480	306	—	263	214
» » » 100 %-ig vara	1424	805	715	640	575	1020	675	—	363	294

Dessa prov voro i allmänhet klara eller nästan klara. Priset per 1 100 %-ig vara växlar mellan 294 och 1424 öre.

Dessa ättiksyreprov utlämnades från graderade fyrkantiga flaskor. Alla skulle vara 1 grad. Denna har varierat mellan 25 och 56 cm³. Meningen är, att man genom spädning av 1 grad till 1 l skall erhålla matättika. Då graderna växla så mycket, bliva matättikans syrehalter givetvis mycket olika. Tvänne graderade ättiksyreflaskor hava provmätts. I den ena flaskan innehöll den understa graden blott 8 cm³, i den andra 28 cm³. De följande 8 graderna voro tämligen lika stora, i genomsnitt resp. 46,5 och 43,4 cm³. De översta graderna, räknade från översta gradstreck till flaskhalsens början, voro större, rymmande resp. 66 och 57 cm³.

Av de tio ättiksyreproven blevo åtta tömda på av köpare medförda öl- eller medicin-flaskor utan den i giftstadgan bestämda påskriften: »vätska, farlig att förtära utspädd». Den under n:o 8 nämnda ättiksyran hade förorsakat ett barns död.

En färg, »purpurrot flüssig», som på en automat-restaurang blivit använd för köttvaror, som blivit missfärgade, utgjordes av en tjärfärg.

¹⁾ »%» betecknar här g per 100 cm³.

²⁾ Beräknat i allmänhet av priset på 150 cm³.

³⁾ Beräknat av priset på 1 grad.

Bland femton tennprov, som inköpts hos förtennare härstädes, innehöllo tretton blyhalter, växlande mellan 0,02 och 0,54 %. Ett prov innehöll 1,87 och ett 63,29 % bly. Det sista uppgavs vara lödtenn.

Bland övriga prov, som på laboratoriet undersökts, må följande omnämnas:
Ett prov lutfisk var zinkhaltig.

Tre prov buljongtärningar med 48,1, 75,1 och 79,9 % koksalt¹⁾. Enligt en tysk bestämmelse bör koksalten i sådana tärningar ej gå över 65 %.

Älva prov potatismjöl höllo för höga vattenhalter, växlande mellan 21,1 och 27,8 %. Ett prov var dess utom smutsigt.

Följande tabell visar fetthalterna hos samtliga de prov, vilka under året inlämnats för fettbestämning och betecknats som oskummad mjölk:

1 prov med 0,60 %	= 0,3 %
2 » » 1 —1,49 %	= 0,7 »
3 » » 1,5—1,99 »	= 1,0 »
13 » » 2 —2,49 »	= 4,4 »
148 » » 2,5—2,99 »	= 50,4 »
105 » » 3 —3,49 »	= 35,7 »
22 » » minst 3,5 »	= 7,5 »
Summa 294 prov	100,0 %

Flertalet av dessa hava varit prov vid leveranser från jordbrukare till mjölkaffärer i Göteborg. Tjuguen prov hava varit avgjort förfalskade, därav tjugu genom spädning med vatten, som av följande tabell framgår:

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
egentlig vikt vid + 15°C.....	1,009	1,026	1,024	1,026	1,025	1,026	1,028	1,025	1,025	1,028	1,025
fett i %.....	1,20	1,45	1,60	1,85	1,95	1,98	2,20	2,25	2,30	2,35	2,40
	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	
egentlig vikt vid + 15°C.....	1,026	1,028	1,024	1,026	1,025	1,025	1,026	1,025	1,016	1,035	
fett i %.....	2,40	2,40	2,45	2,50	2,60	2,65	2,65	2,70	—	0,60	

Det sista provet är förfalskat genom skumning. I de flesta fallen hava jämförande undersökningar av stallprov utförts. Förfalskarne hava fått betala dryga skadestånd (intill 1,000 kronor) och därigenom sluppit komma inför domstol.

¹⁾ Beräknat av funnen klor.

Tre prov kondenserad mjölk och tre prov mjölkpulver hava analyserats med följande resultat:

	Kondenserad mjölk			Mjölkpulver		
	osockrad	sockrad		1	2	3
	1	2	3	1	2	3
äggviteämnen (= 6,37 × kväve) i %	7,7	8,9	8,0	24,5	25,5	22,9
fett i %	9,0	9,2	—	25,5	23,2	27,3
mjölksocker »	11,3	14,5	13,1	38,4	39,4	37,3
rörsocker »	0	42,2	42,1	0	0	0
aska »	1,7	2,1	—	5,8	5,8	5,5
vatten »	70,8	23,7	30,1	5,8	6,1	7,0
	100,5	100,6	—	100,0	100,0	100,0

Av tjugofem gräddprov innehöll ett mindre än 12 % fett. Högsta fetthalten var 38,5 %.

Bland femtioett smörprov var det femton, vilka höllo över 16 % vatten.

Fem prov sirap, uttagna av importerade partier, innehöllo över 15 % stärkelsesirap och kommo därigenom att draga en oberäknad hög tull.

Det ur ett prov choklad extraherade fett var icke rent kakaofett. Dess jodtal var 23,7 och försäpningstal 226, vilka tal visade, att det förelåg en förfalskning med kokos- eller palmkärn-fett.

Alltför låga fetthalter, nämligen 11,4 och 12,2 %, förekommo hos tvänne prov kakaopulver.

En »spritfri» körsbärslikör innehöll 20 volym-% alkohol.

Två prov vanillinsocker höllo blott 0,16 och 0,67 % vanillin.

I ett prov saffran ingick 35,5 % askbeståndsdelar, däribland borsyra, som enligt giftstadgan icke får ingå uti en kryddvara.

I tre prov spritättika bestämdes halten av myrsyra till resp. 0,003, 0,006 och 0,006 %. Dessa halter voro för minimala, för att man på grund därav skulle kunna förklara ättikan vara blandad med träättiksyra. Det kan t. eks. tänkas, att vid spritdenatureringen använts myrsyrehaltig träättiksyra — vilket den svenska lagen icke förbjuder — och på så sätt skulle jäsningsättikan kunna komma att innehålla spår av myrsyra.

I följande tabell meddelas resultatet av en för aktiebolaget Göteborgssystemet utförd undersökning av tre prov konjak. Dessa prov härstamma från vinhandlare i Göteborg. För jämförelse meddelas tvänne analyser av äkta konjak:

Nummer	Provets beteckning	Egentlig vikt vid + 15° C	Extrakt i g pr 100 cm ³	Alkohol i volym-%	I mg per 100 cm ³ 100 0/0-ig alkohol					
					Aciditet, beräknad som ättiksyra	Aldehyder, beräknade som acetaldehyd	Furfurol	Sammansatta eterarter, beräknade som ättiketer	Högre alkoholer, beräknade som isobutylalkohol	Bouquet-koefficient ¹⁾
1	Cognac	0,9477	0,50	43,6	19,1	< 4	0,3	14,1	19,0	< 57
2	Cognac Fine Champagne ***	0,9508	1,92	44,9	45,3	5,5	0,2	24,6	10,0	86
3	Extra fin Champagne Cognac ***	0,9510	1,05	42,9	35,2	7,0	0,2	24,6	17,0	84
4	J:as Hennessy & Co. Cognac **** ²⁾	—	1,20	46,5	96	21	2,7	116	201	437
5	Grand fine Champagne 1900 ³⁾	—	—	50,6	141,2	84,0	1,3	186,5	235	648

Undersökningen är utförd enligt officiella franska metoder.

Enligt Cuniasse skall bouquet-koefficienten hos en oförfalskad konjak icke ligga under 300 och talet för högre alkoholer skall icke vara lägre än talet för sammansatta eterarter. Det framgår då av ovanstående tabell, att proven 1, 2 och 3 äro i hög grad förskurna, och att 2 och 3 äro försatta med konstgjorda eterarter (essanser).

Resultatet av de vattenundersökningar, som utförts för Göteborgs vattenledningsvärk, återfinnas i vattenledningsvärkstyrelsens årsberättelse.

Vatten, som stått i en sistärn av oförtent koppar uti en villa över vintern, befans på våren vara färgat av kopparsalt.

En undersökning av 15 prov avfallsvatten från Sahlgrenska sjukhuset, tagna på olika tider av ett dygn och på olika ställen i ledningarna, ådagalade, att detta vatten icke hade större frätande värkan på betongen än destillerat vatten och vattenledningsvatten. För undersökningen användes pulveriserade betongrör. 5 g betongkorn av storlek 1—2 mm försattes med 250 cm³ vatten — avfallsvattnet var filtrerat — och omskakades upprepade gånger under 7 dygn. Därefter bestämdes, hur mycket kalk vattenproven upptagit ur betongen. Det visade sig då, att destillerat vatten löst 0,0532 g, vattenledningsvatten 0,0476 g kalk och avfallsvattnen kalkmängder väkslande mellan 0,0098 och 0,0476 g. De ursprungliga pro-

¹⁾ = summan av aciditet, aldehyder, furfurol, sammansatta eterarter och högre alkoholer.

²⁾ Analysen utförd på hälsovårdsnämndens laboratorium i Stockholm. Se svensk kemisk tidskrift 1913, 194.

³⁾ Analysen utförd av L. Cuniasse. Se meddelande från kungl. medicinalstyrelsen N:o 19, 1893, 66.

ven innehöllo: vattenledningsvattnet 0,0084 g, avfallsvattnen 0,0224—0,0896 g kalk. Torrsubstanserna i de ursprungliga proven voro: i vattenledningsvattnet 0,085 g, i avfallsvattnen 0,35—0,76 g. Alla tal beräknade på 1 l. Samtliga avfallsvatten reagerade mer eller mindre starkt på ammoniak, mer eller mindre svagt på klor och svavelsyra. Somliga av dem reagerade surt, andra alkaliskt för fenoltalein.

Ett prov »tenn» innehöll endast 10 % tenn.

Fyra aluminium-prov höllo resp. 75,4, 75,4, 82,6 och 82,8 % aluminium.

Under namn av »babbits» hava åtta legeringar blivit undersökta, vilka visa mycket olika sammansättning, som av följande sammanställning framgår:

	1	2	3	4	5	6	7	8
tenn i %.....	0,17	3,28	10,66	40,45	49,39	59,6	72,45	80,24
antimon »	13,74	11,83	12,41	15,12	14,17	—	15,98	11,42
bly »	85,73	84,53	74,74	43,60	31,71	—	6,58	0,19
koppar »	0,13	0,24	1,95	0,80	4,68	—	4,78	8,02
vismut »	0,03	—	—	0,03	0,04	—	—	—
zink »	0,05	—	—	—	spår	—	0,02	—
järn »	0,05	0,16	—	0,07	0,06	—	0,04	—
nickel »	—	—	—	spår	—	—	—	—
	99,90	100,04	99,76	100,07	100,05	—	99,80	99,87

Två prov kalisalpetor innehöllo resp. 7,5 och 8,4 % koksalt.

I ett prov koksalt ingick blott 80,6 % klornatrium.

Fyllning i ett träfartyg, som skulle bestått av rent koksalt, var starkt förenad av gips och smutsiga träflisor m. m.

De flesta glaubersaltprov voro mer eller mindre underhaltiga.

Tvåne prov »soda-ersatz» utgjordes av kalcinerat glaubersalt.

Ett prov bränd magnesit var kolsyrad magnesia.

Trenne underhaltiga klorkalkprov innehöllo resp. 1,5, 28,7 och 31,4 % värksam klor.

Fyra förfalskade zinkvittprov innehöllo resp. 20,0, 24,4, 42,7 och 46,9 % zinkoxid. I två andra zinkvittprov förekom gips till en mängd av 22,0 och 46,8 %.

Åtta prov mönja — nästan alla under året undersökta prov — voro förfalskade med tungspat och innehöllo dess utom tjärfärg och en fettsubstans.

Ett prov s. k. järnmönja, som bör innehålla minst 75 % järnoxid, höll blott 7,4 %.

Med tungspat var ett ultramarinprov förfalskat. I seks prov ultramarin bestämdes sand- + ler-halter till resp. 4,3, 4,5, 5,3, 5,5, 5,9 och 6,5 %.

Tre prov natriumbenzoat höllo blott 20,5, 55,6 och 81,4 % rent salt. I de två förstnämnda proven bestämdes dess utom halter av koksalt till 35,0 och 15,6 %.

Tvåne såpprov innehöllo endast 18,9 och 33,2 % fettsyrt kali.

Ett prov, som fans i en kassaskåpstjuvs rockficka, utgjordes av dynamit.

Vanligt är, att trämasseballar innehålla för litet massa. I ett parti var undervikten av lufttorr massa (= massa med 10 % vatten) ej mindre än 20,5 %.

En tryckerifärg innehöll 10,4 % bly.

Nästan alla undersökta bomolja — fjorton till antalet — voro förfalskade med mineralolja. I ett prov bestämdes halten av mineralolja till 92,4 %, i ett annat till nära 100 %.

Två tranprov voro blandade med mineralolja. Ett prov var starkt vattenhaltigt.

Flere prov cylinderolja hade mycket för låga flampunkter.

Många analyser av brunsten hava utförts. De ha hållit mycket växlande halter av mangansuperoxid — från nära 0 till 80,5 % — och således varit av mycket olika värde. En, som var garanterad 85 %-ig, höll 70,4 %, och en »50 %-ig» höll 30,5 % mangansuperoxid.

I ett kaolinprov förekom 9,8 % kemiskt bundet och 23,1 % hygroskopiskt vatten.

En smärgel, som skall vara oren korund, och vars huvudbeståndsdel således bör vara aluminiumoxid, innehöll blott 10 % aluminiumoxid. Det var alltså ingen verklig smärgel. Också hade den visat sig i praktiken vara oduglig.

Flere »guldmalmer» hava undersökts på guld med negativt resultat. Blott ett prov innehöll värligen guld — 82 g per ton — men det var från Kalifornien.

Ett prov fonolitpulver, avsett att användas som gödslingsmedel, höll 6,73 % kali och värderades (kanske för högt) till 98 öre per 100 k, då 12 %-ig kainit kostade 5 kronor 85 öre per 100 k. Fonolit-kali antogs vara värt $\frac{1}{4}$ av stassfurtersalt-kali.

29 prov rotfrukter hava undersökts på halt av torrsbstans med följande resultat, beräknat i %:

	Foderbeta 14 prov	Fodersockerbeta 4 prov	Kålrot 5 prov	Rova 6 prov
medeltal	14,08	15,53	13,81	10,92
högst	15,67	15,90	14,17	12,13
lägst	9,57	14,80	13,40	9,57

På arsenik hava 896 prov undersökts med följande resultat:

Analysmetod..	Schneiders-Fresenius-Babos metod		Mörners tiacet-metod				Andra väror
	Arsenikspegel		Varor upptagna i giftstadgans § 28		Färger, ej använda, undersökta på 5 g		
	Ogenomskinlig	Genomskinlig eller ingen	minst 0,2 mg	mindre än 0,2 mg	minst 0,2 mg	mindre än 0,2 mg	
Arsenikhalt...	minst 0,05 mg	mindre än 0,05 mg	minst 0,2 mg	mindre än 0,2 mg	minst 0,2 mg	mindre än 0,2 mg	
Antal prov ...	151	715	3	10	7	7	3

Två prov tång, det ena från Östersjön, det andra från Bohuslänska kusten, undersöktes på jodhalt. Den var, beräknad på vattenfritt prov, i det förra 0,015 %, i det senare 0,095 %.

Ett prov torvströ innehöll 52 % vatten.

Ett pannstensmedel innehöll som huvudbeståndsdelar:

vatten	53,4 %
stärkelse	13,4 »
invertsocker	11,7 »
rörsocker.....	13,2 »
mineralämnen	3,4 »
	<hr/>
	95,1 %

Sannolikt bestod provet av riven potatis och melass.

Opium skall enligt farmakopén innehålla minst 10 % morfin. I ett undersökt prov fanns blott 8,1 %.

I en hundmage påvisades stryknin.

Andra ärenden.

Apoteken. Den sedvanliga visitationen av stadens apotek verkställdes av förste stadsläkaren med biträde av sundhetsinspektören följande dagar: under oktober månad Duvan den 7, under november månad Hvalen den 13, Korpen den 15, Kronan den 16, Hjorten den 20, Delfinen den 24, Svanen den 28, Ejdern den 29, under december månad Enhörningen den 2 och Vasen den 4.

På grund av utnämning av nya ägare till apoteken Nordstjärnan och Kronan avsynades dessa apoteksinrättningar på särskilt förordnande av medicinalstyrelsen av förste stadsläkaren den 16 augusti och den 16 september. Biet och Lejonet inspekterades av medicinalstyrelsens inspektionsförrättare, prof. Lindberger, den 31 maj och den 3 juni.

På grund av framställning i stadsfullmäktige av enskild motionär om åtgärder om inrättande av ett nytt apotek här i staden, avgav förste stadsläkaren, sedan frågan remitterats till hälsovårdsnämnden för yttrande, följande utlåtande:

»I skrivelse till hälsovårdsnämnden maj 1911 har undertecknad föreslagit anläggande av ett apotek vid eller i närheten av Hvitfeltsplatsen eller Kaserntorget. Hälsovårdsnämnden biträdde förslaget och beslöt att hos stadsfullmäktige föreslå hemställen därom hos Kungl. Maj:t. Sedan även stadskamreraren och drätselkammaren tillstyrkt förslaget, blev det emellertid av stadsfullmäktige den 30 november 1911 avslaget.

Den 4 december 1913 förklarade fullmäktige emellertid i samband med yttrande över ordnandet av apoteksväsendet i riket, att behov förefunnnes för ett nytt apotek vid eller i närheten av Hvitfeltsplatsen eller Kaserntorget.

Så inkom innehavaren av apoteket Enhörningen den 23 februari 1914 med begäran att få förflytta sitt apotek till stadsdelen väster om den, där det då för tiden var beläget. I sitt förslag till nytt förläggningsområde för apoteket medtog han även såväl Hvitfeldtsplatsen som Kaserntorget. Området inskränktes emellertid avsevärt och fastställdes dess södra gräns till Kungsgatan.

Apoteket överflyttades sedermera till det bestämda området och förlades till hörnet av Kungsgatan och Västra Hamngatan, där det öppnades för allmänheten februari 1915. Genom denna förflyttning har den allmänhet, vars betjänande det till Hvitfeldtsplatsen föreslagna apoteket avsåg, fått en betydande lättnad för anskaffande av sitt behov av apoteksvaror, och behovet av ett nytt apotek för denna stadsdel gör sig ej längre fullt så starkt gällande. Då därjämte förflyttningen av apoteket Enhörningen nyss ägt rum och möjligen även apoteket Lejonet kan komma att förflyttas, anser jag att nyanläggning av apotek i denna trakt bör anstå någon tid».

Sedan hälsovårdsnämnden såsom eget yttrande åberopat denna promemoria, blev det väckta förslaget av stadsfullmäktige avslaget.

Gränserna för apoteket Kronan har efter hörande av vederbörande myndigheter av Kungl. medicinalstyrelsen fastställts under året.

Avloppsledningar i Lundby. Det i föregående berättelse sid. 41 utförligt refererade förslaget till avloppsledningar i Lundby, som av hälsovårdsnämnden ingavs till gatu- och vägförvaltningen i början av september 1915 med hemställan om utredning och förslag till stadsfullmäktige, har större delen av år 1916 legat hos drätselkammarens andra avdelning och icke föredragits i stadsfullmäktige under året.

Under år 1916 ha ytterligare hemställan gjorts hos gatu- och vägförvaltningen om avloppsledningars anordnande i enlighet med framställning av sundhetskommissarien så lydande:

»Å Stillestorpsområdet i Lundby, mellan Herkulesgatan och Rambergets östra del, funnos före hösten 1915 tvänne bostadshus, vilkas avloppsförhållanden kunnat ordnas på provisoriskt sätt med sedimenteringsbrunnar. Vid nämnda tidpunkt tillkom emellertid ett nytt bostadshus å detta område och under vintern hava trenne blivit uppförda därstädes för att tagas i bruk nu inträdande förste april. Dessutom äro ytterligare några bostadshus planerade eller påbörjade å ifrågavarande plats, vilka sannolikt komma att bli färdiga inom en relativt snar framtid.

Från alla dessa nybyggda eller planerade hus har mig veterligt ingen betryggande åtgärd i sanitärt avseende blivit vidtagen för spillvattnets avledande.

Då möjligheten att på någorlunda nöjaktigt sätt rena avloppsvattnet från ett så stort antal bostadslägenheter genom provisoriska sedimenteringsbrunnar är ringa och markens lutning, där huvudavloppet från dessa fastigheter skall

dragas, är obetydlig, torde enda utvägen att ordna dessa förhållanden vara, att medelst underjordsavlopp leda spillvattnet till något huvuddike, som står i förbindelse med pumpen vid Lundby Hamngata, eller helst till stadens kloak i Herkulesgatan, vilken är belägen på omkring 200 meter från merberörda hus.

Dessa fastigheters adresser och innehavare äro:

Stadens hus å Stillestorp,	innehavare komm. Hilliard.
Lindås n:o 2,	innehavare byggnadsföreningen Fast.
N:o 1 i kv. C	» handl. Gustaf Hamboldt.
Litt. Id. f.,	» byggmästare Carl Larsson.
» Id. g.,	» » »
» Id. h.,	» byggnadsföreningen Fast».

Mölnalds—Fattighusån. Om dennas tillsyn skriver kommissarien i sin berättelse:

»Tillsynen över fabriks- och bostadsavlopp, som utmynna i Mölnaldsån, har fortgått som vanligt. Någon olägenhet av lukt från densamma har ej förekommit, såvitt det varit möjligt att utröna. Till detta gynnsamma förhållande har dock den rika nederbörden under sommarmånaderna kraftigt bidragit.

Anmärkningar å avloppen hava gjorts å flera ställen, däribland å »Papyrus», Forsåker, Krokslätt, »Presenten», »Lana», Eriksbergs färgeri och Guldlustfabriken samt å Gårda stärkelsefabrik m. fl. Dessa anmärkningar hava i allmänhet gällt bristfälligheter och felaktig konstruktion å avloppsbrunnar samt ränsningen av desamma.

Å fabriken Tomten å Gårda har en ny huvudbrunn blivit byggd i enlighet med därom gjord framställning. Den förutvarande huvudbrunnen var nämligen för liten.

Å bröderna Kanolds chokoladfabrik, belägen å Jacobsdal, har även en ny huvudbrunn kommit till stånd i samband med fabriken utvidgning.

Liknande förhållande har även ägt rum å Almedals fabrik, dock med den skillnad, att medan den nya brunnen å Kanolds fabrik är en kopia av den förutvarande, har i senare fallet en ny konstruktion kommit till stånd.

Även å Gårda har en ny- eller ombyggnad förekommit å Gårda fabriken aktiebolags fabrik, men här var huvudbrunnen å avloppet, vilken byggdes för några år se'n, så tilltagen i avseende å storleken, att den mycket väl kan anses tåla vid den ökade belastning, som genom ovannämnda utvidgning uppstått.

Å Papyrus har under sommaren vattenklosetter blivit införda, både för fabriks- och kontors- samt tjänstemannapersonalen. Härigenom har alltså en ökning av föroreningarne från denna fabrik uppstått. Anordningar för de fasta latrinämnenas tillvaratagande hava emellertid vidtagits, vadan ett effektivt skydd mot Mölnaldsåns förorening genom dem skall anses föreligga.

Från denna fabrik är dock föroreningen av ån ännu ganska stor, trots att omfattande och dyrbara åtgärder till förekommande härav vidtagits å samtliga avdelningar.

Det är dock möjligt, att åvattnets beskaffenhet ej i högre grad påverkas av sistnämnda förhållande, alldenstund det åsyftade föroreningsmaterialet består av utlakad pappersmassa, som vid fabrikationen avgår med spolvattnet från pappersmaskinerna. Men ån får därigenom ett ofördelaktigt utseende och dessutom lida nedanför Papyrus belägna fabriker ofta men därav, enär deras ångpannor, som matas med åvatten, invändigt bli beklädda med pappersmassa, som neutraliserar ångans effektivitet.

Det torde även böra framhållas att man å flera fabriker numera är mån om att hålla brunnar och avlopp i stånd samt sköta ränsningen av desamma väl. Å andra ställen är man däremot allt annat än nogräknad i dessa avseenden».

Begravningsplatser. På framställning av kyrkonämnden om utlåtande över mark, avsedd till begravningsändamål, har hälsovårdsnämnden såsom eget utlåtande den 9 februari beslutat överlåta följande av förste stadsläkaren avgivna promemoria:

»Kyrkonämnden har begärt hälsovårdsnämndens uttalande över trenne till begravningsändamål föreslagna områdets lämplighet för detta ändamål, ur såväl hälsosynpunkt, som med hänsyn till gällande lagstiftning.

För bedömande av frågan från hälsovårdssynpunkt får jag lämna följande utredning:

Jag förbigår därvid helt dess historik, som utförligt finnes refererad i den handlingarne bilagda skrivelse, som den 24 september 1915 överlämnades till kyrkonämnden från styrelsen för Göteborgs stads allmänna begravningsplatser. I stället upptar jag omedelbart till granskning de olika områden, som föreslagits, och därvid först den flera gånger för utvidgning av östra begravningsplatsen föreslagna Härlandamarken. Denna begränsas av nuvarande kyrkogården, från vilken den dock skiljes genom en i sammanhang med inrättandet av sjukvårdsanstalten å Källtorp för en kostnad av 44,000 kr. år 1913—14 anlagd bred väg, vidare av Källtorps egendom, cellfångelseområdet och den gärdesgård, som skiljer Härlandaparken från utägorna. Beskaffenheten av marken på detta område har enligt de borringar och andra undersökningar, som styrelsen för begravningsplatserna år 1898 låtit verkställa, visats vara av leraktig beskaffenhet och sålunda olämplig till begravningsändamål, ett omdöme, som bekräftats genom undersökningar år 1909 (jämför kyrkofullmäktiges handlingar 1909 n:r 11 sid. 2—3). Avdelningschefen vid stadens gatu- och vägförvaltning, som verkställt den senare undersökningen, avråder också på grund av det funna resultatet på det bestämdaste från områdets utnyttjande för allmänna gravar. I handlingarne anges vidare att marken är av likartad beskaffenhet med den på intillgränsande

östra begravningsplats. Ett fast stöd för ett omdöme om dess användbarhet är härmed avgivet. Erfarenheten har nämligen vid omgrävningar visat, att fullständig förvandling av lik på nu använda begravningsplats icke ägt rum, oaktat en tidrymd av nära 40 år förflutit från desammas jordande. Den feta leran är tydligen så övervägande att marken blir för luft nästan ogenomtränglig och förmultningen därigenom praktiskt taget omöjliggjord. Marken måste sålunda anses såsom för begravningsändamål oduglig.

Redan på närgränsande del av nuvarande östra begravningsplatsen har marken i stor utsträckning måst betydligt höjas för att få gravens botten så högt, att avlopp för vattnet, som annars blir stående i graven, kunnat åstadkommas. Då marken på det föreslagna området ligger ännu lägre och såsom det synes tämligen oavbrutet sänker sig mot Källtorpsområdet, torde dränering av området icke för överkomliga kostnader tänkas åt samma håll som den övriga kyrkogården till stadens ledningar; hurusom dränering åt annat håll skall kunna lämpligen anordnas, har jag icke haft anledning närmare undersöka.

I utlåtandet av den 16 juni 1898 över markområdets nyttjande för begravningsändamål, har styrelsen för begravningsplatserna tydligen förutsett att därvid den väg, som skiljer området från den nuvarande kyrkogården, skulle borttagas eller förläggas på annat håll, men uttalat att detta svårigen skulle kunna låta sig göras. Det är numera så mycket mindre möjligt, som staden nyss såsom i det föregående nämnts för en stor kostnad omlagt denna väg.

Då styrelsen för begravningsplatserna utgick från förutsättningen att vägen skulle behöva förflyttas, torde detta ha varit endast eller åtminstone huvudsakligen på grund av det hinder, den utgjorde för trafiken mellan olika delar av begravningsplatsen. Sedermera har emellertid den stora sjukvårdsanstalten vid Källtorp tillkommit och i en ej avlägsen framtid kanske än ytterligare en eller flera större sjukvårdsinrättningar komma att upprättas där, vadan trafiken, som redan nu är rätt livlig, då komme att bli mycket stark. En sådan trafik kan naturligtvis icke vara lämplig vare sig man ser saken från kyrkogårdssynpunkt, då det lugn, som måste vara förbundet med sådan plats, i hög grad skulle störas eller ännu mindre från sjukvårdssynpunkt, då man icke kan låta det stora klientel, som söker sig till sjukhusen, eller deras besökande anhöriga för att komma till sjukhusen nödgas resa tvärs över begravningsplatsen. Jag har haft tillfälle att se ett sjukhus i en stor stad i ett av våra grannland, dit vägen förde omedelbart intill en nyanlagd begravningsplats för allmänna gravar och intrycket därav var mycket litet tilltalande.

På här anförda skäl finner jag mig föranlåten att på det bestämdaste avstyrka att det föreslagna Härlandaområdet användes för begravningsändamål, åtminstone för vanlig jordbegravning och synes det mig som denna fråga, som oupphörligen återuppstått, snart borde vara mogen att avskrivas.

De övriga två föreslagna områdena ligga båda intill västra begravningsplatsen.

Över det ena av dem, beläget norr om Fridhemsgatan och öster om Nya Varvsvägen och sålunda nordväst om nuvarande västra begravningsplatsen, finnes en markkarta, utarbetad av byggnadstekniska byrån, bifogad handlingarne. Av denna karta framgår att på en rätt stor del av området berget ligger i dagen eller förefinnes på mindre djup än 1,8 m., eller ock att marken utgöres av lera, under det att det övriga av området, beräknat till upp mot 150,000 m² utgöres av grus eller sand i ett lager, som där det ej nått 1,8 m. mäktighet genom påfyllning lätt kan skaffas erforderligt djup (byggnadstekniska byrån utl. sid. 2). Mot markens beskaffenhet kan sålunda för stora delar av det föreslagna området icke någon invändning göras utan är denna för begravningsändamål i stället särdeles lämplig.

Dock bör erinras därom att det är att förutse att åtminstone närgränsande mark öster och norr om det föreslagna området blir bebyggd med bostadshus, varför ett åtminstone 50 m. brett område mot dessa marker bör avsättas och icke användas till begravningsändamål utan i lämplig utsträckning planteras.

Vidare att över det genom sammanslagning bildade området en livligt trafikerad spårvägslinje kommer att föras, jämte en allmän gata. Om dessa gäller vad jag anfört om Källtorpsvägen i förhållande till östra begravningsplatsen, med den modifikationen dock, att det här icke gäller en väg direkt ledande till stora sjukvårdsinrättningar.

Jag anser således detta område från hygienisk synpunkt fullt användbart till begravningsplats, med villkor dock att ett minst 50 m. brett för trädplantering avsett område avsättes å de håll, där bostäder finnas eller sannolikt kommer att upprättas i omedelbar närhet till begravningsplatsen. Ehuru icke direkt en hygienisk angelägenhet anser jag dock att den förefintliga spårvägslinjen med sin nuvarande dragning utgör en viss olägenhet för det föreslagna områdets utnyttjande till avsett ändamål.

Det andra intill västra begravningsplatsen liggande område som föreslagits, ligger rätt söder om det i bruk varande, sträckande sig in mellan omgivande berg efter en bäck, som genomflyter området. Då någon markkarta icke fanns fogad till handlingarne utan endast ett på okulär besiktning grundat utlåtande, har sådan markkarta på hälsovårdsnämndens begäran utarbetats av gatu- och vägförvaltningen.

Av densamma framgår att området under det ytliga jordlagret över hela sin utsträckning utgöres av fet lera och sålunda endast dåligt lämpar sig för begravningsändamål. Läget i förhållande till nu använda begravningsplats är emellertid utmärkt och dränering av gravarne synes icke möta några större

svårigheter då markens höjd och lutningsförhållanden mot den mitt igenom området rinnande bäcken synes vara tillfredsställande».

Råttorna och renhållningen. Vid sammanträde den 6 september gjorde förste stadsläkaren följande framställning:

»Sedan från 1898 hypotesen om råttornas betydelse för pestens spridning börjat förfäktas av en forskare på detta område (Shannon), igångsattes åtgärder för att utrota dessa skadedjur, särskilt inom hamnstäderna. I Göteborg, den första plats i Sverige, där detta arbete upptogs, gjordes från maj 1901 till september 1902 försök i sådant avseende. Anslag på tillsammans 10,000 kr. beviljades av stadsfullmäktige för ändamålet, men det visade sig snart att så länge renhållningsväsendet i staden icke omorganiserats från att vara en verklig upp- gödningsanstalt för råttor, något resultat i fråga om råttutrotning icke var att vinna. Det var därför nödvändigt att först söka få till stånd en omläggning av renhållningsväsendet. Arbetet härmed kunde emellertid icke upptagas, förrän ledningen av renhållningsväsendet kommit i yngre händer, och blev det nuvarande renhållningsdirektörens uppdrag att genast, sedan han satt sig in i de lokala förhållandena, arbeta ut ett förslag till nytt renhållningssystem. Sådant framlades också i december 1910 och blev efter tämligen starkt motstånd antaget av stadsfullmäktige i september 1912. Beslutet blev emellertid överklagat, och man lyckades därigenom få uppskov på frågan ännu ett år, så att Kungl. Maj:ts fastställelse ej vanns förrän oktober 1913. De vidlyftiga omläggningar med byggandet av svinstallar och annat har sedan fördröjts genom krigstiden, samt genom de ändringar i framlagda förslag till förläggandet av renhållningsstationer, som oupphörligen måst vidtagas. Enligt anmälan från renhållningsdirektören synes det nu emellertid, som om det nya systemet skulle kunna träda i verket i god tid under år 1917. Det är därför lämpligt att nu åter upptaga råttfrågan. Samtidigt med omläggningen i gårdarne av renhållningsanordningarne, som avse bl. a. att helt och hållet utestänga råttorna från köksavfall och latrin, skulle då på samma gång företagas en utrotning av skadedjuren, så att de icke vid avstängning av födan i en gård utvandra till en annan eller söka sig upp i fastigheterna för att där söka sin näring.

I och med omläggningen över hela staden av renhållningen bör därför råttorna vara tämligen utrotade eller åtminstone så reducerade till antalet, att sedermera en fullständig utrotning skall kunna äga rum. För vinnande av enhetlighet i detta arbete, synes det vara lämpligt, att renhållningsverket åtager sig det samma, och har jag övertygat mig om, att renhållningsdirektören icke har något att erinra däremot, och får därför föreslå att hälsovårdsnämnden, på vars stat de föregående anslagen upptogs, nu ville hos stadsfullmäktige begära ett förlagsanslag av 20,000 kronor i och för utrotande genom renhållningsverkets

försorg av råttorna i staden i samband med den omläggning av renhållningsväsendet, som under 1917 skall äga rum».

Hälsovårdsnämnden beslöt i enlighet härmed och stadsfullmäktige beviljade de begärda medlen.

Affärslokaler för lump och skrot. Förste stadsläkaren ingav till nämnden den 6 september följande framställning:

»Enligt hälsovårdsstadgans § 16 mom. 5 må lumpaffär endast förläggas å öppen och rymlig tomt i sådan trakt av staden, som ej är tätt bebyggd och skall, innan någon anlägger eller inrättar sådan, anmälan göras hos hälsovårdsnämnden och besked avvaktas, huruvida från dess sida hinder möter.

Sedan gammalt finnes ett stort antal lumpaffärer liggande inne i de tätast bebyggda delarne här i staden, i källare under de vanliga bostadshusen, och då tillgången på lokaler liggande vid fri och öppen plats och i övrigt under lämpliga förhållanden är mycket begränsad, har nämnden ansett sig icke kunna hindra uppkomsten av sådana affärer inne i de tätt bebyggda stadsdelarne, varvid godkännande dock skett endast tills vidare och i regel aldrig gällande för råa hudar, ben eller andra animaliska ämnen.

Under krigsåren har emellertid en väsentlig ökning av sådana affärsidkare, ofta av främmande nationalitet, ägt rum, vilket också framgår av hälsovårdsnämndens protokoll, där t. ex. för den 7 juli d. å. 27 ansökningar om lumplokaler föredrogos och den 2 augusti, då 13 förelägo, och så fort en källarlokal kunnat uppdrivas, har den fyllts av lump och ingalunda nämndens besked avvaktats eller ens ansökan gjorts.

Lockade av de höga priserna ha stora mängder familjer sålt yllevaror (västar, filtar, strumpor, m. m.) utan tanke på att de nästa vinter få skaffa nytt igen. Då en lumpaffär finnes i nästan varje kvarter, har lockelsen varit större än vanligt och i dessa lokaler, öppnade utan hälsovårdsnämndens kännedom, har på så sätt samlats mer eller mindre illaluktande klädespersedlar, åstadkommande hygieniska olägenheter dels genom luftförsämning i gården och dels genom möjligheten av smittosamma sjukdomars spridning.

Då tillförseln av lump från utlandet är avstängd kan visserligen faran av import av smittkoppor genom densamma för närvarande tämligen fullständigt lämnas ur räkningen, en sjukdom, som annars torde höra till dem, som mest är att frukta vid mottagande av lump från länder, där smittkoppor härja. De sista epidemierna av denna sjukdom här i staden förorsakades också av lump, kommande från ryska Östersjöprovinserna och detta är ej något sällsynt spridningssätt för denna, den kanske svåraste av våra smittosjukdomar. För utbredning av våra vanligare smittosjukdomar, difteri, tuberkulos o. d. torde nog lumpen spela en mera underordnad roll, om också en spridning på denna väg under för bakterierna gynnsamma levnadsvillkor visst icke kan förnekas.

För luftförsämning av gårdar och av bostäder, som ligga ovanför dessa lumpaffärer, samt för spridande av ohyra spelar däremot lumpupplagen en oomtvistad och betydelsefull roll.

Många skäl finnes därför att söka begränsa antalet av sådana affärer samt för att inskränka de hygieniska olägenheterna av dem.

Då vidare inom lumpaffärerna en hel del stulet gods omsättes och de således måste stå under livlig polistillsyn och ofta underkastas razzior vid anmälda stölder, är det naturligtvis även av denna orsak av betydelse att bl. a. belysning och utrymme inom lokalerna äro någorlunda tillfredsställande, och även att lokalerna ligga så vitt möjligt samlade.

En väg att kunna uppnå förbättring i dessa avseenden vore enligt min mening att kunna hänvisa lumpaffärerna till de stadsdelar, som närmast äro avsedda för industrien, där för ändamålet avsedda, ljusa och väl ventilerade baracker utan samband med bostäder voro upprättade.

Om ett visst antal sådana baracker funnes uppförda, skulle hälsovårdsnämnden ha lättare att kunna med större eftertryck fortsätta den pågående ränsningen av de nuvarande lokalerna och möjligen, när såsom antagligt är en minskning i antal av dessa affärer inträder, en större del av de kvarvarande kunna vara förda undan ifrån åtminstone de trängre bostadskvarteren.

Att vänta något initiativ till uppförande av sådana affärslokaler av enskilda yrkesidkare torde icke vara lönt, då varken därtill nödigt kapital ej heller den sammanhållning, som fordras för att gemensamt upprätta sådana affärskvarter, kan förutsättas. Flertalet av dem vilja nog för övrigt naturligtvis helst stanna kvar i sina gamla lokaler, där kontakten med kundkretsen är intimare.

Med stöd av föregående framställning får jag därför föreslå, att hälsovårdsnämnden ville ingå till drätselkammarens andra avdelning med begäran, att kammaren ville för uthyrning upprätta sådana affärslokaler på lämpliga ställen i staden».

Hälsovårdsnämnden beslutade i anledning av denna framställning att hos Drätselkammarens 2:dra avdelning begära att åtgärder måtte vidtagas i enlighet med detta förslag.

Ordningsstadga för natthärbärgen. På framställning av sundhetsinspektören och sedan en särskild beredning inom hälsovårdsnämnden behandlat frågan, antog nämnden på sammanträde den 4 oktober följande av stadsfullmäktige sedan godkända och av Kungl. Befallningshavande den $17/3$ 1917 fastställda ordningsstadga för natthärbärgen.

§ 1.

»Envar, som vill yrkesmässigt upplåta natthärbärke, avseende att i samma rum hysa två eller flera personer, som ej tillhöra samma familj, är skyldig att

därom göra anmälan hos hälsovårdsnämnden. Lokal får ej för ändamål upplåtas, innan densamma blivit av hälsovårdsnämnden besiktigad och godkänd.

§ 2.

Innehavare av sådant härbärge ävensom dess gäster äro skyldiga ställa sig till noggrann efterrättelse såväl dessa bestämmelser som ock de ordningsregler, hälsovårdsnämnden med stöd av dem utfärdar.

§ 3.

Upplåtet sovrums skall vara väl belyst genom direkt dagsljus, luftigt och för sitt ändamål lämpligt.

Omsorgsfull snygghet kräves. Vid den rengöring av golvet, som varje dag skall äga rum, får torrsopning ej användas. Nakna golv skuras minst en gång i veckan och mera omfattande rengöring (s. k. storstädning) skall ske minst en gång i månaden.

Om ohyra uppträder, skola nödiga och kraftiga åtgärder genast vidtagas för dess utrotande.

Rummen vädras grundligt genom fönsternas uppställande, vintertiden 2 gånger om dagen, sommartiden större delen av densamma.

§ 4.

Varje sovplats får begagnas endast av en person och skall till densamma höra madrass, kudde, lakan och täcke (filt).

Sovplats skall hållas snygg. Stoppning i madrass och kudde skall rengöras eller bytas minst 4 gånger om året, varvid överdrag och täcken samtidigt tvättas. För ny gäst skola rena lakan tillhandahållas.

För stadigvarande gäst skall ombyte av lakan ske minst var fjortonde dag.

På särskild anledning äger hälsovårdsnämnden befria från skyldighet att hålla lakan.

§ 5.

Snygga tvättställ skola finnas med nödig vattentillgång och minst ett tvättfat för tre gäster.

Tvål och såpa bör hållas av innehavaren och varje gäst tilldelas minst en ren handduk per vecka.

§ 6.

I varje sovrums skall finnas tillräckligt antal slaskspänner med lock ävensom nödigt antal spottlådor.

§ 7.

Friskt vatten, på lämpligt sätt förvarat, jämte nödigt antal dricksglas, skall finnas i varje sovrums.

§ 8.

Snygga och välskötta avträden, till antal motsvarande minst ett för var femtonde person, skola finnas; och skall sittbänken rengöras varje dag.

§ 9.

Vid inträffat sjukdomsfall bör läkare ofördröjligen sökas eller tillkallas.

§ 10.

Ordnings- och hälsopolisen äger tillträde varje tid på dygnet.

§ 11.

Dessa bestämmelser ävensom de ordningsregler, hälsovårdsnämnden med stöd av mom. 2 utfärdar, jämte hälsovårdsnämndens attest angående högsta tillåtna antal gäster skola på lätt synlig plats finnas anslagna i varje sovrum.

§ 12.

Överträdelse mot dessa bestämmelser och de ordningsregler, som hälsovårdsnämnden med stöd av dem utfärdar, straffas, där ansvar efter lag ej bör följa, med böfer från 5 till och med 100 kronor, och skola dessa bestämmelser tillämpas från och med den 1 april 1917».

Hamnhygienens ordnande. Förste stadsläkaren inlämnade den 6 september följande framställning till hälsovårdsnämnden:

»Sjöfartsförbindelsernas och hamnens betydelse för svårartade smittosjukdomars införande hit i staden och därmed i landet har jag förut upprepade gånger haft tillfälle framhålla och är för övrigt tillräckligt allmänt känd, för att jag här skulle behöva närmare utveckla densamma. Här behöver jag endast hänvisa till att genom våra sjöfartsförbindelsers snabba utveckling möjligheterna att från särskilt utomeuropeiska, smittade hamnar få hit införda smittosjukdomar under de senaste åren stigit i en betydlig grad. Att vi redan råkat ut för import av svårartade sjukdomar denna väg, visar våra sista smittkoppepidemier här i staden, som förorsakades av fartygslaster. I nämndens berättelse för år 1915 föreligger rapport över under sista året vid besikningarne i hamnen inträffade sjukdomsfall, som tillräckligt tydligt visar nödvändigheten av läkarekontroll i hamnen. Redan år 1902 väckte jag också i hälsovårdsnämnden frågan om organisation av denna läkarekontroll, utan att dock då komma till något nämnvärt resultat, närmast av den anledning, att någon praktisk form för denna organisation var svår att finna. Jag har sedan den tiden försöksvis utvecklat denna tillsyn med hjälp av förefintliga krafter och medel och har genom studier av samma tillsyn i en del främmande hamnar skaffat mig vidgad erfarenhet på området. Enligt länge gällande lagar finnes påbjuden en tillsyn ifråga om vissa sjukdomar (pest, kolera och gula febern) och sålunda för fartyg från vissa hamnar och har denna tillsyn nu skärpts i väsentlig grad genom en Kungl. förord-

ning gällande sedan 1 januari detta år. I och med denna har frågan om ordnad hygienisk tillsyn i hamnen blivit aktuell, då densamma kräver anordningar och organisation för att kunna åtlydas, som icke f. n. finnes.

Enligt denna nya förordning är den observation, som förut verkställdes vid Kånsö, till sin huvudsakliga del överflyttad till hamnen och därjämte betydligt skärpt, i det att (enl. §§ 8 och 19 i Kungl. kungörelsen 9 november 1915, sid. 19) läkaretillsynen av vissa fartyg dagligen skall utföras i stort sett under hela den tid, fartyget finnes förlagt inom hamnen, varjämte enligt samma förordning och instruktion sådant fartyg hela den tid lossningen pågår, skall ha en tillsyningsman stationerad ombord.

Dessa bestämmelser, vilkas åtlydande naturligtvis icke kan underlätas, kräver dels en rätt stor personal (det har under sista året tillfälligtvis funnits ända till 5 fartyg samtidigt i hamnen, som varit underkastade dessa bestämmelser) och dels möjlighet för denna personal att uppehålla förbindelse mellan fartyg och land, då fartygen vanligtvis (under år 1915 i över 60 % av fall) ligga förankrade på flacket utan landförbindelse.

Vad då först beträffar personal, skulle det ställa sig kostsamt om nämnden skulle behöva utöka sin personal med så många personer, att de räckte till för denna vakttjänstgöring, men jag tror mig ha möjlighet att förenkla frågan, om den tullpersonal, som alltid finnes ombord under lossningen, tjänstgjorde såsom tillsyningsmän, varigenom möjligen hälsovårdsnämnden skulle kunna slippa anställa mer än enstaka personer, som, förutom andra hygieniska uppdrag i hamnen, då kunde vid förekommande anmärkningsvärda förhållanden ombord genast tillkallas av den därstädes stationerade tillsyningsmannen (tullbevakningen) och då vidtaga de i instruktionerna (sid. 19—20) föreskrivna åtgärderna.

För att kunna hålla förbindelse med dessa fartyg är det vidare nödvändigt att anskaffa motorbåt för att nedbringa de kostnader, som äro förbundna med rekvisition av bogserbåt, som annars är nästan det enda sättet att komma ut till fartyget, om icke tillfälligtvis en roddbåt anträffas, varpå dock aldrig är att lita, och som därför icke kan tagas i beräkningen.

Besiktningssläkaren, som enligt lagen skall fullgöra sin besiktning, innan fartyget får ha förbindelse med land, har i regel tillfälle att, tack vare tullverkets tillmötesgående, följa tullbåten vid fartygets ankomst. Tullen har intresse av att läkaren kommer i förbindelse med fartyget så fort som möjligt för att själv få börja sitt arbete, men vid den fortsatta dagliga undersökningen, som läkaren har att verkställa, får han skaffa förbindelse på annat sätt och då vanligen med bogserbåt, som dock ofta nog icke kunnat anskaffas förrän efter lång väntan. En mindre motorbåt stationerad på lämplig plats i hamnen är därför nödvändig för att kunna fullgöra lagens bestämmelser, utan att kostnaderna och förlusten av tid skola bli allt för stora.

I lag om tillsyn av fartyg, given den 16 oktober 1914 och särskilt i förordning om fartygs byggnad och utrustning, given den 23 december 1915 samt i gällande kraft sedan den 1 april 1916, finnas vissa bestämmelser i hygieniskt avseende (om ventilation § 33, om bostadsstorlek etc. §§ 108—116 samt §§ 118—122). Dessa bestämmelser, vilkas uppfyllande vid fartygets godkännande kontrolleras av under kommerskollegium ställda besiktningsmän, skulle kompletteras på ett lyckligt sätt genom en fortlöpande hygienisk tillsyn, verkställd av hälsovårdsnämnden, varvid de tekniska åtgärder, som kunde behöva vidtagas för avhjälpan av påpekade hygieniska olägenheter, bestämdes av kommerskollegii besiktningsmän. Om ett sådant samarbete har jag underhandlat med chefen för denna kommerskollegii avdelning och övertygat mig om lämpligheten och nyttan av detsamma. Detta kräver emellertid en regelbunden hygienisk tillsyn av fartyget, som skulle utföras av de hälsovårdsnämndens tillsyningsmän, som äro nödvändiga för tillsyn (enl. lag) av vissa fartyg och skulle på lämpligt sätt komplettera dessas arbete. En sådan tillsyn har jag ända sedan år 1902 ofullständigt och provisoriskt haft ordnad, i det att varje år, dock endast kortare tid, en hygienisk revision av då inneliggande fartyg verkställdes. Denna skulle nu utsträckas att gälla för hela året, varigenom alla fartyg blevo delaktiga av densamma och man bl. a. kunde hindra smittosjukdomar (däribland kanske i första hand könssjukdomar) att införas i staden genom besättning på båtar, där läkaretillsyn icke finnes i lag ordnad.

I Kungl. förordningen av år 1893, 1905 och senast i den av 9 november 1915, § 4, finnes bestämt att särskild byrå skall finnas inrättad, där besiktning av resande kan äga rum, och enligt instruktionen för besiktningsmän av den 8 maj 1916 (sid. 2) skall denna byrå vara belägen nära hamnen och så anordnad, att anmälningar där kunna mottagas »minst från klockan 7 på morgonen till klockan 10 på aftonen såväl helg- som söckendagar». Hittills har denna byrå varit provisoriskt anordnad å hälsovårdsnämndens lokal, men då det vore till stor fördel att ha den närmare hamnen, har jag länge sökt lämplig lokal där, och om detta rådgjort med hamnkotoret. Någon lokal har dock icke kunnat uppdrivas i hamnen, men i samband med den desinfektionsanstalt, som är under utarbetning för hamnen av en av stadsfullmäktige tillsatt beredning, sedan densamma föreslagits av hälsovårdsnämnden och tillstyrkts av hamnstyrelsen (vilken senare styrelse uttalat sig för att anstalten bör läggas under hälsovårdsnämnden och icke under hamnstyrelsen), finnes nu utsikt att få en hamnhygienisk central, dit såväl lokal för personal för fartygsbesiktning, som ock besiktningsbyrå för resande samt desinfektion av varor från hamnen kunna samlas.

Denna lokal är av den av stadsfullmäktige tillsatta beredningen föreslagen att förläggas i gamla torkkrikan vid Vädersågen, där förut kreaturskarantänen ligger, sålunda även den en hygienisk anstalt, som i detta samband bör förläggas

under hälsovårdsnämnden och ej såsom hittills under hamnstyrelsen, då på detta sätt personalen på de olika avdelningarna kan bättre utnyttjas.

För fullgörande av besiktningarna ombord å fartyg, vilka fartyg i största antalen fall ligga på flacket, är det, såsom förut framhållits, nödvändigt att anskaffa en mindre motorbåt och plats för en sådan finnes vid Vädersågen, där den sålunda också får behörig tillsyn. Under de senaste åren har behovet av en sådan båt varit mycket pressande, men jag har icke kunnat få en lämplig plats för den i hamnen, den enda möjligen användbara har varit intill flodsprutan, där den kunnat få tillsyn av brandmanskåpet, men trängseln är där så stor, att den mycket lätt blivit sönderklämd, om icke den allra största omsorg ägnades densamma.

Genom denna central vid Vädersågen får jag även depå för material till desinfektioner i västra stadsdelarne, för vilka centraldepåen i hälsovårdsnämndens byggnad är för långt avlägsen.

För utförande av dessa anordningar, till huvudsaklig del direkt nödvändiga på grund av nu gällande lagar och förordningar, får jag föreslå, att hälsovårdsnämnden ville i sitt budgetsförslag för nästa år upptaga avlöning av två hälsopoliser avsedda för hamnen att utgå såsom för den övriga hälsopolisen med 1,600 kronor och 4 ålderstillägg à 200 kr. efter 3, 6, 9 och 12 års tjänstgöring, men åt den ene därjämte fri bostad med värme och ljus, då sådan bostad kan komma att beredas honom, men intill dess en hyresersättning av 600 kr., med villkor att han skaffar bostad i sådan närhet av hamnen, som hälsovårdsnämnden kan finna lämplig med hänsyn till förläggning av hans arbete inom hamnen. De något ökade förmånerna betingas dessutom av de särskilda fordringar: kunskap i engelska språket o. d., som är nödvändigt för dennes arbete.

Vidare bör begäras ett förslagsanslag av 500 kronor för organisationsutgifter samt slutligen medel för anskaffande av en mindre motorbåt, förslagsvis 3,000 kronor, tillräckligt stark för att under vintermånaderna kunna taga sig fram i den ibland rätt starkt packade issörjan».

Stadsfullmäktige beviljade erforderliga medel för frågans ordnande i enlighet med detta förslag.

Slaggbåt i hamnen. Förste stadsläkaren ingav den 3 maj följande skrivelse:

»Vid de hygieniska besiktningarna i hamnen har jag oupphörligen haft tillfälle att konstatera de föreliggande svårigheterna för fartyg, som trafikera hamnen, att bli av med slagg, aska och annat avfall från maskinavdelningen, matrester o. d. från köket, gamla madrasser och annan lump från skansarne, spillning från last och mellandäck.

Enligt gällande hamnanordning skall allt detta uppsamlas ombord och tömmas i land å plats, som av hamnbetjäningen anvisas eller ock behållas ombord

tills fartyget eller farkosten kommit ut i öppen sjö, och är förseelse häremot belagd med böter fr. o. m. 100 kronor.

Är fartyget förlagt ute på redden, så finnes för den om gällande förordning medvetne och laglydige besättningen eller dess befäl ingen annan utväg än att spara allt detta avfall, som ofta går upp till flera ton, uppe på däck för att få tillfälle att kasta det över bord utanför hamnen. Dessa högar av illaluktande köksavfall, lump och aska i en enda stor röra är det ytterst olämpligt att ha på detta sätt kvarliggande ombord. Besättning och ombordvarande arbetare kunna ofta icke undgå att ha sina vägar över dessa komposter, som på så sätt sprides omkring, varigenom renhållningen ombord blir i hög grad lidande. Jag har emellertid upprepade gånger haft tillfälle se, att detta avfall visst icke behålles ombord, utan det kastas ut i hamnen alldeles oavsett hamnanordningens bestämmelser, vilkas åtlydande hamnbefälet icke har tillfälle att på verksamt sätt kontrollera. Även om fartyget ligger vid kaj, och i synnerhet om därvid särskild landgång ej finnes, saknas lämpliga anordningar för att föra avfallet från däck till de för slagg och aska avsedda inom hamnområdet uppställda trälådorna, vilka för övrigt vanligen äro så överfyllda, att slagg ligger i stora högar utanför desamma. Dessa lådor lämpa sig för övrigt icke alls för mottagande av matrester o. d.

Då såsom av det föregående framgår anordningarne i hamnen för underlättande av snyggheten ombord och för hindrande av hamnens förorenande är otillfredsställande, böra åtgärder för rättelse så snart ske kan vidtagas. Enligt vad fartygsbefäl, med vilket jag samtalat i ärendet, finnas i allmänhet i de större hamnarne s. k. askbåtar, som hålles av hamnen och kunna rekvireras för att mot ersättning ombesörja bortfraktningen av avfallet från fartygen.

De hygieniska tillsynsorganen kunna med tillbörligt eftertryck anmoda fartyget att iakttaga vederbörlig snygghet ombord först sedan möjlighet för detta att på praktiskt sätt kunna bli av med orenlighet — och hamnen utsättes därigenom mindre för risken att bli förorenad.

En sådan askbåt synes mig lämpligen böra handhavas av hamnstyrelsen, samt dess förare ha hamnpolis' myndighet.

Med hänvisning till förestående utredning får jag sålunda föreslå att hälsovårdsnämnden ville hemställa hos hamnstyrelsen att vidtaga åtgärder för underlättande av renhållning i hamnen genom anskaffande av hämtningsbåt för avfalls bortförande».

Hälsovårdsnämnden beslutade att med åberopande av skrivelsens innehåll ingå till Göteborgs hamnstyrelse med hemställan om vidtagande av åtgärder i enlighet med det förslag, som i skrivelsen framställts.

Antal avträden inom fastighet. I sammanhang med en begäran från byggnadsnämnden om yttrande över en ansökan från en fastighetsägare om

tillstånd att få anlägga klosettrum, avgav förste stadsläkaren följande promemoria:

»Genom framställning av 18 februari 1916 sökte hälsovårdsnämnden väcka stadsfullmäktiges uppmärksamhet på den viktiga frågan om W. C.-anläggningars införande, för att från början förekomma att ett otillräckligt antal W. C. inom fastigheterna inrättades.

Ett missgrepp i detta avseende är, sedan den första anläggningen väl är gjord, mycket svårt att rätta, och föranleder i regel därvid stora kostnader för fastighetsägaren.

Frågan syntes emellertid icke väcka något intresse. Hälsovårdsnämndens förslag om underlättande av anläggningar genom licensavgiftens borttagande avvisades nämligen genom stadsfullmäktiges beslut i mars 1916, utan att något instämmande i förslaget därvid avhördes.

I det av byggnadsnämnden till hälsovårdsnämnden nu remitterade ärendet föreligger ett belysande exempel på, huru fastighetsägaren anser sig kunna begränsa antalet W. C. inom sina lägenheter, i det att i detta fall, såsom av handlingarne framgår, 2 W. C. ursprungligen ansetts vara tillräckligt antal för 24 lägenheter, bebodda av c:a 70 personer.

Det synes mig vara av stor vikt att byggnadsnämnden vid ritningarnes fastställande noggrannt tillser att ett tillräckligt antal klosetter enligt bestämd norm äro förutsedda. En sådan granskning föregår också redan åtminstone i fråga om landhövdingehus, i fråga om vilka enligt andre stadsarkitektens utlåtande av 7 februari 1916, som är bifogat handlingarne, byggnadsnämnden det senaste året fordrat *en* för var tredje lägenhet.

Denna byggnadsnämndens fordran anser jag dock böra skäppas, då det är ett önskemål att i regel 1 W. C. på 2 lägenheter inrättas och att endast på grund av särskilda förhållanden 1 klosett på 3 lägenheter tillåtes.

Denna fordran bör uppställas på lägenheter icke blott inom landshövdingehus utan inom alla fastigheter och förslag om mindre antal klosetter (1 på 3 högst 4 lägenheter) endast godtagas om vid ändringsarbeten inom *gammal* fastighet avsevärda svårigheter för inredande av normalt antal klosetter föreligga.

Då jag antager, att byggnadsnämndens remiss av föreliggande ärende till hälsovårdsnämnden avser att få kännedom om hälsovårdsnämndens fordringar i fråga om det antal klosetter, som i allmänhet skall behöva beräknas, i vilket avseende det enligt § 17 mom. 1 av gällande hälsovårdsstadga åligger hälsovårdsnämnd att utföra tillsyn, får jag föreslå att hälsovårdsnämnden ville såsom yttrande i ärendet åberopa, vad jag här ovan i fråga om sagda antal anfört, ävensom att hos byggnadsnämnden tillkännagiva att nämnden i allmänhet anser förenämnda antal klosettanläggningar för de särskilda slagen av lägenheter böra vid prövning och fastställelse av byggnadsritningar uppställas såsom fordran.»

Hälsovårdsnämnden beslutade att i sitt svar återopå innehållet i denna promemoria.

Såsom *besiktningsman för fartyg* från ort smittad av *pest* eller *kolera* har förste stadsläkaren under året undersökt 77 fartyg i enlighet med gällande förordningar. Bland sjukdomar av intresse anträffades därvid, å en båt från Java, en man med svullna körtlar i axelhålan, av obestämt ursprung; å en annan båt från Indien en man med svullna körtlar i ljumsken, provexcision å Sahlgrenska sjukhuset visade att körtlarne voro av tuberkulöst ursprung. Å en båt en mulatt med tydlig beri-beri, å en annan 3 sydamerikanare med otydliga tecken på samma sjukdom. 4 fall av tyfoid infekterade i New-Orleans och Algier. 6 fall av lues, 6 fall av gonorrhoe eller *ulcus molle*. Vidare appendicit 1 fall, ryggfraktur, conjunctivit, angina, rheum. art. ac., pneumoni, skottskada (erhållen vid slakt ombord), 1 sinnessjuk neger, 4 fall av kronisk diarroe m. m. 1 fall av dysenteria tropica ådragen å Röda havet vårdades å sjukhus i Rotterdam, men överflyttades sedan hit, där han avled.

Besiktning av minderåriga arbetare. På förordnande av Konungens befälningshavande har förste stadsläkaren under året verkställt undersökning å minderåriga arbetare anställda i fabriksverksamhet i Göteborg. 4 manliga och 4 kvinnliga arbetare blevo därvid förbjudna att fortsätta sitt arbete, samt för 48 manliga och 62 kvinnliga arbetare blevo villkor föreskrivna för tillstånd till deras fortsatta användande i industrien. I flesta antalet fall, nämligen för 19 manliga och 32 kvinnliga, utgjorde anledningen till dessa villkors uppställande allmän svaghet av kroppsutvecklingen. För 18 manliga och 15 kvinnliga arbetare blevo på grund av organiskt hjärtfel eller »hjärtsvaghet» särskilda föreskrifter likaledes givna. I intygsböckerna blevo för övrigt i 201 fall anteckning gjord om sjukdomsförhållanden, där dock icke krävdes några särskilda förhållningsregler gällande för fortsatt användande av arbetarne.

Bland övriga ärenden, som under året varit föremål för nämndens eller förste stadsläkarens verksamhet märkas:

Bullerolägenhet §§ 3, 128, 168.

Skjutsersättning åt distriktsläkare § 20.

Arbetsanstalt för fattigvården §§ 51, 106.

Karantänsanstalt för epidemiska sjukdomar §§ 62, 156.

Kafferosterier §§ 64, 65, kakaosterier §§ 130, 133, 137, 232.

Lag om förorening av luft och vatten § 109.

Jourhavande läkare § 123.

Åläggande av vård å Holtermanska sjukhuset §§ 129, 165.

Bötesbelopp för förseelse mot matvarustadgan § 143.

Lokalutrymme för hälsovårdsnämnden §§ 157, 340.

Handelsinstitutets användande för vård av epidemiska sjukdomar §§ 270, 301.

Barnmorsketaxan § 281.

Olaglig inredning av fabrik § 299.

III. Sjukvården.

Sjukvården ombesörjdes vid årets slut av 83 läkare. Över den av stadens 11 distriktsläkare utövade sjukvården redogöres i tab. 14 och 15. Antalet behandlade sjukdomsfall uppgick till 15,528.

För *sjukbesök nattetid* (kl. 10 e. m.—kl. 7 f. m.) i medellösa hem utbetaltes 1,658: 55 kronor.

För *fri medicin åt medellösa* har nämnden utbetalt 16,343: 29 kronor. Föregående års kostnad uppgick till 14,868: 52 kronor. Nämnden har dessutom i ersättning för ortopediska bandage, bräckband, glasögon, för Finsenbehandling o. d. utbetalt för medellösas räkning 1,363: 65 kronor och till fria bad 226: 75 kronor. Statsbidrag för behandling av medellösa lupuspatienter har för staden utgått med 2,944: 50 kronor.

Alla dessa utlägg för medellösa borde naturligen bestridas av fattigvården, ett förbiseende som snarast borde rättas.

Statsbidrag för behandling av lupussjuka patienter har för staden utgått med 2,944: 50 kronor.

Antalet praktiserande *barnmorskor, tandläkare* och *fältskärer* utgjorde 107, 52 och 2.

Ersättning till *barnmorskor* för förlossningar hos medellösa har utgått med 1,439: — kronor mot 2,447: — kronor föregående år.

Vid sammanträde den 6 september ingav förste stadsläkaren följande framställning:

»Till hälsovårdsnämnden.

I skrivelse oktober 1912 gjorde undertecknad framställning om höjning av barnmorsketaxan för förlossning i medellösa hem. Denna framställning, stödd på en fullständig historik, återfinnes i stadsfullmäktiges handlingar 1912 n:r 250 sid. 261, och får jag till densamma här hänvisa.»

Stadsfullmäktige godkände den gjorda framställningen, så att arvodet fr. o. m. 1913 utgått med 12 kronor.

Då emellertid även denna ersättning i betraktande av det arbete, som en förlossning i ett sådant hem kräver, knappast kan anses ge full valuta isynnerhet under nuvarande tider, får jag föreslå att en ökning till 15 kronor måtte av

stadsfullmäktige utverkas. För tvillingförlösning bör i så fall tillkomma en ersättning av 5 kronor.

Jag har särskilt anledning att nu upptaga denna fråga, då fr. o. m. 1 januari 1917 barnmorskorna gå förlustiga den inkomst, som varit förenad med verkställande av skyddskoppypmpning, varmed de från sagda dag i enlighet med den nya vaccinationslagen icke längre få syssla.»

Hälsovårdsnämnden och stadsfullmäktige godkände den gjorda framställningen, gällande den nya taxan från 1 jan. 1917.

Å *Epidemisjukhuset* (överläkare d:r Hj. Wennerberg) ha under året vårdats 2,416 patienter, av vilka under året intagits 2,184.

Sjukdomarne ha fördelats enligt följande tabell:

	Kvarliggande från		Intagna under		Summa vårdade		Avförda år 1916				Kvarliggande till	
	1915		1916		1916		friska		döda		1917	
	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.
Nervfeber	—	—	20	20	20	20	19	17	—	2	1	1
Skarlakansfeber	52	48	225	300	277	348	248	312	7	1	22	35
Difteri	58	71	593	627	651	698	612	639	17	25	22	34
Strypsjuka (utan difteri)	—	—	29	14	29	14	26	13	—	1	3	—
Angina	—	3	110	119	110	122	110	122	—	—	—	—
Epid. hjärnhinneinflammation	—	—	5	7	5	7	2	4	3	3	—	—
Annat sjukdom	—	—	64	51	64	51	60	42	3	9	1	—
Summa	110	122	1,046	1,138	1,156	1,260	1,077	1,149	30	41	49	70

Frånräknas de till 1917 kvarliggande, äro mortalitetssiffrorna:

för samtliga sjukdomar	2,297	vårdade,	71	döda	=	3,09 %
» nervfeber	38	»	2	»	=	5,26 %
» skarlakansfeber	568	»	8	»	=	1,40 %
» difteri	1,293	»	42	»	=	3,25 %
» croup (utan difteri)	40	»	1	»	=	2,5 %
» angina	232	»	—	»	=	0,00 %
» hjärnhinneinflammation	12	»	6	»	=	50,00 %
» annat sjukdom	114	»	12	»	=	10,52 %

Av difteripatienterna hava 25 haft croupsymptom; av dessa ha 5 eller 20 % avlidit. För de rena svalgdifterierna är mortaliteten alltså 2,92 %.

Samtliga patienter med croupsymptom utgjorde 68 med 6 dödsfall = 8,82 %.

Å 34 av dessa ha ej operativt ingrepp behöft utföras; å övriga 34 har operation företagits, varav i 16 fall enbart intubation, i 1 fall enbart tracheotomi, samt i 17 fall både intubation och tracheotomi. Av de enbart intuberade

avledo 3 eller 18,75 %, av de enbart tracheotomiserade ingen samt av dem på vilka båda operationerna utförts 3 eller 17,65 %.

Sjukhusets ekonomiska ställning framgår av följande tablä:

Inkomster:

Från Göteborgs Hälsovårdsnämnd	Kr. 237,291: 97
» betalande patienter	» 23,311: 25
» diverse inkomster	» 4,744: 55
	<u>Kronor 265,347: 77</u>

Utgifter:

Inventariers underhåll.....	Kr. 4,590: 22
Nyinköpta inventarier	» 25,117: 90
Byggnaders underhåll	» 11,263: 70
Parken och vägars underhåll	» 2,204: 12
Ångpannor, ångmaskin och rörledningars underhåll	» 1,808: 25
Avlöningar	» 42,730: 26
Mathållning	» 85,716: 67
Kostpenningar	» 460: —
Uppvärmning	» 40,227: 89
Belysning	» 7,348: 59
Tvätt	» 3,982: 88
Vattenförbrukning	» 2,314: 70
Medikamenter	» 2,191: 48
Serum, difteri och meningococce	» 9,081: 95
Forselkostnader	» 4,343: 50
Diverse förbrukningsartiklar för sjukvården	» 10,416: 68
Skriv- och tryckkostnader	» 854: 54
Renhållning	» 5,056: 04
Telefon ..	» 1,011: —
Diverse biträde	» 3,556: 43
Diverse utgifter	» 381: 97
Assurans	» 689: —
	<u>Kronor 265,347: 77</u>

Om man från utgiftssumman Kr. 265,347: 77 avräknar:

Inventariets konto	Kr. 25,117: 90
Byggnaders underhåll	» 11,263: 70
Parken och vägars underhåll	» 2,204: 12
Ångpannor, ångmaskin och rörledningars underhåll	» 1,808: 25
Diverse utgifter	» 381: 97
	<u>40,775: 94</u>
återstår såsom utgifter för den egentliga sjukvården	<u>Kronor 224,571: 83</u>

och uppgår sålunda kostnaden:

för varje underhållsdag till	Kr.	3:	88,09
» » inskriven person till	»	89:	50,65
» » under året upptagen säng till	»	1,420:	44,16
Medikamentskostnaden för varje sjuk har varit	»	0:	90,59
» pr dag » » » » »	»	0:	03,85
Utspisningskostn. » har varit	»	0:	90,39
» » » » för personalen	»	1:	25,00
Medeltalet för varje dag å sjukhuset inskrivne har uppgått till			158,10
» » » » å » » vårdade har uppgått till ...			155,19
» » » » å » » för observation har uppg. till			0,33
» » » » å » » intagne anhöriga har uppgått till ...			2,58
Underhållsdagarnas antal har uppgått till			57,865
därav för icke betalande			51,491
» » betalande å enskilt rum			3,146
» » » å allmänt »			3,228
			57,865
Medeltalet underhållsdagar för varje vårdad sjuk har varit.....			23,79
» » » » på observation intagen har varit			3,72
» » » » anhörig har varit			10,5

Vid stadens *polikliniker* i förra Sahlgrenska sjukhuset har läkarehjälp lämnats åt följande antal sjuka:

på avdelningen för kvinnosjukdomar (d:r Neuman)	269	besök
» » » ögonsjukdomar (d:r Kullberg) 296 pat.....	3,378	»
» » » öronsjukdomar (d:r Kuylenstierna) 365 pat.....	1,112	»
» » » tandsjukdomar (tandläkare Benzow)	916	»
» » » sjukgymnastik (dir. Binnie Larsson) 46 pat.....	2,418	»

I lokalen vid Församlingshyddan (dist.-läkare E. S. Ahlström) ha för invärtes åkomma 1,476 besök och för utvärtes 19,333, sammanlagt 20,809. Dessutom har 1,318 tandextraktioner gjorts där.

IV. Befolkning och dödlighet.

Tabellerna 7 och 8, som äro sammanställda efter pastorsämbetenas uppgifter, utvisa antalet födda på varje månad och församling, samt tab. 9 befolkningens rörlighet inom varje församling, likaledes efter prästerskapets uppgifter.

Den kyrkoskrivna befolkningens mängd uppgick den 1 januari 1916 till 186,365 och den 31 december samma år till 191,539.

Antalet levande födde var 4,189 och dödsfallens antal enligt dessa uppgifter 24,8. Nativitetsöverskottet, som sålunda utgjorde 1,771, uppgick föregående år till 1,628.

Överskottet inflyttade över utflyttade uppgick till 3,403. Största inflyttningen har ägt rum i Vasa och Karl Johans församlingar med 1,353 och 1,033. I ej minde än 6 församlingar har utflyttningen varit större än inflyttningen, därav i Oskar Fredrik 364.

Antalet levande födda på 1,000 innevånare utgjorde 22,4.

Den av förste stadsläkaren förda dödsstatistiken omfattar dels de härstädes kyrkoskrivna, som dött inom staden, och utgjorde dessas antal 2,204 d. v. s. 11,8 pro mille, dels jämte dessa de här kyrkoskrivna, som under mer tillfällig vistelse och lidande av kronisk sjukdom dött å annan ort med tillägg av främningar, som dött i akut sjukdom under vistelse i staden, dock ej hitförda för vård å sjukhus; denna dödsiffra uppgick till 2,247 svarande mot 12,0 pro mille.

De inom staden avlidna fördela sig pro mille innevånare (mantalsskrivna) på de olika stadsdelarne enligt följande sammanställning:

13:de och 14:de rotarne	7,9
Masthugget	9,1
15:de roten	9,7
Nordstaden	9,8
Olskroken	9,9
Lundby	9,9
Sydstaden	10,4
Masthuggsbergen	10,6
Landala (utom fattighusen).....	10,7
Stampen och Gullbergsvass	11,1
Haga	11,3
Annedal	13,1
Majorna	13,3
Fattighusen	160,7

V. Väderlek.

De meteorologiska förhållandena framgå av tab. 11, meddelad av Meteorologiska Centralanstalten i Stockholm.

Årets medeltemperatur var $+7,6^{\circ}$ med absolut maximum i juni med $+27,0^{\circ}$ och absolut minimum i februari med $-11,0^{\circ}$. Medeltemperaturen för år 1915

var + 6,3° och för åren 1859—1915 + 7,5°. Nederbörden uppgick till 714,8 mm. mot 597,2 mm. för år 1915 och 778,6 mm. i medeltal för åren 1860—1910. Största nederbörden antecknas i juni med 121,4 mm., den minsta i mars med 14,9 mm.

VI. Smittosjukdomar och dödsorsaker.

Smittosjukdomarnes förekomst framgår av tabellerna 12—15.

Fall av smittkoppor, difteri, skarlakansfeber, tyfoid, barnförlamning och epidemisk hjärnhinneinflammation anmälas av varje praktiserande läkare. Övriga här nedan behandlade sjukdomar anmälas endast av distriktsläkarne ur deras klientel.

Av *vattenkoppor* anmäldes 213 fall, därav 3 över 15 år.

Mässlingen har behandlats av distriktsläkare i 789 fall, och 15 dödsfall ha anmälts ur såväl deras som andra läkares praktik, 1 av dödsfallen tillhör åldersgruppen 20—40 år.

Intet fall av *smittkoppor* har förekommit.

Difterien har under året haft något mindre utbredning än föregående år, 1,128 fall mot 1,480. De flesta under januari med 148 fall, antalet sjönk sedan under året och sommaren till ett minimum i juli med 39 fall, för att sedan åter långsamt stiga till ett nytt maximum i november med 134 fall, varefter i december 99 fall inträffade. Antalet dödsfall uppgick till 44, sålunda 3,9 %, därav 5 under 1 år och 3 över 10 år.

Skarlakansfebern uppträdde med 488 fall fördelade över hela året med maximum i mars, 67 fall, och minimum i juli med 12 fall. 8 dödsfall, motsvarande 1,6 % voro beroende av denna sjukdom.

12 fall av *epidemisk hjärnfeber*, därav 3 i februari, 2 i mars, 3 i april, 2 i maj och 2 i juni förorsakade 4 dödsfall.

Intet fall av barnförlamning är att anteckna.

Tyfoidfebern visade fortfarande en nedåtgående kurva, 52 fall mot 210, 95 och 62 för åren 1913—1915. Dödsfallens antal 3. 9 fall av paratyfus.

TABELLER

TILL

HÄLSOVÅRDSNÄMDENS ÅRSBERÄTTELSE

1916

Tab. 1. Sammanfattning af sundhetspolitiets arbeten under 1916.

TABELLER

HÄLSOVARDSNÄMNDENS

ÅRSBERÄTTELSE

1915

21 mars, 24 april, 24

21 mars, 24 april, 24
21 mars, 24 april, 24
21 mars, 24 april, 24

Tab. 1. Summarisk redogörelse för sundhetspolisens arbeten under år 1916.

Arbetets art:	Januari	Februari	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Augusti	September	Oktober	November	December	Summa
<i>Besiktning av:</i>													
Avträden.....	2 654	3 008	3 302	3 355	4 885	3 927	3 979	3 737	3 587	3 437	3 487	3 107	42 465
Gårdar.....	2 654	3 008	3 302	3 355	4 885	3 927	3 979	3 737	3 587	3 437	3 487	3 107	42 465
Avloppstrummor och diken.....	1 256	1 618	1 969	2 025	3 298	2 537	2 825	2 377	2 237	2 235	2 139	1 891	26 397
Stall.....	103	134	126	160	215	167	162	149	163	176	163	130	1 848
Svinhus.....	5	5	2	18	68	47	94	25	22	33	44	10	373
Fåhus.....	11	8	7	14	28	13	49	18	16	20	22	8	214
Avstjälpningsplatser.....	16	27	19	29	42	23	25	12	26	20	32	20	291
Lump-, ben- och hudupplag.....	40	47	65	127	124	64	83	79	94	140	111	108	1 082
Bostäder.....	22	46	27	823	337	56	37	72	111	30	638	336	2 535
Källare.....	357	408	645	355	597	549	654	662	572	498	457	509	6 263
Nybyggda hus.....	18	33	38	43	68	48	60	35	72	71	74	37	597
Bagerier.....	128	197	191	348	221	158	159	188	184	270	169	143	2 392
Charcuterier och korvfabriker.....	349	415	504	580	608	533	527	449	617	482	452	473	5 989
Slakterier i angränsande kommuner.....	—	—	—	—	—	1	2	—	3	—	—	—	6
Spisningslokaler.....	123	168	182	245	285	194	166	191	146	162	278	168	2 308
Salubodar och upplag av födoämnen.....	3 040	3 285	4 056	4 326	4 552	3 798	3 848	3 773	4 299	3 937	4 017	3 810	46 741
Saluhallar.....	279	232	359	255	410	352	424	384	285	335	300	325	3 940
Salutorg.....	233	233	302	297	347	271	307	325	341	282	263	291	3 492
Kustens fiskbrygga.....	6	6	3	6	8	8	5	5	3	9	7	11	77
Järnvägsstationer.....	10	15	11	14	17	14	15	10	13	19	38	24	200
Fartyg med matvaror.....	5	19	17	26	26	13	27	—	30	38	24	24	249
Fartyg, övriga.....	14	40	10	—	9	2	14	35	35	44	49	21	273
Auktionsgods.....	5	22	35	11	28	6	12	30	73	24	43	17	306
Skolor.....	—	—	—	9	59	—	—	—	1	7	19	—	95
Rakstugor.....	8	4	50	130	13	25	18	26	—	44	14	6	338
<i>Övriga arbeten:</i>													
Anhållande och oskadliggörande av födoämnen.....	—	—	3	7	70	11	20	18	34	20	5	4	192
Inköp och hämtning av prov till undersökning.....	811	781	736	809	932	649	826	836	900	854	861	797	9 792
Skrivning.....	156	152	180	175	212	163	202	218	195	209	192	195	2 249
Anmälan till Nämnden och allm. polisen.....	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Desinfektioner.....	256	273	249	197	225	152	148	181	199	245	277	208	2 610
Besök i sjukas hem.....	362	431	357	309	366	237	276	282	306	390	430	297	4 043
Vittnat inför rätta i hälsovårdsärenden.....	—	—	2	—	—	2	1	9	2	1	1	1	19
Kallat till inställelse inför Nämnden.....	—	—	—	3	3	—	6	—	—	3	—	6	21
Biträde åt Nämndens vaccinatorer.....	—	—	—	—	16	24	4	—	47	25	13	9	138
Tillsyn över minderåriga i arbetet.....	50	92	256	348	24	16	3	—	—	2	14	17	822
Utfört diverse arbeten.....	298	322	350	334	404	325	347	354	387	308	395	389	4 213
Summa	13 269	15 030	17 355	18 769	23 382	18 312	19 304	18 217	18 577	17 807	18 515	16 498	215 035

Tab. 2. Renhållningsanordningarna i Göteborg 1916.

Stadsdel	Antal egendomar			Latrinuppsamling							
	där renhållningen hämtar	där bonde hämtar	där entreprenör hämtar	Vattenklosetter	Kistan		Spänner	Blandning			
					flyttbar	ej flyttbar		med kalk	med torvjord	med aska	utan
Nordstaden	220	20	—	28	191	—	24	83	129	—	—
Sydstaden	407	32	—	73	312	—	73	—	287	—	—
Masthugget m. m.	409	49	—	29	470	—	58	47	374	10	—
Haga	342	—	—	8	332	—	3	—	331	—	—
Annedal	270	3	—	17	258	—	4	3	261	—	—
Landala	140	86	—	58	151	—	19	20	128	11	—
13:de och 14:de rotarna	380	30	—	174	223	—	—	63	169	—	—
15:de roten	161	28	—	63	120	2	6	1	122	—	—
Stampen och Gullbergsvass	140	45	—	17	125	1	51	15	157	—	—
Olskroken m. m.	215	163	3	53	255	2	96	—	158	64	—
Masthuggsbergen	219	5	—	—	161	—	61	—	222	—	—
Majorna	771	163	—	31	488	3	298	11	860	19	9
Lundby	197	550	28	14	269	54	368	8	548	14	188
Summa	3,871	1,174	31	565	3,355	62	1,061	251	3,746	118	197

samt stall, fähus och svinstia i varje stadsdel.

Uppsamling av sopor eller stallspillning					Begagnade			Underjordiskt avlopp			Vattenledning å gård	Urinkur å gård	Kompostupplag å tomt
i halvor på plan	blott i köken	i ej flyttbara kärl	i vagn	i latrinkistan	stall	fähus	svinhus	från gård	från stall och dylikt	från sop-plan			
224	—	14	4	—	12	—	—	238	12	237	239	235	—
442	—	22	1	—	20	—	—	390	19	433	421	422	—
378	4	66	—	—	66	3	5	446	67	484	441	387	3
339	2	5	—	—	17	—	—	341	10	339	341	340	—
276	1	6	—	—	8	2	2	278	8	275	276	256	2
154	71	2	—	—	7	1	1	214	7	154	215	155	2
403	—	4	—	—	4	—	—	404	2	403	405	397	—
187	—	—	—	—	25	4	—	187	22	180	189	187	4
128	—	38	—	—	49	2	3	158	36	125	153	107	7
271	1	23	—	—	50	47	31	287	22	242	298	227	105
220	—	5	—	—	5	—	—	210	3	146	191	157	1
822	10	42	11	1	61	14	45	790	40	458	803	510	59
437	—	53	—	2	107	93	99	428	11	182	295	228	210
4,281	89	280	16	3	431	166	188	4,371	259	3,658	4,267	3,608	393

Tab. 3. Oskadliggjorda

Varuslag	Antal beslag												
	Under året	Januari	Februari	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Augusti	September	Oktober	November	December
Färskt kött eller organ av storbo- skap...	17	—	—	—	2	7	2	3	1	1	—	—	1
» » » » » häst ...	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
» » » » » kalv ...	4	—	—	—	—	2	1	1	—	—	—	—	—
» » » » » får	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
» » » » » svin ...	8	—	—	—	—	3	—	2	1	2	—	—	—
Salt eller rökt kött	18	—	—	1	—	4	2	—	5	3	—	2	1
Korv eller andra av kött beredda matvaror	16	—	—	1	—	7	—	—	3	3	—	1	1
Fisk	8	—	1	—	—	—	—	1	—	—	5	1	—
Andra födoämnen	11	—	—	—	—	2	3	1	1	—	2	2	—
Summa	82	—	1	2	2	25	8	8	11	9	7	6	3

födoämnen år 1916.

Kg.	Ställe, där varorna anträffats					Kassations- orsak		Anmärkningar
	Torg, station	Upplagsmagasin	Charakteri- verkstad	Handelslokal	Fartyg	Försämning	Andra orsaker	
1266	—	1	8	8	—	17	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
133	—	2	1	1	—	4	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
2933	—	2	2	4	—	8	—	
2,8277	—	7	4	2	5	17	1	
2188	—	—	9	7	—	15	1	
6922	2	1	—	5	—	8	—	10 tjog havskräftor, 10 tjog kolja, 10 tjog sill ej vägda.
25,1233	1	7	—	3	—	2	9	Därav 19,380 kg. kaffe och 5,725 kg. torkade aprikoser, 5 liter krusbär och 6 liter äpplen ej vägda.
29,2922	3	20	24	30	5	71	11	

Tab. 4. Bagerier, kött- och

Stadsdel	Bagerier			Charkuteriverkstäder		
	ovan jord	i källarvåning	Summa	ovan jord	i källarvåning	Summa
Nordstaden	5	1	6	1	—	1
Sydstaden	20	6	26	2	—	2
Masthugget m. m.	12	9	21	8	1	9
Haga.....	8	2	10	5	—	5
Annedal m. m.	16	7	23	6	2	8
Landala m. m.	5	1	6	2	—	2
13:de och 14:de rotarne	5	15	20	1	—	1
15:de roten	5	2	7	2	1	3
Stampen	2	—	2	3	—	3
Gullbergsvass	1	—	1	—	—	—
Olskroken m. m.....	7	7	14	9	2	11
Masthuggsbergen	8	3	11	2	—	2
Majorna	16	6	22	9	—	9
Lundby.....	8	2	10	5	—	5
Summa	118	61	179	55	6	61

mjölklokaler vid slutet av år 1916.

Köttbutiker			Mjölklokaler								
			Läge			Drivas i samband med			Lagerlokal	Mejeri	Tappningslokal
ovan jord	i källarvåning	Summa	ovan jord	i källarvåning	Summa	speceriefår	ostafår	huvudsakligen brödafår			
3	—	3	13	2	15	1	1	—	3	1	—
130	1	131	23	5	28	—	1	—	1	—	1
27	1	28	27	14	41	4	—	1	—	2	—
28	—	28	30	1	31	6	—	1	—	1	—
15	—	15	35	6	41	9	—	—	—	—	—
4	—	4	13	3	16	1	—	—	—	—	—
9	3	12	18	15	33	7	—	—	—	—	1
5	1	6	9	6	15	1	—	—	—	—	—
3	—	3	7	2	9	—	—	—	—	—	—
3	—	3	3	—	3	—	—	—	—	—	—
14	1	15	34	3	37	2	—	—	—	—	—
6	1	7	33	4	37	3	—	—	—	—	—
14	1	15	40	5	45	3	—	—	—	—	—
7	1	8	34	3	37	25	—	—	—	—	—
268	10	278	319	69	388	62	2	2	4	4	2

Tab. 5. Sammandrag av resultaten från under år 1916 utförda undersökningar

Provtagningsställe	Antal butiker under året	Antal undersökta mjölkprov	Mjölakens medelfetthalt %	ANTAL PRO																
				Fetthalt under 3 %										Surhetsgr						
				Summa	av 100 undersökta	högst 2 %	2,1 %	2,2 %	2,3 %	2,4 %	2,5 %	2,6 %	2,7 %	2,8—2,9 %	högst 7,5	minst 7,6			Pos alko	
																Summa	på 100	minst 8		Summa
<i>I. Butiker. Innehavare:</i>																				
J. Anderssons Mjölkförsäljnings A.-B.	77	703	3,04	278	39,4	2	3	3	7	9	22	40	40	152	654	49	6,9	22	28	
Mjölkförsäljn. A.-B. Direkt	45	449	3,01	177	39,4	3	2	4	9	12	18	19	25	85	395	54	12,0	23	33	
Sand. Johansson & Co.	41	404	3,07	137	33,9	1	1	5	3	4	6	17	17	83	355	49	12,1	26	34	
Arla Mjölkdistrib. A.-B.	18	168	2,91	60	35,7	1	—	—	1	—	1	5	11	41	164	4	2,3	3	1	
Faganders Mejeri A.-B.	12	122	3,14	39	31,9	—	2	1	2	4	6	2	4	18	110	12	9,8	7	7	
Hjalmar Svensson	10	79	3,17	22	27,8	—	—	—	—	2	2	4	3	11	73	6	7,6	1	2	
Joh. Eliasson	7	95	3,02	36	37,8	—	1	1	—	2	2	5	2	23	85	10	10,5	7	4	
Ol. Pettersson	7	56	3,08	20	35,7	1	—	2	—	—	1	2	6	8	51	5	9,1	5	5	
C. A. Dahlgren	5	60	3,04	26	43,3	1	—	2	—	2	4	2	15	56	4	6,6	2	2		
K. A. Karlsson	4	26	3,61	7	26,9	—	—	—	—	1	—	—	1	5	22	4	15,3	1	2	
Konsumtionsfören. Polaris	3	37	2,85	17	45,9	—	—	1	—	—	3	3	2	8	36	1	2,7	—	—	
A. Karlsson	7	42	2,65	24	54,7	2	—	1	—	2	4	3	1	11	33	9	21,4	7	8	
J. A. Uranus	3	34	2,99	17	50,0	1	—	1	—	3	1	2	3	6	30	4	11,7	3	4	
Vestra Sveriges mejeri	3	16	2,98	8	50,0	—	—	—	—	1	—	2	2	3	12	4	25,0	4	3	
Övriga butiksinnehavare	146	1542	3,06	571	30,5	7	6	13	22	33	54	64	78	294	1430	112	7,2	40	51	
Samtliga mjölkbutiker	388	3833	3,08	1439	37,5	19	15	32	46	73	122	172	197	763	3506	327	8,5	151	184	
<i>II. Torg m. m.:</i>																				
Masthuggstorget	—	128	3,03	47	36,7	1	—	2	2	1	6	9	8	18	122	6	4,7	3	3	
Kungstorget	—	140	3,03	35	25,0	1	—	—	1	2	5	4	3	19	137	3	2,1	—	2	
Olskrokstorget	—	53	3,02	5	9,4	—	—	—	—	1	—	—	3	1	49	4	7,5	—	1	
Kusttorget	—	32	3,07	11	34,3	1	—	—	—	—	—	—	2	8	30	2	6,2	—	—	
Skansstorget	—	66	3,28	17	25,7	—	—	—	—	1	2	2	5	7	56	10	15,1	6	4	
Kapellplatsen	—	27	3,53	6	22,2	—	—	—	—	1	1	—	1	3	27	—	—	—	—	
Lindholmens torg	—	20	3,32	2	10,0	—	—	—	—	—	—	—	—	2	20	—	—	—	—	
Gator	—	138	3,21	59	42,7	1	1	—	—	6	6	7	10	28	130	8	5,8	4	4	
Samtliga torg	—	604	3,19	182	30,1	4	1	2	3	12	20	22	32	86	571	33	5,4	13	14	
Samtl. ovanstående	388	4437	3,10	1621	36,5	23	16	34	49	85	142	192	229	849	4077	360	8,1	164	198	

ningar av oskummad (ej »kontrollerad») mjölk och grädde.

KUMMAD MJÖLK														Antal prov kaffebräde			
Reduktas, v färgningstid				Katalas, syreavg. på 2 tim.				Smutshalt			Pastöriserad						
inom 3 tim.				högst 3 kubc.	minst 3,5 kubc.				ej bottensats	bottensats		Summa	Ej uppvärmd till 80° C.	Summa	fetthalt under 12 %	medelfetthalt %	
Summa	på 100	inom 1 tim.			Summa	på 100	minst 4,5 kubc.			Summa	på 100						
		Summa	på 100				Summa	på 100									
7	126	17,9	47	6,6	677	26	3,7	10	1,4	425	278	39,5	—	—	156	7	14,64
5	134	29,8	41	9,1	405	44	9,8	23	5,1	277	172	38,2	254	53	115	9	13,62
0	154	38,1	38	9,4	389	15	3,7	2	0,5	228	176	43,5	157	20	124	15	13,84
8	40	23,8	6	3,5	167	1	0,6	—	—	152	16	9,5	150	13	42	1	14,79
5	17	13,9	6	4,9	113	9	7,8	2	1,6	95	27	22,1	—	—	37	2	14,79
5	14	17,7	1	1,2	76	3	3,8	1	1,2	41	38	48,1	—	—	21	1	12,82
2	23	24,2	12	12,6	92	3	3,1	—	—	81	14	14,7	—	—	10	1	14,20
0	16	28,5	4	7,1	54	2	3,6	—	—	33	23	41,0	—	—	27	4	12,85
5	15	25,0	5	8,3	55	5	8,3	3	5,0	43	17	28,3	5	2	24	—	15,64
7	9	34,6	2	7,6	25	1	3,9	—	—	7	19	73,0	—	—	8	1	14,55
9	8	21,6	—	—	34	3	8,1	1	2,7	26	11	29,7	—	—	9	—	19,82
4	18	42,8	9	21,4	31	11	26,1	8	19,0	25	17	40,4	—	—	17	13	10,47
3	11	32,3	5	14,7	32	2	5,9	—	—	23	11	32,3	—	—	11	4	13,27
9	7	43,7	3	18,7	15	1	6,2	1	6,2	7	9	56,2	—	—	5	—	14,48
1	331	21,4	94	6,0	1,447	95	6,1	43	2,8	1,071	471	30,5	170	27	348	41	14,45
0	923	24,0	273	7,1	3,612	221	5,7	94	2,4	2,534	1,299	33,8	736	115	954	99	14,26
3	15	11,7	1	0,8	124	4	3,1	3	2,3	75	53	41,4	—	—	35	—	16,45
4	6	4,2	2	1,4	136	4	2,8	1	0,7	91	49	35,0	—	—	27	—	15,89
8	5	9,6	—	—	51	2	3,7	1	1,9	27	26	49,0	—	—	21	—	17,76
4	8	25,0	2	6,2	31	1	3,1	1	3,1	15	17	56,6	—	—	9	—	21,82
9	7	10,6	2	3,0	60	6	9,0	4	6,0	42	24	36,3	—	—	30	1	17,48
5	2	7,4	—	—	26	1	3,7	1	3,7	21	6	22,2	—	—	10	1	16,96
0	—	—	—	—	20	—	—	—	—	14	6	30,0	—	—	6	1	14,33
7	11	7,9	—	—	133	5	3,6	1	0,7	80	58	42,0	—	—	18	—	17,68
0	54	8,9	7	1,2	581	23	3,8	12	1,9	365	239	39,5	—	—	156	3	17,29
0	977	22,0	280	6,3	4,193	244	5,5	106	2,4	2,899	1,538	34,6	736	115	1,110	102	15,77

Tab. 6. Översikt av födda i Göteborg år 1916, med fördelning på månader.

	Levande födda					Dödfödda					Summa födda	Därav ut. äkt.
	inom		utom		tillsam- mans	inom		utom		tillsam- mans		
	äktenskapet					äktenskapet						
	m.	kv.	m.	kv.		m.	kv.	m.	kv.			
Januari	160	143	19	38	360	5	4	1	1	11	371	59
Februari	123	135	28	26	312	1	1	—	—	2	314	54
Mars	139	159	32	41	371	6	3	1	3	13	384	77
April	147	118	30	28	323	2	5	1	1	9	332	60
Maj	156	157	46	35	394	3	1	1	—	5	399	82
Juni	141	155	26	34	356	4	3	—	2	9	365	62
Juli	148	141	18	22	329	3	5	1	—	9	338	41
Augusti	144	133	27	26	330	4	3	—	—	7	337	53
September	170	126	34	24	354	2	3	—	1	6	360	59
Oktober	169	143	33	28	373	4	6	—	1	11	384	62
November	137	139	24	40	340	1	2	—	2	5	345	66
December	147	153	25	22	347	3	1	—	2	6	353	49
Hela året	1,781	1,702	342	364	4,189	38	37	5	13	93	4,282	724

Tab. 7. Översikt av födda i Göteborg år 1916, med fördelning på församlingar.

	Levande födda					Dödfödda					Summa födda	Därav ut. äkt.
	inom		utom		tillsam- mans	inom		utom		tillsam- mans		
	äktenskapet					äktenskapet						
	m.	kv.	m.	kv.		m.	kv.	m.	kv.			
Domkyrkan	102	89	44	36	271	2	2	1	2	7	278	83
Vasa	243	226	44	46	559	4	4	1	2	11	570	93
Kristine	94	73	27	29	223	2	—	—	—	2	225	56
Haga	121	121	20	30	292	7	—	3	—	10	302	53
Annedal	166	159	31	24	380	2	3	—	1	6	386	56
Masthugget	142	103	38	35	318	5	6	—	3	14	332	76
Oskar Fredrik	301	285	46	58	690	4	6	—	—	10	700	104
Karl Johan	219	227	40	36	522	6	4	—	1	11	533	77
Gamlestaden	194	214	36	48	492	4	5	—	—	9	501	84
Lundby	190	195	15	22	422	2	7	—	4	13	435	41
Garnison	7	6	1	—	14	—	—	—	—	—	14	1
Tyska	2	4	—	—	6	—	—	—	—	—	6	—
Summa	1,781	1,702	342	364	4,189	38	37	5	13	93	4,282	724

Tab. 8. Befolkningens rörlighet i varje av Göteborgs stads församlingar år 1916.

	Folkmängd 31/12 1915	Ingångna äktenskap	Levande födda		Döda	Överskott av		Folkmängd 31/12 1916
			alla	därav utom äktensk.		levande födda + och döda -	Inflyttade + och utflyttade -	
Domkyrkan.....	15,830	165	271	76	195	+ 76	+ 149	16,055
Vasa	29,939	259	559	90	445	+ 114	+ 1,353	31,406
Kristine	12,072	96	223	56	161	+ 62	- 120	12,014
Haga	13,877	115	292	50	193	+ 99	+ 165	14,141
Annedal	17,650	155	380	56	223	+ 157	- 112	17,695
Masthugget	13,331	140	318	73	192	+ 126	- 154	13,303
Oskar Fredrik	27,863	230	690	104	321	+ 369	- 364	27,868
Karl Johan	20,735	176	522	76	293	+ 229	+ 1,033	21,997
Gamlestaden	17,132	108	492	84	194	+ 298	+ 689	18,119
Lundby	16,222	99	422	37	183	+ 239	+ 782	17,243
Garnison	966	4	14	1	7	+ 7	- 15	958
Tyska	748	7	6	-	11	- 5	- 3	740
Summa	186,365	1,454	4,189	703	2,418	1,771	3,403	191,539

Tab. 9. Dödsfall och dödlighet för månad bland kyrkoskrivna i Göteborg åren 1912—1916.

	År	Januari	Februari	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Augusti	September	Oktober	November	December
Döda inom staden på 1,000 innevånare för år räknat	1912	15.1	11.1	13.4	9.6	10.0	11.2	10.9	14.9	13.9	14.8	14.7	15.1
	1913	15.6	14.3	12.3	15.8	10.6	12.0	12.8	8.6	8.5	11.5	9.6	13.3
	1914	14.3	12.7	14.7	16.8	11.7	10.6	11.6	12.7	12.5	9.8	10.6	14.1
	1915	17.4	12.8	14.7	15.2	13.2	14.5	9.6	8.6	11.3	11.2	9.4	16.5
	1916	10.2	11.0	18.4	13.2	13.4	12.8	9.9	9.6	9.6	8.5	12.5	11.3
Medeltal 1912—1916	12.9	12.4	14.7	14.1	11.8	12.2	11.0	10.9	11.2	11.2	11.4	14.1	12.5
Alla döda bland här kyrkoskrivna	1912	2,259	211	215	206	218	165	171	146	140	169	158	217
»	1913	2,149	209	170	234	158	182	189	131	125	169	145	202
»	1914	2,300	188	223	252	176	165	173	192	191	150	159	216
»	1915	2,392	198	227	235	204	223	149	133	176	174	147	256
»	1916	2,247	176	291	212	214	205	160	154	154	136	200	181

Tab. 10. Dödligheten inom Göteborg år 1916 för olika stadsdelar bland mantalsskrivna befolkningen.

Stadsdel		Antal innevånare	Antal döda	Döda pr mille
1	Nordstaden	5,523	54	9.8
2	Sydstaden	11,272	118	10.4
3	Masthugget	18,738	170	9.1
4	Haga	13,905	157	11.3
5	Annedal	9,717	127	13.1
6	Landala (utom fattighusen)	9,704	104	10.7
7	13:de och 14:de rotarna.....	15,824	126	7.9
8	15:de roten	7,719	75	9.7
9	Stampen och Gullbergsvass	6,546	73	11.1
10	Olskroken m. m.....	17,544	174	9.9
11	Masthuggsbergen	28,766	306	10.6
112	Majorna	22,887	306	13.3
113	Lundby	16,473	163	9.9
114	Fattighusen.....	1,562	251	160.7
Summa		186,180	2,204	11.8

Tab. 11. Översikt av meteorologiska observationerna i Göteborg år 1916.

	År	Januari	Februari	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Augusti	Septemb.	Oktober	November	December
Temperatur C. 1916, absolut maximum	+27.0	+6.1	+5.2	+6.0	+18.0	+23.5	+27.0	+26.0	+22.0	+20.0	+13.0	+10.5	+6.0
» » » minimum	-11.0	-9.0	-11.0	-9.0	-1.0	+0.5	+6.0	+11.0	+6.0	+1.0	-4.0	-5.0	-6.0
» » » medeltal (dygnets)	+7.6	+2.3	-0.5	-0.2	+6.7	+11.4	+12.8	+17.2	+15.1	+11.4	+7.0	+5.9	+1.5
» » » medeltal åren 1859—1915	+7.5	-0.5	-0.5	+1.1	+5.5	+10.6	+15.2	+16.8	+15.9	+12.7	+8.0	+3.7	+0.6
Nederbörd 1916, millimeter Summa	714.8	57.5	37.2	14.9	32.0	67.7	121.4	71.0	56.6	52.7	105.0	44.5	54.3
» » » medeltal millimeter åren 1860—1910	778.6	66.3	50.8	52.7	41.3	50.4	54.9	71.8	94.6	80.1	80.6	66.0	69.1
Relativ fuktighet 1916, medeltal %	77	86	85	86	71	61	67	68	73	75	78	84	86
Barometern i millimeter 1916	755.1	753.4	754.5	755.2	756.2	757.4	754.2	756.3	753.8	758.4	754.8	755.2	751.7

Tab. 14. Sammandrag över sjukligheten i Göteborg

1		2	3
Sjukdomar		Under 2 år	Från 2 till 7 år
1	Vattenkoppor. <i>Varicellæ</i>	48	11
2	Mässling. <i>Morbilli</i>	154	41
3	Skarlakansfeber. <i>Scarlatina</i>	21	9
4	Rash. <i>Roseola febrilis</i>	1	—
5	<i>Febricula</i>	2	—
6	Nervfeber. <i>Typhus abdominalis</i>	—	—
7	Påssjuka. <i>Parotitis</i>	30	13
8	Influensa. <i>Influenza epidemica</i>	27	9
9	Kikhosta. <i>Pertussis</i>	155	22
10	Difteri. <i>Diphtheria</i>	31	23
11	Strypsjuka. <i>Croup</i>	14	1
12	Ros. <i>Erysipelas</i>	3	—
13	Varfeber. <i>Pyæmia</i>	1	—
14	<i>Ulcus venereum simplex</i>	—	—
15	Dröppel. <i>Gonorrhoea</i>	—	—
16	Epidemisk hjärnhinneinflammation. <i>Meningitis cerebro-spinalis epidemica</i> ...	1	—
17	<i>Syphilis</i>	—	—
18	Fyllerigalenskap. <i>Delirium tremens</i>	—	—
19	Hjärt- och hjärtsäcksinflammation. <i>Endo- et Pericarditis</i>	—	—
20	Luftstrupskatarr. <i>Laryngitis catarrhalis</i>	30	3
21	Lungkatarr. <i>Bronchitis</i>	1,068	99
22	Lunginflammation. <i>Pneumonia</i>	120	10
23	Lungsäcksinflammation. <i>Pleuritis</i>	1	1
24	Halsfluss. <i>Angina tonsillaris</i>	46	25
25	Akut magkatarr. <i>Gastritis acuta</i>	32	4
26	Akut tarmkatarr. <i>Enteritis et colitis</i>	626	40
27	Blindtarmsinflammation. <i>Typhlitis, Perityphlitis</i>	1	—
28	Bukhinneinflammation. <i>Peritonitis</i>	—	—
29	Blåskatarr. <i>Cystitis</i>	1	1
30	Njurinflammation. <i>Nephritis</i>	—	1
31	Muskelreumatism. <i>Rheumatismus muscularis</i>	—	—
32	Reumatisk feber. <i>Rheumatismus articularis</i>	1	1
33	<i>Erythema multiforme</i>	—	—
34	Knölros. <i>Erythema nodosum</i>	1	2
35	Nässelutslag. <i>Urticaria</i>	11	1
36	Bältros. <i>Herpes Zoster</i>	2	—
37	Förgiftningssjukdom. <i>Intoxicatio</i>	—	—
38	Gulsot. <i>Icterus catarrhalis</i>	1	1
Summa		2,429	3,29

1916, enligt uppgift från de 11 distriktsläkarne.

4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Från 7 till 15 år	Från 15 till 60 år	Över 60 år	Summa	Staden inom Vallgraven samt Pustervik	13:de och 14:de rotarna	Haga, Annedal och Landala	Majorna och Masthugget väster om Linne-gatan	Gamlestaden, Stampen, 15:de roten m. m.	Lundby	Okänd postad
44	3	—	213	11	5	55	110	19	13	—
199	19	—	789	37	19	171	339	118	105	—
107	21	—	247	12	5	50	140	20	20	—
2	4	—	13	—	—	6	6	1	—	—
—	1	—	3	1	—	—	—	—	2	—
2	18	—	21	—	1	6	10	1	2	1
154	196	1	519	33	25	120	223	77	41	—
211	1,352	171	1,859	98	93	416	687	281	280	4
46	8	—	433	14	18	104	250	29	18	—
173	41	—	478	8	6	109	177	70	107	1
—	1	—	28	1	—	9	12	—	6	—
3	62	17	86	5	4	20	33	3	21	—
—	—	2	3	—	—	1	—	—	2	—
—	2	—	2	—	—	—	—	—	—	2
1	23	—	25	2	—	—	13	2	5	3
1	1	—	3	—	—	1	—	—	2	—
1	7	—	8	—	—	1	5	—	—	2
1	16	3	20	1	2	3	13	—	1	—
3	9	—	14	2	—	2	2	1	7	—
36	139	11	254	11	19	73	104	21	26	—
567	1,594	394	4,615	278	143	1,086	1,053	603	545	7
63	152	62	502	16	9	105	209	49	113	1
30	87	8	137	10	2	29	59	10	26	1
320	610	13	1,242	58	59	315	507	142	160	1
47	239	22	381	44	14	89	148	43	43	—
105	594	82	1,811	122	44	377	777	254	235	2
22	107	6	142	8	12	48	40	6	28	—
1	14	1	18	—	1	3	9	—	5	—
8	110	30	162	8	5	33	53	17	44	2
19	62	13	104	12	7	28	41	3	13	—
38	654	107	801	36	31	200	371	49	113	1
39	221	37	310	10	7	61	113	25	94	—
4	7	1	13	1	—	2	9	—	1	—
31	36	—	89	7	1	21	39	8	13	—
18	29	—	77	1	5	21	32	5	13	—
10	34	12	60	3	4	21	19	7	6	—
1	6	—	8	—	—	1	4	1	2	—
15	9	—	38	1	—	4	27	2	4	—
2,322	6,488	993	15,528	851	541	3,591	6,534	1,867	2,116	28

Tab. 15. Gångse sjukdomar i Göteborg år 1911

		Jannari	Februari
1	Vattenkoppor. <i>Varicellæ</i>	14	21
2	Mässling. <i>Morbilli</i>	11	2
3	Skarlakansfeber. <i>Scarlatina</i>	26	33
4	Rash. <i>Roseola febrilis</i>	—	—
5	<i>Febricula</i>	—	—
6	Nervfeber. <i>Typhus abdominalis</i>	—	—
7	Påssjuka. <i>Parotitis</i>	128	100
8	Influensa. <i>Influenza epidemica</i>	140	171
9	Kikhosta. <i>Pertussis</i>	59	38
10	Difteri. <i>Diphtheria</i>	72	62
11	Strypsjuka. <i>Croup</i>	3	2
12	Ros. <i>Erysipelas</i>	12	7
13	Varfeber. <i>Pyæmia</i>	—	1
14	<i>Ulcus venereum simplex</i>	—	—
15	Dröppel. <i>Gonorrhoea</i>	1	1
16	Epidemisk hjärnhinneinflammation. <i>Meningitis cerebro-spinalis epidemica</i>	—	—
17	<i>Syphilis</i>	1	—
18	Fyllerigalenskap. <i>Delirium tremens</i>	1	—
19	Hjärt- och hjärtsäcksinflammation. <i>Endo- et Pericarditis</i>	2	—
20	Luftstrupskatarr. <i>Laryngitis catarrhalis</i>	6	21
21	Lungkatarr. <i>Bronchitis</i>	293	410
22	Lunginflammation. <i>Pneumonia</i>	26	21
23	Lungsäcksinflammation. <i>Pleuritis</i>	8	10
24	Halsfluss. <i>Angina tonsillaris</i>	111	94
25	Akut magkatarr. <i>Gastritis acuta</i>	35	29
26	Akut tarmkatarr. <i>Enteritis et colitis</i>	128	100
27	Blindtarmsinflammation. <i>Typhlitis, Perityphlitis</i>	11	7
28	Bukhinneinflammation. <i>Peritonitis</i>	1	—
29	Blåskatarr. <i>Cystitis</i>	10	19
30	Njurinflammation. <i>Nephritis</i>	11	1
31	Muskelreumatism. <i>Rheumatismus muscularis</i>	59	61
32	Reumatisk feber. <i>Rheumatismus articularis</i>	29	30
33	<i>Erythema multiforme</i>	3	—
34	Knölrös. <i>Erythema nodosum</i>	11	—
35	Nässelutslag. <i>Urticaria</i>	4	—
36	Bältros. <i>Herpes Zoster</i>	5	—
37	Förgiftningssjukdom. <i>Intoxicatio</i>	1	—
38	Gulsot. <i>Icterus catarrhalis</i>	4	—
	Summa	1,226	1,288

delade på månader, enligt uppgift från de 11 distriktsläkarne.

Mars	April	Maj	Juni	Juli	Augusti	September	Oktober	November	December	Alla
8	15	4	4	7	5	1	27	57	50	213
21	41	91	140	76	27	19	58	113	190	789
30	13	11	8	5	23	14	27	38	19	247
3	—	2	—	—	2	1	3	—	2	13
1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	3
—	—	1	3	—	3	—	1	9	4	21
154	74	30	12	6	4	1	—	7	3	519
000	177	49	10	3	12	18	49	105	125	1,859
62	55	43	37	19	14	11	25	40	30	433
50	28	31	21	16	34	36	38	66	24	478
3	1	5	1	3	2	—	—	4	4	28
6	10	6	9	4	9	4	10	6	5	86
—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	3
—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	2
—	3	1	—	5	6	1	2	3	2	25
1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	3
1	1	1	—	1	—	1	1	1	—	8
4	—	3	1	—	5	3	2	—	—	20
—	1	—	1	1	1	1	2	5	—	14
53	22	25	14	10	13	11	19	34	26	254
625	359	459	514	308	262	280	280	415	410	4,615
71	51	58	74	34	36	29	24	34	41	502
13	11	15	18	7	16	8	12	12	7	137
131	75	128	95	61	96	85	119	136	111	1,242
38	46	59	21	18	34	29	26	18	28	381
139	131	148	119	122	211	222	160	185	140	1,811
16	9	22	9	13	10	10	10	12	15	142
—	1	2	1	3	1	2	1	1	3	18
17	10	16	8	9	15	13	16	18	11	162
15	3	14	6	3	6	5	5	16	9	104
81	75	94	74	49	73	50	58	70	56	801
37	31	32	22	22	17	22	13	27	19	310
2	1	—	—	1	1	1	—	—	3	13
10	14	11	9	5	3	3	5	4	7	89
10	8	7	7	2	8	8	4	11	4	77
3	7	8	3	6	4	4	2	7	3	60
1	—	2	1	1	—	1	—	—	1	8
5	6	6	—	—	5	1	4	4	3	38
611	1,282	1,385	1,242	822	958	896	1,003	1,459	1,355	15,528

Tab. 16. Dödsorsakerna år 1916 bland i Göteborg kyrkoskr

Dödsorsakernas benämning	De avlidna									
	0—6 mån.		6—12 mån.		1—5 år		5—10 år		10—	
	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.
I. Bildningsfel och sjukdomar hos nyfödda.										
3. Missbildning. <i>Monstrum</i>	2	3	—	—	—	—	—	—	—	—
4. Medfödd svaghet. Bristande lungutvidgning. <i>Debilitas congenita. Atelectasis pulmonum</i>	47	30	—	—	—	—	—	—	—	—
5. Andra sjukdomar hos nyfödda. <i>Alii morbi neonatorum</i>	8	7	1	—	—	2	—	—	—	—
Summa	57	40	1	—	—	2	—	—	—	—
II. Ålderdomssjukdomar.										
6. Ålderdomsavtyning. <i>Marasmus senilis</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
III. Havandeskaps- och förlossningssjukdomar.										
9. Förlossningskramp. Konvulsioner. <i>Eclampsia</i> ...	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
10. Barnsängsfeber. <i>Septichæmia puerperalis</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
IV. Infektions- och andra parasitära sjukdomar.										
12. Varfeber. <i>Septichæmia. Pyoseptichæmia</i>	3	8	—	2	2	1	1	—	—	—
13. Ros. <i>Erysipelas</i>	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—
15. Mässling. <i>Morbilli</i>	—	—	—	2	3	5	2	22	—	—
16. Skarlakansfeber. <i>Scarlatina</i>	—	—	—	—	1	—	5	—	1	—
17. Difteri. <i>Diphtheria</i>	—	2	1	2	10	15	7	44	1	—
Transport	5	12	1	6	16	21	15	66	2	—

in och utom staden avlidna (efter ålder och kön).

Levnadsålder												Summa			Dödsorsakernas benämning
15—20 år		20—40 år		40—60 år		60—80 år		Över 80 år		Okänd ålder		Man- kön	Kvinn- kön	Båda	
m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.				
															<i>Bildningsfel och sjukdomar hos nyfödda.</i>
												2	3	5	Missbildning.
												47	30	77	Medfödd svaghet. Bristande lungutvidgning.
												9	9	18	Andra sjukdomar hos nyfödda.
												58	42	100	
															<i>Ålderdomssjukdomar.</i>
				1		15	32	30	76			46	108	154	Ålderdomsavtyning.
				1		15	32	30	76			46	108	154	
															<i>Havandeskaps- och förloss- ningssjukdomar.</i>
	1												1	1	Förlossningskramp. Konvul- sioner.
			4										4	4	Barnsängsfeber.
	1		4										5	5	
															<i>Infektions- och andra para- sitära sjukdomar.</i>
2		4	4	4	4	4	2					20	21	41	Varfeber.
				1	3	2						5	5	10	Ros.
			1									5	10	15	Mässling.
			1									7	1	8	Skarlakansfeber.
												19	25	44	Difteri.
2		4	6	5	7	6	2					56	62	118	

Levnadsålder										Summa			Dödsorsakernas benämning		
5—20 år		20—40 år		40—60 år		60—80 år		Över 80 år		Okänd ålder	Man- kön	Kvinn- kön		Båda	
m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.						
2	—	4	6	5	7	6	2	—	—	—	—	56	62	118	Transport.
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8	12	20	Kikhosta.
—	—	—	1	1	—	3	9	—	—	—	—	4	11	15	Influensa
—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	3	Nervfeber.
—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	Rödsot.
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	4	Epid. hjärnfeber.
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	Stelkramp.
1	30	70	114	35	34	15	16	—	2	—	—	160	210	370	Tuberkulos: a) Lungsot.
3	8	3	12	—	1	1	—	—	—	—	—	39	58	97	b) Annan tuberkulos.
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	4	6	Syfilis.
—	—	1	2	2	2	2	1	—	—	—	—	5	5	10	a) Ärvd syfilis. b) Förvärvad syfilis.
5	38	80	136	43	44	27	28	—	2	—	—	278	367	645	
<i>Blodbildande organens och blodets sjukdomar.</i>															
—	—	—	1	1	—	—	2	—	—	—	—	1	4	5	Leukemi.
—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	1	2	Pseudoleukemi.
—	—	—	1	2	5	1	4	—	—	—	—	3	11	14	Perniciös anemi.
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	Blödningssjukdomar.
—	—	—	1	1	—	1	—	—	—	—	—	2	1	3	Andra blodsjukdomar.
—	—	—	3	4	5	3	6	—	—	—	—	8	17	25	
<i>Kroniska förgiftningssjukdomar.</i>															
—	—	3	—	4	—	—	—	—	—	—	—	7	—	7	Kronisk alkoholsjukdom.
—	—	3	—	4	—	—	—	—	—	—	—	7	—	7	

Levnadsålder												Summa			Dödsorsakernas benämning
15—20 år		20—40 år		40—60 år		60—80 år		Över 80 år		Okänd ålder		Man- kön	Kvinn- kön	Båda	
m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.				
															<i>Ämnesomsättnings- m. fl. sjukdomar.</i>
		5	2	1	1	4	12	2	2			12	17	29	Sockersjuka.
							1						1	1	Myxödem.
												2	1	3	Andra ämnesomsättnings- m. fl. sjukdomar.
		5	2	1	1	4	13	2	2			14	19	33	
															<i>Nervsystemets och sinnes- organens sjukdomar.</i>
		1		6	7	22	24	6	8			38	40	78	Hjärnblödning. Hjärnuppmjuk- ning.
	1			1								2	3	5	Hjärnböld. Akut, varig hjärn- hinneinflammation.
				1			1					1	1	2	Ryggmärgstvinsot.
		1	1	1	1	1	1					4	5	9	Fallandesot.
		1	1	2								4	2	6	Öroninflammation.
1			1		1							5	3	8	Andra nervsystemets sjukdo- mar.
1	1	3	3	11	9	23	26	6	8			54	54	108	
															<i>Sinnessjukdomar.</i>
				2								2		2	Slöhet med förflamning.
		4	2	1		12	10	8	5			26	17	43	Andra sinnessjukdomar.
		4	2	3		12	10	8	5			28	17	45	
							1						1	1	Hjärtsäcksinflammation.
		1	1			1						2	1	3	Akut hjärthinneinflammation.
		1	1			1	1					2	2	4	

Tab. 16. Fortsättning.

Dödsorsakernas benämning	De avlidna									
	0—6 mån.		6—12 mån.		1—5 år		5—10 år		10—15 år	
	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.
Transport	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
62. Kronisk hjärtsjukdom. <i>Endocarditis chronica. Vitium organicum cordis. Myocarditis chronica. Cardiosclerosis</i>	—	—	—	—	1	—	3	1	—	—
63. Kronisk blodkärllssjukdom. <i>Arteriosclerosis. Aneurysma</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
64. Blodpropp. <i>Thrombosis. Embolia</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
65. Andra cirkulationsorganens sjukdomar. <i>Alii organorum circulationis morbi</i>	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa	—	1	—	—	1	—	3	1	—	—
XI. Andningsorganens sjukdomar.										
66. Lungsäcksinflammation. <i>Pleuritis</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
67. Akut luftrörsinflammation. <i>Bronchitis acuta</i>	17	15	8	5	3	3	—	—	—	—
68. Kronisk luftrörsinflammation. <i>Bronchitis chronica</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
69. Akut lunginflammation. <i>Pneumonia acuta</i>	5	1	6	2	4	5	1	—	—	1
70. Lungbrand. <i>Gangræna pulmonum</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
71. Andra andningsorganens sjukdomar. <i>Alii organorum respirationis morbi</i>	2	4	4	5	7	4	—	—	—	—
Summa	24	20	18	12	14	12	1	—	—	1
XII. Matsmältningsorganens sjukdomar.										
72. Akut mag- och tarminflammation. <i>Gastroenteritis acuta</i>	11	12	1	7	4	2	—	1	—	—
73. Kronisk mag- och tarminflammation. <i>Gastroenteritis chronica</i>	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—
74. Mag- och tarmsår. <i>Ulcus ventriculi et duodeni</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
75. Tarmhinder. <i>Ileus</i>	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
76. Tarmbräck. <i>Hernia intestinalis</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
77. Blindtarmsinflammation. <i>Appendicitis</i>	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—
Transport	11	12	2	7	5	2	1	1	—	—

Levnadsålder											Summa			Dödsorsakernas benämning	
15—20 år		20—40 år		40—60 år		60—80 år		Över 80 år		Okänd ålder		Man- kön	Kvinn- kön		Båda
m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.				
—	—	1	1	—	—	1	1	—	—	—	—	2	2	4	Transport
—	1	9	16	8	23	31	61	5	9	—	—	57	111	168	Kronisk hjärtsjukdom.
—	—	—	—	7	1	43	45	11	32	—	—	61	78	139	Kronisk blodkärlssjukdom.
—	—	—	2	1	—	4	15	2	3	—	—	7	20	27	Blodpropp.
—	—	—	2	1	4	7	5	—	5	—	—	8	17	25	Andra cirkulationsorganens sjukdomar.
—	1	10	21	17	28	86	127	18	49	—	—	135	228	363	
<i>Andningsorganens sjukdomar.</i>															
—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	1	Lungsäcksinflammation.
1	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	31	23	54	Akut luftvägsinflammation.
—	—	—	—	1	—	—	5	—	—	—	—	1	5	6	Kronisk luftvägsinflammation.
2	—	11	5	18	12	17	25	4	8	—	—	68	59	127	Akut lunginflammation.
—	—	—	1	1	—	3	—	—	—	—	—	4	1	5	Lungbrand.
—	—	1	2	1	5	8	13	1	10	—	—	24	43	67	Andra andningsorganens sjukdomar.
3	—	13	8	21	17	29	43	6	18	—	—	129	131	260	
<i>Matsmältningsorganens sjukdomar.</i>															
—	—	1	1	—	1	1	—	—	1	—	—	18	25	43	Akut mag- och tarminflammation.
1	—	—	—	—	1	1	1	2	—	—	—	5	2	7	Kronisk mag- och tarminflammation.
—	1	2	—	—	4	2	3	—	—	—	—	4	8	12	Mag- och tarmsår.
—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	3	—	3	Tarmhinder.
—	—	—	—	1	1	—	6	1	—	—	—	2	7	9	Tarmbräck.
—	—	1	2	—	—	—	2	—	—	—	—	2	4	6	Blindtarmsinflammation.
1	1	4	3	2	7	5	12	3	1	—	—	34	46	80	

Tab. 16. Fortsättning.

Dödsorsakernas benämning	De avlidnas									
	0—6 mån.		6—12 mån.		1—5 år		5—10 år		10—15 år	
	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.
Transport	11	12	2	7	5	2	1	1	—	—
78. Kronisk leverinflammation. <i>Hepatitis interstitialis chronica. Cirrhosis hepatis</i>	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
79. Gallsten. <i>Cholelithiasis</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
80. Andra matsmältningsorganens sjukdomar. <i>Alii organorum digestionis morbi</i>	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—
Summa	12	12	2	7	6	2	1	1	—	—
XIII. Urinorganens sjukdomar.										
81. Akut njursjukdom. <i>Nephritis acuta</i>	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—
82. Kroniskt njurlidande. <i>Nephritis chronica. Morbus Brightii</i>	—	2	—	—	—	—	—	2	—	—
83. Inflammation i urinvägarna. <i>Cystopyelonephritis</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
84. Njur- och blåsesten. <i>Lithiasis renis et vesicæ</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
85. Andra urinorganens sjukdomar. <i>Alii organorum uropoëticorum morbi</i>	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa	3	3	—	—	—	—	—	2	—	—
XIV. Könnsorganens sjukdomar.										
86. Blåskörtelförstoring. <i>Hypertrophia prostaticæ</i> ...	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
88. Andra könnsorganens sjukdomar. <i>Alii organorum generationis morbi</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
XV. Ledgångarnes och bensystemets sjukdomar.										
90. Beninflammation. Ledinflammation. <i>Osteomyelitis. Arthritis purulenta</i>	1	—	—	—	—	—	—	1	2	—
91. Engelska sjukan. <i>Rachitis</i>	1	—	2	1	1	1	—	—	—	—
92. Andra ledgångarnes och bensystemets sjukdomar. <i>Alii artic. et ossium morbi</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa	2	—	2	1	1	1	—	1	2	—

Levnadsålder												Summa			Dödsorsakernas benämning
15—20 år		20—40 år		40—60 år		60—80 år		Över 80 år		Okänd ålder		Man- kön	Kvinn- kön	Båda	
m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.				
1	1	4	3	2	7	5	12	3	1	—	—	34	46	80	Transport.
—	—	—	—	3	2	2	—	—	—	—	—	6	2	8	Kronisk leverinflammation.
—	—	—	1	2	—	—	5	—	—	—	—	2	6	8	Gallsten.
—	—	—	1	1	—	1	1	—	—	—	—	3	2	5	Andra matsmältningsorganens sjukdomar.
1	1	4	5	8	9	8	18	3	1	—	—	45	56	101	
—	—	—	—	—	1	1	—	—	1	—	—	4	2	6	<i>Urinorganens sjukdomar.</i>
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Akut njursjukdom.
—	1	5	6	12	14	9	13	1	—	—	—	27	38	65	Kroniskt njurlidande.
—	—	—	—	—	—	4	3	2	1	—	—	6	4	10	Inflammation i urinvägarna.
—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	Njur- och blåsesten.
—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	1	2	3	Andra urinorganens sjukdomar.
—	1	5	7	14	15	14	16	3	2	—	—	39	46	85	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	<i>Könsorganens sjukdomar.</i>
—	—	—	—	—	—	2	—	2	—	—	—	4	—	4	Blåskörtelförstoring.
—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	1	Andra könsorganens sjukdomar.
—	—	—	—	—	—	2	1	2	—	—	—	4	1	5	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	<i>Ledgångarnes och bensystemets sjukdomar.</i>
1	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	5	2	7	Beninflammation. Ledinflammation.
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	2	6	Engelska sjukan.
1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	1	2	Andra ledgångarnes och bensystemets sjukdomar.
2	—	1	—	—	—	—	2	—	—	—	—	10	5	15	

Tab. 16. Fortsättning.

Dödsorsakernas benämning	De avlidna									
	0—6 mån.		6—12 mån.		1—5 år		5—10 år		10—15 år	
	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.
XVII. Svulster.										
95. Kräfta. <i>Carcinoma:</i>										
a) Magkräfta. <i>Carcinoma ventriculi</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
b) Tarmkräfta. » <i>intestini</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
c) Bröstkörtelkräfta. » <i>mammæ</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
d) Livmoderkräfta. » <i>uteri</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
e) Kräfta i andra organ. <i>Carcinoma organorum aliorum</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
96. Sarkom. <i>Sarcoma</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
97. Svulster av andra slag. <i>Tumores alii</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Summa	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4
XVIII. Våldsam död.										
98. Olyckshändelse. <i>Casus mortiferi:</i>										
1. Drunkning. <i>Submersio</i>	—	—	—	—	1	—	1	—	—	2
2. Förfrysning. <i>Congelatio</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3. Förbränning. <i>Combustio</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
7. Kvävning. <i>Suffocatio</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
8. Kross- och brottskador. <i>Contusio. Laceratio. Fractura:</i>										
a) Explosion	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
b) 1. Järnvägsskada	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2. Automobilskada	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—
3. Spårvägsskada	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
d) Fall	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—
e) Andra kross- och brottskador	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
9. Vulnus	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
10. Akut förgiftning. <i>Intoxicatio acuta:</i>										
b) Lysgas	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
c) Fosfor	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
e) Frätande ämnen	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
Transport	—	—	—	—	3	1	2	1	2	—

Levnadsålder												Summa			Dödsorsakernas benämning	
15—20 år		20—40 år		40—60 år		60—80 år		Över 80 år		Okänd ålder		Man- køn	Kvinn- køn	Båda		
m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.					
—	—	2	1	13	15	27	23	—	5	—	—	42	44	86	<i>Sculster.</i> Kräfte. a) Magkräfte. b) Tarmkräfte. c) Bröstkörtelkräfte. d) Livmoderkräfte. e) Kräfte i andra organ. Sarkom. Svulster av andra slag.	
—	—	—	1	5	4	10	6	1	3	—	—	16	14	30		
—	—	—	1	1	6	—	6	—	—	—	—	1	13	14		
—	—	—	3	—	1	—	5	—	1	—	—	—	10	10		
—	—	2	1	9	9	12	19	1	4	—	—	25	33	58		
2	1	2	—	1	2	2	2	—	—	—	—	9	5	14		
1	—	3	—	1	8	—	3	—	—	—	—	6	11	17		
3	1	9	7	30	45	51	64	2	13	—	—	99	130	229		
—	—	5	2	3	—	—	—	—	—	—	—	12	2	14		<i>Våldsam död.</i> Olyckshändelse. 1. Drunkning. 2. Förfrysning. 3. Förbränning. 7. Kvävning. 8. Kross- och brottskador. a) Explosion. b) 1. Järnvägsskada. 2. Automobilskada. 3. Spårvägsskada. d) Fall. e) Andra kross- och brottskador. 9. Vulnus. 10. Akut förgiftning. b) Lysgas. c) Fosfor. e) Frätande ämnen.
—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1		
—	—	1	—	—	1	—	1	—	—	—	—	1	2	3		
—	—	—	—	1	—	—	1	1	—	—	—	2	1	3		
—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1		
—	—	3	1	—	—	—	—	—	—	—	—	3	1	4		
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	2		
—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	2	—	2		
—	—	2	1	4	1	2	—	—	—	—	—	9	3	12		
—	—	6	—	1	—	—	1	—	—	—	—	7	1	8		
—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1		
—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	1	1	2		
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1		
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1		
—	—	19	5	10	3	4	4	1	—	—	—	41	14	55		

Tab. 16. Fortsättning.

Dödsorsakernas benämning	De avlidnas											
	0—6 mån.		6—12 mån.		1—5 år		5—10 år		10—15 år		15—20 år	
	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.
Transport	—	—	—	—	3	1	2	1	2	—	—	—
99. Självord. <i>Suicidium</i> :												
Hängning.....	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Dränkning.....	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
100. Mord. Dräp. <i>Homicidium</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa	—	—	—	—	3	1	2	1	2	—	—	—
Summa	117	96	38	42	69	71	36	30	17	12	36	44
	213		80		140		66		29		80	

Levnadsålder										Summa			Dödsorsakernas benämning
20—40 år		40—60 år		60—80 år		Över 80 år		Okänd ålder		Man- kön	Kvinn- kön	Båda	
m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.	m.	kv.				
19	5	10	3	4	4	1	—	—	—	41	14	55	Transport.
1	—	2	1	2	—	—	—	—	—	5	1	6	Självmod.
—	2	2	—	—	—	—	—	—	—	2	2	4	Hängning. Dränkning.
—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	Mord. Dråp.
20	9	14	4	6	4	1	—	—	—	48	19	67	
<u>57</u> <u>207</u>		<u>171</u> <u>177</u>		<u>280</u> <u>390</u>		<u>81</u> <u>176</u>		—	—	<u>1002</u>	<u>1245</u>	<u>2247</u>	
364		348		670		257				2247			

Tab. 17. Dödsorsakerna år 1916 bland i Göteborg kyrkoskrivna inom o

Dödsorsaker	Januari			Februari			Mars			April			Maj			Juni			Juli	
	m.	kv.	s:a	m.	kv.	s:a	m.	kv.	s:a	m.	kv.	s:a	m.	kv.	s:a	m.	kv.	s:a	m. kv.	
Bildningsfel och sjukdomar hos nyfödda	1	5	6	7	9	16	7	3	10	6	3	9	8	3	11	2	4	6	5	2
Ålderdomssjukdomar	7	8	15	2	5	7	4	19	23	2	10	12	5	9	14	3	11	14	3	6
Havandeskaps- o. förlossningssjukdomar	—	—	—	—	1	1	—	2	2	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—
Infektions- o. andra parasitära sjukdomar	21	23	44	14	34	48	34	43	77	26	34	60	34	24	58	25	37	62	16	37
Blodbildande organens och blodets sjukdomar	1	1	2	1	1	2	2	3	5	—	2	2	—	2	2	—	3	3	2	1
Kroniska förgiftningssjukdomar	2	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	3	—	—
Ämnesomsättnings- m. fl. sjukdomar ...	1	3	4	2	2	4	1	3	4	1	3	4	2	1	3	1	1	2	—	1
Nervsystemets och sinnesorganens sjukdomar	2	3	5	4	5	9	8	5	13	4	4	8	4	6	10	2	8	10	6	3
Sinnessjukdomar	3	1	4	4	1	5	3	2	5	3	1	4	3	1	4	2	—	2	1	—
Cirkulationsorganens sjukdomar	12	15	27	16	11	27	17	37	54	12	24	36	12	22	34	13	18	31	12	12
Andningsorganens sjukdomar	4	10	14	5	10	15	26	17	43	16	13	29	12	15	27	15	16	31	9	10
Matsmältningsorganens sjukdomar	2	10	12	6	5	11	5	7	12	4	2	6	8	4	12	5	2	7	5	1
Urinorganens sjukdomar	—	6	6	3	3	6	2	7	9	11	4	15	6	3	9	2	3	5	2	5
Könsorganens sjukdomar	1	—	1	1	—	1	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Ledgångarnes o. bensystemets sjukdomar	—	1	1	1	—	1	—	—	—	1	1	2	1	1	2	3	2	5	1	—
Svulster	5	11	16	11	8	19	11	18	29	8	14	22	9	14	23	5	13	18	6	5
Våldsam död: olyckshändelse	5	—	5	1	2	3	3	1	4	1	1	2	4	1	5	3	2	5	7	1
själv mord	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—
mord och dråp	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa	67	97	164	78	98	176	124	167	291	96	116	212	108	106	214	84	121	205	76	84

m staden avlidna; (fördelade efter sina huvudgrupper på månader och kvartal).

Augusti	September			Oktober			November			December			Kvartal												Summa				
	m.	kv.	s:a	m.	kv.	s:a	m.	kv.	s:a	m.	kv.	s:a	m.	kv.	s:a	1:sta			2:dra			3:dje			4:de			m.	kv.
4	9	3	1	4	6	—	6	5	4	9	3	4	7	15	17	32	16	10	26	13	7	20	14	8	22	58	42	100	
7	10	3	5	8	4	3	7	7	11	18	3	14	17	13	32	45	10	30	40	9	18	27	14	28	42	46	108	154	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	3	3	—	1	1	—	—	—	—	1	1	—	5	5	5
25	44	220	26	46	12	21	33	28	34	62	29	29	58	69	100	169	85	95	180	55	88	143	69	84	153	278	367	645	
1	1	—	1	1	1	1	2	1	1	2	—	—	—	4	5	9	—	7	7	2	3	5	2	2	4	8	17	25	
—	1	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	2	3	—	3	2	—	2	—	—	—	7	—	7	
3	3	2	—	2	2	—	2	1	1	2	1	1	2	4	8	12	4	5	9	2	4	6	4	2	6	14	19	33	
4	10	4	4	8	5	4	9	3	4	7	6	4	10	14	13	27	10	18	28	16	11	27	14	12	26	54	54	108	
1	2	1	3	4	2	1	3	2	2	4	3	4	7	10	4	14	8	2	10	3	4	7	7	7	14	28	17	45	
18	25	111	15	26	8	15	23	5	24	29	10	17	27	45	63	108	37	64	101	30	45	75	23	56	79	135	228	363	
7	15	6	10	16	9	6	15	16	8	24	3	9	12	35	37	72	43	44	87	23	27	50	28	23	51	129	131	260	
3	5	—	3	3	2	7	9	3	7	10	3	5	8	13	22	35	17	8	25	7	7	14	8	19	27	45	56	101	
4	4	5	2	7	5	4	9	2	4	6	1	1	2	5	16	21	19	10	29	7	11	18	8	9	17	39	46	85	
—	—	1	—	1	—	1	1	—	—	—	—	—	—	2	—	2	1	—	1	1	—	1	—	1	1	4	1	5	
—	—	1	—	1	1	—	1	1	—	1	—	—	—	1	1	2	5	4	9	2	—	2	2	—	2	10	5	15	
12	17	110	9	19	7	5	12	13	7	20	9	14	23	27	37	64	22	41	63	21	26	47	29	26	55	99	130	229	
1	5	3	2	5	4	—	4	2	1	3	4	2	6	9	3	12	8	4	12	14	4	18	10	3	13	41	14	55	
1	3	1	1	2	—	—	—	1	1	2	1	—	1	1	—	1	—	—	—	4	2	6	2	1	3	7	3	10	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	2	2	2
91	154	772	82	154	68	68	136	90	110	200	76	105	181	269	362	631	288	343	631	211	257	468	234	283	517	1,002	1,245	2,247	

Tab. 18. Dödsorsakerna år 1916 bland i Göteborg kyrkoskrivna, fördelade på stadsdelar.

	Nordstaden	Sydstaden	Masthugget m. m.	Masthuggs- bergen	Majorna	Haga	13:de och 14:de rotarna	Landala	Annedal, Änggården	Stampen, Gullbergsvass	15:de roten	Olskroken m. m.	Lundby	Fattighusen	Summa
Medfödd svaghet.....	2	2	3	20	15	9	4	3	2	2	1	7	7	—	77
Ålderdomsavtynning.....	5	6	9	26	24	13	9	2	17	1	4	6	5	26	153
Infektionssjukdomar	11	24	58	102	83	36	29	44	29	24	23	60	47	58	628
Blodbildande organens och blodets sjuk- domar	1	2	2	5	2	—	5	—	—	2	2	1	1	1	24
Kroniska förgiftningssjukdomar	—	1	—	—	2	—	—	1	—	—	—	—	—	2	6
Ämnesomsättningssjukdomar	—	2	6	2	3	1	4	1	1	1	1	1	5	2	30
Hjärnblödning	1	5	8	7	10	9	7	4	5	—	3	5	3	11	78
Sinnessjukdomar.....	1	1	—	5	6	—	3	1	—	2	1	1	2	20	43
Cirkulationsorganens sjukdomar	10	15	24	27	36	30	22	11	21	5	7	26	9	54	297
Andningsorganens sjukdomar	7	12	4	30	35	17	4	7	12	7	8	16	21	5	185
Matsmältningsorganens sjukdomar	—	7	2	7	6	1	3	1	1	5	—	9	12	3	57
Urinorganens sjukdomar	3	7	5	12	9	4	4	3	2	2	4	4	4	7	70
Engelska sjukan	—	—	—	3	1	—	—	1	—	—	—	—	1	—	6
Kräfta (alla former)	6	12	18	21	29	15	14	12	14	6	7	13	13	16	196
Väldsam död: olyckshändelse	3	4	3	9	7	2	2	2	3	1	1	8	5	2	52
själv mord	—	1	—	—	1	2	1	—	1	—	1	2	—	1	10
Övriga dödsorsaker	4	17	28	30	37	18	15	11	19	15	12	15	28	43	292
Summa	54	118	170	306	306	157	126	104	127	73	75	174	163	251	2,204

Tab. 19. Dödsorsakerna bland i Göteborg kyrkoskrivna, som år 1916 avlidit utom staden.

	De avlidnas levnadsålder														Summa										
	0—6 månader		6—12 månader		1—5 år		5—10 år		10—15 år		15—20 år		20—40 år		40—60 år		60—80 år		Över 80 år		Okänd ålder		Mankön	Kvinnkön	Båda
	m. kv.	kv.	m. kv.	kv.	m. kv.	kv.	m. kv.	kv.	m. kv.	kv.	m. kv.	kv.	m. kv.	kv.	m. kv.	kv.	m. kv.	kv.	m. kv.	kv.	m. kv.	kv.			
Bildningsfel. Sjukdomar hos nyfödda	2	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	2	5
Ålderdomssjukdomar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Infektionssjukdomar	1	1	—	—	2	1	3	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	21	19	40
Blodbildande organens o. blodets sjukdomar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ämnesomsättnings- m. fl. sjukdomar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Nervsystemets o. sinnesorganens sjukdomar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Sinnessjukdomar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Cirkulationsorganens sjukdomar	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Andningsorganens sjukdomar	2	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Matsmältningsorganens sjukdomar	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Urinorganens sjukdomar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Svulster	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Våldsamt död: olyckshändelse	—	—	—	—	2	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
självmod	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ej uppgiven dödsorsak	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa	6	3	4	3	5	8	3	2	—	1	6	2	28	17	19	8	13	20	4	7	1	1	89	72	161

Tab. 20. Dödsorsakerna år 1916 bland i Göteborg sig uppehållande främlingar.

	De avlidnas levnadsålder												Summa											
	0—6 månader		6—12 månader		1—5 år		5—10 år		10—15 år		15—20 år		20—40 år		40—60 år		60—80 år		Över 80 år		Okänd ålder			
	m. kv.	m. kv.	m. kv.	m. kv.	m. kv.	m. kv.	m. kv.	m. kv.	m. kv.	m. kv.	m. kv.	m. kv.	m. kv.	m. kv.	m. kv.	m. kv.	m. kv.	m. kv.	m. kv.	Mankön	Kvinnkön	Båda		
Bildningsfel. Sjukdomar hos nyfödda	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ålderdomssjukdomar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Infektionssjukdomar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Kroniska förgiftningssjukdomar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Nervsystemets sjukdomar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Sinnessjukdomar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Cirkulationsorganens sjukdomar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Andningsorganens sjukdomar	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Matsmältningsorganens sjukdomar	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Urinorganens sjukdomar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Svulster	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Våldsamt död: olyckshändelse	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa	4	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
																				19	27	46		

Tab. 21. Jämförande översikt av antalet dödsfall i folksjukdomarna samt några andra sjukdomar i Göteborg åren 1907—1916.

	1907	1908	1909	1910	1911	1912	1913	1914	1915	1916	Medeltal för de 10 åren
Smittkoppor.....	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Mässling	23	21	41	74	18	2	29	61	—	15	28
Skarlakansfeber.....	13	7	10	7	6	3	12	8	10	8	8
Fläcktyfus.....	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Tarmtyfus.....	8	30	13	9	9	8	26	5	9	3	12
Rödsot	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—
Epidemisk influensa	5	30	5	8	3	2	7	1	24	15	10
Epidemisk hjärnfeber.....	—	—	—	—	—	9	22	4	24	4	6
Kikhosta	20	52	28	39	20	41	23	23	35	20	30
Difteri och strypsjuka	29	36	35	53	47	46	30	43	84	44	45
Varfeber	15	13	16	18	21	17	19	18	30	41	21
Barnsängsfeber	—	3	2	3	2	—	5	3	2	4	2
Lungdot	367	377	363	397	323	367	358	365	406	370	369
Luftrörsinflammation, akut och kronisk.....	116	119	82	97	74	89	59	87	74	60	86
Lunginflammation.....	150	146	139	201	151	146	113	90	119	127	138
Inflammation i mage o. tarmar, akut o. kronisk.....	100	111	66	86	63	53	85	119	54	50	79

Tab. 22. Av bostadsinspektionen omhändertagna osunda bostäder åren 1912--1916.

Klagomålels natur	Antal behandlade lägenheter.					Resultatet av bostadsinspektionens verksamhet 1916.				Ärendet överlämnat till annan myndighet.				
	Nyanmälda.					Missförhållandena				Ärendet		Ärendet		
	Summa behandlade lägenheter.					Kvar från 1915.				avfört		kvar till följande år.		
	1912.	1913.	1914.	1915.	1916.	avhjälppta.	delvis avhjälppta.	ej avhjälppta.	vidtagna företrädesvis av	inga.	avfört	tills vidare.	avfört	kvar till följande år.
Fukt, alla slag	108	116	83	62	79	84	5	84	54	15	15	35	15	14
Otillr. isolering el. bristfällig bostadsbeskaflennhet	65	58	32	29	31	4	4	35	11	12	12	11	12	12
Bristande skötsel	24	47	28	19	20	1	1	21	16	3	8	10	8	2
Nybyggnadsfukt	17	8	22	14	26	2	—	26	25	1	—	11	15	—
Hussvamp	3	3	12	4	1	2	2	3	2	—	—	2	—	—
Bristande dager	9	6	13	13	15	3	3	18	12	4	2	3	2	5
Bristfälliga eldstäder och rökkanaler	5	7	17	73	24	3	3	27	20	4	3	20	4	2
Bristfälliga ventilationsanordningar	17	12	8	2	46	2	—	46	27	19	—	45	1	—
Bristfälliga gas- och vattenledningar	3	3	3	1	2	2	—	2	2	—	—	1	1	—
Bristfälliga eller otillräckliga avträden	9	2	1	—	3	3	—	3	2	1	—	3	—	—
Arsenikförorening	27	22	17	43	10	19	19	29	27	2	2	—	2	2
Bofällighet	29	51	30	254	205	77	77	282	220	4	58	224	58	57
Bristande underhåll	4	5	11	4	2	2	—	2	2	—	—	1	—	—
Ohyra, rättor	10	23	16	17	7	7	—	7	2	5	—	2	—	—
Osnygghet	3	4	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1
Smittofara	7	9	9	2	5	5	—	5	3	1	—	3	—	—
Stank, osund luft inom lägenheten	4	13	18	17	5	2	2	7	4	1	2	2	2	1
Överbefolkning	25	26	24	36	39	1	1	40	33	6	1	30	9	2
Olägenheter från omgivningen	6	4	10	3	2	2	—	2	2	—	—	1	—	—
Kyla	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Heta	4	6	5	9	7	1	1	8	3	4	1	6	1	1
Buller	5	2	1	2	8	8	—	8	8	—	—	6	2	—
Ox och inretning	10	12	6	15	22	22	—	22	20	2	—	17	5	—
Stank, osund luft	37	16	35	34	21	21	21	42	16	6	20	18	4	1
Reparation	1	1	1	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Olagligt använda utrymmen	13	11	16	17	3	11	11	14	6	2	6	7	—	—
Olagliga portvaktstrum	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Bostad i kallare och å vind	28	4	14	17	8	8	8	1	1	7	7	1	7	1
Mörka utrymmen	10	4	11	7	10	10	10	20	9	4	7	10	4	1
Andra olagliga utrymmen	32	11	17	24	18	18	18	6	2	2	3	4	3	2
Förfäggningar	16	13	18	4	7	7	—	7	—	—	—	—	—	—
Klagomålet obefogat	358	346	346	582	499	133	133	632	430	71	105	429	71	86
Summa	358	346	346	582	499	133	133	632	430	71	105	429	71	86

6000172004

Göteborgs universitetsbibliotek

